

HUDEYBİYE SEFERİ

ESRA ATMACA

HUDEYBİYE SEFERİ

Esra Atmaca

Kitap Adı	:	Hudeybiye Seferi
Yazar	:	Dr. Öğr. Üyesi Esra Atmaca
ISBN	:	978-625-7617-25-3
SAMER Yayınları	:	94
Dizgi & Kapak	:	SAMER
Genel Yayın Yönetmeni	:	Doç. Dr. Feyza Betül Köse
Yayın Koordinatörü	:	Arş. Gör. Asım Sarıkaya
Görsel ve Teknik Tasarım	:	Arş. Gör. Cenap Ayık

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

SAMER Yayınları

Adres : KSÜ Avşar Kampüsü

Onikişubat/Kahramanmaraş

İletişim : 0344 300 47 59

e-posta : samer@ksu.edu.tr

Kahramanmaraş-2021

Bu kitap, “Hudeybiye Seferi (6/628)” adlı yüksek lisans tezinin gözden geçirilmiş yayım halidir.

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	6
Giriş	9

– BİRİNCİ BÖLÜM –

HUDEYBİYE SEFERİ'NİN SEBEPLERİ VE YAPILAN HAZIRLIKLAR

A. Hudeybiye Seferi'nin Sebepleri.....	23
B. Yapılan Hazırlıklar.....	26

– İKİNCİ BÖLÜM –

SEFERE ÇIKIŞ VE YOLCULUK ESNASINDA YAŞANANLAR

A. Sefere Çıkış	31
B. Yolculuk Esnasında Yaşananlar	39

– ÜÇÜNCÜ BÖLÜM –

HUDEYBİYE'YE VARİŞ VE TARAFLAR ARASINDA ANLAŞMA SAĞLANMASI

A. Hudeybiye'ye Varış.....	53
B. Taraflar Arasında Yaşanan Gelişmeler	61
C. Taraflar Arasında Anlaşma İmzalanması	77
D. Medine'ye Dönüş.....	90

Sonuç	98
Kaynakça	102
Ekler	112

ÖNSÖZ

İlk dönem İslâm Tarihi'nin dönüm noktalarından biri sayılan Hudeybiye Seferi'ni konu alan çalışmamız, söz konusu seferin har anını koronolojiyi de göz önünde bulundurarak detaylı bir şekilde ele almaktadır.

Medine'ye hicret etmiş olan Müslümanların Arap örfünün dinî uygulamalarından birisi olan umreyi gerçekleştirmek üzere Kâbe'yi ziyaret etmek amacıyla çıktığı Hudeybiye Seferi, siyasî ve askerî olarak uzun zamandır çatışma halinde olan iki grubu karşı karşıya getirmiş, yapılan görüşmeler sonucunda Müslümanlar taraf olarak kabul edilmiştir. Hz. Peygamber'in Mekkeliler'e karşı kazandığı siyasî bir başarı olması hasebiyle dönüm noktası olarak kabul edilen bu sefer, tespit edebildiğimiz kadarıyla kapsamlı bir şekilde ele alınıp incelenmemiştir. Hudeybiye süreci kaynakların genelinde anlaşma merkezli ele alınmıştır. Bu çalışmada ise amaç, Medine'den umre niyetiyle yola çıkıştan başlayan, Hudeybiye'de son bulan ve yine buradan Medine'ye dönüşü kapsayan süreci ele almaktır.

Hicretin 6. yılında yaşanan Hudeybiye Seferi'ni konu alan bu çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde öncelikle çalışmamız esnasında başvurduğumuz kaynaklar ve araştırmalar konusunda bilgi verilmiş, ardından Mekkeliler ve Medine'deki Müslümanlar arasında yaşanan siyasî olaylar ele alınmış, Hudeybiye Seferi öncesinde tarafların ne durumda olduğuna değinilmiştir.

İlk bölümde Hudeybiye Seferi'ni hazırlayan sebepler ve bu sefer için yapılan hazırlıklar üzerinde durulmuştur. Buna göre Hz. Peygamber, kuzeydeki

Hayber Yahûdîleri ve güneydeki Kureyş tehlikesini dikkate alarak bir strateji belirlemişti. Amacı her iki tarafı da etkisiz hale getirebilmektir. Nitekim Mekkeliler’le uzlaşılması halinde Mekke’den yardım alamayan Hayberliler de etkisiz hale gelecekti. İçerisinde bulunulan siyasî durumun ve seferi hazırlayan sebeplerin zikredilmesinden sonra sefer hazırlıkları hakkında bilgiler sunulmuştur.

İkinci bölümde sefere çıkılan tarih ve sefere katılanların sayıları hakkındaki rivayetler değerlendirilmiş, ardından da bu yolculuk esnasında sefere katılmaları için davet edilen kabilelerin durumlarından bahsedilmiştir. Tüm bu bilgilerden sonra ise Medine’den Hudeybiye’ye dek süren bu yolculuk, ulaşılabildiği kadarıyla detaylı bir şekilde ele alınarak kronolojik olarak sunulmuştur. Yolculuk güzergâhı, bu sırada yaşanan çeşitli olayların da zikredilmesiyle akıcı bir şekilde tasvir edilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü ve son bölümde ise Hudeybiye’ye geliş ile başlayan yaklaşık 20 günlük süreç ele alınmıştır. Hudeybiye’de iken gerçekleşmiş, ancak günü veya hangi olayın ardından gerçekleştiği bilinemeyen olaylar “Hudeybiye’ye Varış” başlığı altında anlatılmıştır. Bundan sonra ise taraflar arasında yaşanan gelişmelere değinilmiştir. Burada önce iki grup arasında gidip gelen elçiler, ardından bugünlerde gerçekleşen ve İslâm Tarihi’nde Rıdvân Biati diye anılan olay ve son olarak da Hudeybiye mevkiinde imzalanan anlaşma konu edilmiştir. Çalışmamızın başından beri gözettiğimiz kronoloji sebebiyle önce Süheyl b. Amr’ın elçiliği konusuna ardından da imzalanan bu anlaşmaya yer verilmiştir.

“Taraflar Arasında Anlaşma İmzalanması” ana başlığı altında önce anlaşma maddeleri alt başlıklar halinde teker teker ele alınmış, sonra ashabin bu maddelere itirazı konusunda kaynaklara yansıyan rivayetlere yer verilmiş ve anlaşmanın yazıya geçirilmesi meselesi sunulmuştur. Son olarak da anlaşmaya bağlı olarak ihramdan çıkan, kurbanlarını kesen Müslümanların Medine’ye dönüş süreci ele alınmıştır.

Çalışmamızın sonunda ekler kısmında ise önce İbn Abdilberr'in *el-İstî'âb* adlı eserine göre Hudeybiye Seferi'ne katılanların isim listelerine yer verilmiştir. Bu bölümde iki ayrı liste yer almaktadır. Birincisinde açıkça Hudeybiye Seferi'ne katıldığı ifade edilenlerin isimleri, ikincisinde ise Bedir veya Uhud savaşlarından sonraki tüm savaşlara katıldığı belirtilenlerin isimleri zikredilmiştir. Hudeybiye'nin bir savaş olmaması sebebiyle bu ifadelerle biz, kişilerin Hudeybiye Seferi'ne katılıp katılmadıklarını kesin olarak söyleyememekteyiz. Bu yüzden bu isimleri ayrı bir listede vermeyi uygun gördük. Ekler bölümünün devamında kısa bir kronolojiye yer verdikten sonra çeşitli kaynaklardan elde ettiğimiz ve Hudeybiye Seferi'nin güzergâhını belirten haritaları, Hudeybiye mevkiinin bugünkü halini gösteren resimleri sunduk.

Çalışmamız, tarihte meydana gelen olayları, sadece siyasi boyutuyla ele almaktan ziyade, yaşanan olayların dönemin sosyal hayatının anlaşılmasına dair sağlayacağı fayda da göz önünde bulundurularak seçilmiştir. Bu çalışmaya önemli katkılar sunan Prof. Dr. Levent Öztürk'e, eserin yayımlanmasını üstlenen SAMER Yayınlarına ve Doç. Dr. Feyza Betül Köse'ye müteşekkirim. Ayrıca her daim yanımda olan eşim Doç. Dr. Gökhan Atmaca'ya, üzerimde büyük emekleri olan anneme ve babama, son olarak da bana gösterdikleri anlayıştan ötürü kızlarım Asude İkbâl, Ayşe Betül ve Zümra'ya minnettarım. Desteklerinizle ilme katkı sunacak nice çalışmalar yapmak dileğiyle...

Dr. Öğr. Üyesi Esra ATMACA
Sakarya-2021

– GİRİŞ –

1. Kaynak Taraması

Bilindiği üzere ilk dönem İslâm Tarihi çalışmaları Medine dönemi siyasi, askerî, hukukî, sosyal, iktisadî ve dînî gelişmeler açısından Mekke dönemine göre daha büyük önem taşımaktadır. İşte bu dönemin 6. yılında gerçekleşmiş olan Hudeybiye Seferi ve buna bağlı olarak Hudeybiye Anlaşması'nın imzalanması İslâm Tarihi'nde önemli bir dönüm noktasıdır.

Hudeybiye Seferi adlı konumuzun araştırılmasında, birçok tarih çalışmasında olduğu gibi çok yönlü bir kaynak incelemesi yapılmıştır. Bu literatür başta siyer, megâzî olmak üzere ensâb, tabakât, genel İslâm tarihi, hadis, tefsîr ve coğrafya eserlerinden oluşmaktadır.

Megâzî eserlerinin başında ulaşabildiğimiz en erken döneme ait olan Mûsâ b. Ukbe'nin (ö. 141/758) *el-Megâzî* adlı eseri yer almaktadır.¹ Bu eserde diğer megâzî kaynaklarından ciddi farklar olmamakla beraber zaman zaman, diğer kaynaklarda da karşılaşılan ihtilâflara rastlanmaktadır. Meselâ Müslümanlar Hudeybiye'de iken Mekke'deki Kureyşliler'le aralarında yaşanan bir-

¹ Ebû Muhammed Mûsâ b. Ukbe b. Ebû Ayyâş Esedî (ö. 141/758), *el-Megâzî* (thk. Muhammed Bâkışş Ebû Mâlik), Rabat 1994.

birlerine elçi göndermeleri meselesinde Kureyş tarafından gönderilen elçilerin sırası konusunda kaynaklarda çok farklı bilgiler mevcuttur. Biz burada Mûsâ b. Ukbe'nin sunduğu sırayı dikkate aldık. Ancak rivayet farklılıklarını dile getirmeyi de ihmâl etmedik.

Bir diğer önemli megâzî kaynağımız, araştırmamız boyunca her noktada müracaatı eksik etmediğimiz Vâkîdî'nin (ö. 207/822) *el-Megâzî* adlı eseridir.² Konumuzla ilgili en fazla bilgi sunan eserlerin başında bu çalışma gelmektedir. Bu eserin sonraki dönemlerde telif edilmiş birçok esere kaynaklık teşkil etmesi de onun ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Siyer kaynakları arasında en erken döneme ait olan eser İbn İshâk'ın (ö. 151/768) asıl adı *Kitâbü'l-Mübtade' ve'l-meb'as ve'l-megâzî* olan ve *Kitâbu'l-Megâzî* veya *Sîretü İbn İshâk* diye de anılan eseridir.³ Bu eserin orijinal metni tam olarak günümüze ulaşmamıştır. Elimizdeki neşir ise eksik bir nüshaya dayanmaktadır ve konumuzla ilgili bölümler bu nüshada yer almamaktadır. Bu eserin büyük bir kısmına İbn Hişâm vasıtasıyla ulaşabilmekteyiz. İbn İshâk'ın kitabını esas alan ve eserdeki rivayetleri yeniden tertip ederek bazı ilâvelerde bulunan İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) *Sîretü İbn Hişâm* diye de anılan *es-Sîretü'n-Nebeviyye* adlı eseri çalışmamızda önemli yer tutan başvuru kaynaklarından bir diğeridir.⁴

İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* adlı eserinin ilk iki cildini oluşturan megâzî kısmı hocası Vâkîdî'nin kitabında yer almayan bazı rivayetlere yer vermesi bakımından önem taşımaktadır.⁵ İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) *el-*

² Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî (ö. 207/822), *el-Megâzî* (thk. Marsden Jones), I-III, London 1966.

³ Muhammed b. Yesâr b. İshâk (ö. 151/768), *Kitâbu'l-Mübtade' ve'l-meb'as ve'l-megâzî-Sîretü İbn İshâk* (thk. Muhammed Hamîdullah), Konya 1981.

⁴ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî (ö. 218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye* (thk. Mustafa es-Sakkâ ve dğr.), I-II, Kâhire 1956.

⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî (ö. 230/845), *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, I-IX, Beyrut 1985.

Meârîf adlı eseri Hudeybiye Seferi'ne ve Rıdvan Biati'na katılanlar konusunda bize bilgiler sunmuştur.⁶

Esas olarak Hz. Adem'in yaratılışından başlayıp müellifin yaşadığı döneme kadar meydana gelen olayları içeren genel tarih kitapları arasında çalışmamızda sıkça müracaat ettiğimiz kaynaklardan olan Taberî'nin (ö. 310/922) *Târîhu't-Taberî*, İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1232) *el-Kâmil fi't-târîh* ve İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) *el-Bidâye ve'n-nihâye* adlı eserleri yer almaktadır.⁷ Taberî'nin söz konusu eseri temel olarak İbn İshâk ve Vâkıdî rivayetlerine dayanmakla beraber bunlar dışında birçok râvîden aldığı bilgilere de yer vermesi bakımından araştırmamızda önem arz etmiştir.

Siyer, megâzî ve tarih kitaplarının yanı sıra hadis literatürü içerisinde yaptığımız taramalar bize Hz. Peygamber döneminin sosyal ve kültürel hayatını tanıma noktasında büyük katkı sağlamıştır.

Hadis kaynakları arasında özellikle Buhârî'nin (ö. 256/870) *Sahîhu'l-Buhârî* adlı eseri Hudeybiye Seferi esnasında yaşanan olaylarla ilgili detaylı bilgiler sunması bakımından önem taşımaktadır.⁸ Söz konusu eserin çeşitli bölümleri altında konumuzla doğrudan veya dolaylı olarak sunulmuş bilgilere ulaşmak mümkün olmuştur. Bu eserde karşılaştığımız bilgi zenginliği de bize hadis kitaplarının yalnızca Siyer, Megâzî, Cihâd gibi bölümlerinde değil, her bölümde tarih çalışmalarına kaynaklık edebilecek önemli bilgilere ulaşmamızın mümkün olduğunu göstermektedir. Buhârî'nin bu eserinin şu bölümlerinde konumuzla ilgili bilgilere ulaştık: Sulh, Cizye ve'l-Muvâdea Maa

⁶ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî (ö. 276/889), *el-Me'ârif* (thk. Servet Ukkâşe), Kâhire 1992.

⁷ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-Taberî (ö. 310/922), *Târîhu't-Taberî: Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk* (thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm), I-XI, Kâhire 1967; İzzeddîn Ebü'l-Hasan Ali b. Ebî'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerîm b. Abdolvâhid b. Esîr eş-Şeybânî (ö. 630/1232), *el-Kâmil fi't-târîh* (thk. Carolus Johannes Tornberg), I-XIII, Beyrut 1979-1982; Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr b. el-Kaysî el-Kureşî el-Busravî ed-Dîmeşkî eş-Şâfiî (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-nihâye*, I-XIV, Beyrut 1966.

⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870), *Sahîhu'l-Buhârî*, I-VIII, İstanbul 1979.

Ehli'z-Zimme ve'l-Harb, Tefsîr, el-İ'tisâm bi'l-Kitâbi ve's-Sünne, Megâzî, Şurût, Cihâd ve's-Siyer, Hacc, Ebvâbu'l-Muhsar ve Cezâi's-Sayd, Zebâih ve's-Sayd, Tıbb, Menâkıb, Eşribe, Ebvâbu Sifâtî's-Salât, İstiskaa, Ahkâm, Fezâilü'l-Kur'ân.

Yine Müslim'in (ö. 261/875) *Sahîh'inde* İmâre, Hac, Cihâd ve's-Siyer; Nesâî'nin (ö. 303/915) *Sünen'inde* Menâsik, Menâsikü'l-Hac, Havf, Biat gibi bölümlerinde olduğu gibi diğer hadis kaynaklarının Cihad, Siyer, Hac gibi bölümlerinde konumuzla ilgili bilgiler mevcuttur.⁹

Başvuru kaynaklarımız arasında yer alan bir diğer tür de tabakât kitaplarıdır. Özellikle ilk iki cildi siyer ve megâzî, sonraki ciltleri tabakât bilgilerini içeren İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *et-Tabakâtü'l-kübrâ* adlı eseri şahıslarla ilgili verdiği bilgiler açısından önem arz etmektedir.¹⁰ İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *et-Tabakâtü'l-kübrâ'sının* yanı sıra Belâzürî'nin (ö. 279/892) *el-Ensâbü'l-eşrâf*, İbn Abdülber'in (ö. 463/1071) *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe* isimli eserleri Hudeybiye Seferi'ne katılanlarla ilgili bilgiler vermektedir.¹¹ Ancak bu eserlerin incelenmesinde yaşadığımız sıkıntı Bedir, Uhud ve Hendek savaşlarına katılanlarla ilgili açık bilgiler verilmesine rağmen Hudeybiye Seferi'ne katılanların her zaman açık bir şekilde ifade edilmemesi olmuştur. Bir şahsın bunlara katılıp katılmadığı bazen açık bir ifade ile teker teker zikredilmekte, bazen Bedir'den sonrakilere veya Uhud'dan sonrakilere katıldığı şeklinde genel bir ifade ile belirtilmektedir. Hudeybiye

⁹ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî (ö. 261/875), *Sahîhu Müslim*, I-IV, İstanbul, ts.; Ebü Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî (ö. 303/915), *Sünenü Nesâî (el-Kütübü's-sitte ve şürühuhâ)*, XV-XVI, İstanbul 1992.

¹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, I-IX, Beyrut 1985.

¹¹ Ebü'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzürî (ö. 279/892), *Ensâbü'l-eşrâf* (thk. Süheyl Zekkâr ve Riyâz Zerkeşî) I-XIII, Beyrut 1996; Ebü Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî (ö. 463/1071), *ed-Dürer fî'htisâri'l-megâzî ve's-siyer* (thk. Musrafa Dîb el-Buğâ), Beyrut 1984; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe* (thk. Ali Muhammed el-Becavî), I-VIII, Kâhire 1972.

Seferi başlı başına bir savaş olmadığı için biz bu tarz ifadelere temkinli yaklaşmak zorunda kaldık. Bu bilgileri yok saymanın da yanlış olacağı düşünceyle bu bilgilere diğer kaynaklarla teyit edildiği ölçüde yer verdik.

Coğrafya kitaplarından Yâkût el-Hamevî'nin (ö. 626/1229) *Mu'cemü'l-büldân* adlı kitabı Hudeybiye Seferi'nin Medine'den çıkış ve geri dönüşüne kadar geçen sürecinde güzergâhı oluşturan yerler hakkında bilgiler vermesi bakımından ilmî bir önemi hâizdir.¹²

Çalışmamız esnasında başvurduğumuz kaynakların bir kısmını da tefsir kitapları oluşturmaktadır.¹³ Çünkü bu sefer esnasında nâzil olan Fetih Sûresi ve yine bu sefer sonrasında imzalanan anlaşma maddeleriyle alâkalı olan Mümtetine Sûresi'nin 10. âyeti konumuzu doğrudan ilgilendirmektedir. Fetih Sûresi Hudeybiye mevkiinde yapılan anlaşma neticesinde ihramdan çıkılıp Medine'ye dönmek üzere yolda bulunduğu esnada, Mümtetine Sûresi'nin 10. âyeti ise bundan daha sonra ve Mekke'den Medine'ye hicret eden Müslüman kadınların ailelerine iade edilmemesi gerektiği hakkında nâzil olmuştur.

Araştırmaların değerlendirilmesine gelince, konumuzla ilgili ciddî bir tarih çalışmasına ulaşmamış bulunmaktayız. Ancak çok özet bilgiler sunmasına rağmen kronoloji konusundaki hassasiyeti açısından Ebû Halîl'in eseri bizim için önemlidir.¹⁴ Temel eserleri bir araya getiren, bununla beraber genellikle Vâkıdî'yi esas alan ve her bir konuyu ayrı ayrı başlıklandırarak rivayetleri daha kolay görmemizi sağlayan Âsım Köksal'ın çalışması da Türkçe eserler arasında faydalandığımız önemli kitaplardandır.¹⁵

¹² Şihâbüddîn Ebî Abdillâh Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî er-Rûmî el-Bağdâdî (ö. 626/1229), *Mu'cemü'l-büldân*, I-V, Beyrut 1957.

¹³ Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr b. el-Kaysî el-Kureşî el-Busravî ed-Dimeşkî eş-Şâfiî, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri* (çev. Bekir Karlıağa, Bedrettin Çetiner), I-XVI, İstanbul 1983-1992.

¹⁴ Şevkî Ebû Halîl, *Silsiletü gazavâtü'r-Rasûli'l-A'zam: Sulhü'l-Hudeybiye*, Dimaşk 1986.

¹⁵ Mustafa Âsım Köksal, *İslâm Tarihi*, I-XVIII, İstanbul 1987.

Çağımız araştırmacılarından Muhammed Hamîdullah'ın *İslâm Peygamberi* adlı çalışması konumuza çok detaylı bir şekilde eğilmemektedir.¹⁶ Ancak Hamîdullah'ın özellikle dikkatimizi çeken bir tespiti kaynakların genelinin aksine, Hz. Peygamber'in Hudeybiye Seferi esnasında yolda iken, Medine'den silâhsız çıkmış olması sebebiyle herhangi bir savaş ihtimaline hazırlık olması için ashabdan bazılarına Medine'den savaş araç-gereçlerini getirttiği rivayetidir. Fakat biz bu tesbitin aksine, başta Mûsâ b. Ukbe, Vâkıdî ve İbn Hişâm olmak üzere birçok kaynakta rivayet edildiği üzere Hz. Peygamber'in, bu yolculuğa umre niyetiyle çıktığı için yanına savaş aletlerini almadığı ve sonra da getirtmediği bilgisini kabul etmeyi uygun gördük.

Yine Elşad Mahmudov'un hazırlamış olduğu *Sebepe ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları* adlı doktora tezi çalışmamıza ciddî katkılar sağlamıştır.¹⁷ Bu eser, Hudeybiye Seferi'nin sebeplerini ve bu esnada gerçekleşen anlaşmanın sonuçlarını kısmen tartışmalı bir şekilde aktarmaktadır. Bu çalışmadan sağladığımız faydalardan en önemlisi anlaşma sonuçlarını değerlendirirken anlaşma maddelerini tek tek ele alarak her bir maddenin doğurduğu sonuçları ayrıca ele almış olmasıdır.

Hakemî'nin 1990 yılında basılan eseri *Merviiyyât gazvetü'l-Hudeybiyye*, konumuzla ilgili rivayetleri bir araya getirmiş olması bakımından çok büyük bir öneme sahiptir.¹⁸ Rivayetler hadis kaynaklarından araştırılıp büyük oranda kronolojiye uyulmaya çalışılarak okuyucuya sunulmaktadır. Biz bu eser sayesinde ulaşamadığımız bilgileri görme şansını elde ettik.

¹⁶ Muhammed Hamîdullah, *İslâm Peygamberi* (çev. Salih Tuğ), I-II, Ankara 2003.

¹⁷ Elşad Mahmudov, *Sebepe ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005.

¹⁸ Hâfız Muhammed el-Hakemî, *Merviiyyât gazvetü'l-Hudeybiyye*, Medine 1990.

2. Hudeybiye Seferi Öncesinde Mekke ve Medine’de Yaşanan Siyasî Gelişmeler

Mekkeliler’in karşı koyuşları sebebiyle Medine’ye göç etmek zorunda kalan Müslümanlar ile Mekkeliler arasında bu göç olayından sonra yıllarca sürececek olan bir savaş hâli başlamıştı. Müslümanların lideri olan Hz. Peygamber, Allah’ın emirlerini yayarak İslâm hâkimiyetini kurmak için çabalarken, karşı taraftaki Kureyşliler onun gücünü kırmak ve menfaatlerine ters düşen bu durumdan kurtulmak istiyorlardı. İşte bu hedefler çerçevesinde iki taraf arasında ilki hicretin 2. yılı, ikincisi 3. yılı ve üçüncüsü de 5. yılı gerçekleşen üç büyük savaş gerçekleşmişti. Bu savaşlar Bedir, Uhud ve Hendek savaşlarıdır. Tarafların münasebetleri elbette sadece bu üç savaş ile sınırlı değildi. Ancak tarihte en çok öneme sahip olan olaylar bunlar olmuştur.

Söz konusu savaşlar sonrasında Medine’deki Müslümanların durumu pek de parlak değildi. Güneyde dâimî düşmanları Mekkeliler, kuzeyde ise Hayber Yahudileri vardı. Gatafân ve Fezâre gibi kabileler bunları her an destekleyebilecek vaziyetteydiler. Fezâreliler hem Medine hem de Suriye yolunu rahatlıkla tehdit edebilecek stratejik bir mevkiye bulunuyorlardı. Nitekim Zeyd b. Hârise bir ticaret yolculuğu esnâsında bunların baskınına uğramış, kervandakiler dövülmüş ve malları yağmalanmıştı. İşte bunun üzerine Hz. Peygamber, 6. yılın Ramazan ayında bunlar üzerine Zeyd b. Hârise kumandasında bir seriyye göndermişti. Müslümanlara karşı kışkırtıcı hareketlerde bulunan Ümmü Kırfe esir alınmış, Fezâre’nin önemli şahsiyetleri öldürülmüştü. Bazı rivayetlerde Ümmü Kırfe’nin öldürüldüğü kaydedilmekle beraber bunun doğru olmadığı; zîrâ Hz. Peygamber’in; çocukların, kadınların ve yaşlıların öldürülmesini tasvip etmediğini bilen Zeyd b. Hârise’nin böyle bir emir vermesinin mümkün olmayacağı düşünülmektedir.¹⁹ Ayrıca Medine’den çıkarılan Benî Nadir Yahûdileri de Hayber’e yerleşmişlerdi. Bunlar Suriye ve Irak bölgelerinden gelen, ticaret yolu Dûmetülcendel’den geçip

¹⁹ Kapar, “Fezâre”, *DİA*, XII, 538.

Hayber yoluyla Medine'ye ulaşan kervanlar için bir tehdit unsuru idiler. Bunlar Mekkeliler'le birlikte Müslümanlara karşı Gatafân, Fezâre ve Benû Süleym'in de desteğini alarak büyük bir saldırı hazırlığı yapmış, neticede Hendek Savaşı vukû bulmuştu.²⁰ İşte bu sebeplerle kalıcı bir tehdit haline gelen Yahûdiler ve güneydeki Mekkelileri etkili bir yöntemle etkisiz hale getirmek gerekiyordu.

Hamîdullah'ın tespitine göre Müslümanlar, önce kuzey cephesine yönelcek olurlarsa Gatafân ve Fezâre'nin buradaki Hayberliler'i desteklemesi ve Mekkeliler'in de kışkırtılması sonucu bu cephe ciddî bir güç haline gelebilirdi. Nitekim Hamîdullah, o sıralarda Mekkeliler ile Hayberliler arasında bir anlaşma yapıldığını zikretmektedir. Bu anlaşmaya göre Hz. Peygamber iki taraftan herhangi biri üzerine yürüyecek olursa diğeri hemen Medine'yi işgal edecekti.²¹ Mekke'ye baktığımız zaman ise burası Müslümanların kiblesini oluşturan Kâbe'nin içerisinde bulunduğu, ayrıca kültürel anlamda diğeri Arap şehirlerine göre gelişmiş, ticaret konusunda da canlı bir şehirdi. Bu topraklara savaşmak için gitmek yerine buradakilerle bir uzlaşma sağlamak daha uygun olurdu. Zaten son zamanlarda yaşadıkları kıtlık, kervan yollarının kendileri için tehlikeli hale gelmesi ve üst üste yapılan savaşlar sonrasında Mekkeliler de uzlaşma konusuna sıcak bakabiliyorlardı.²²

Hz. Peygamber'in Medine'de kurduğu hâkimiyet askerî yönden günden güne ilerleme gösteriyordu. Onun özellikle önem verdiği mesele düşmanlarıyla yaptığı savaş veya çatışmalarda en az ölümle sonuca ulaşmaktı. Nitekim yapılan savaşların sonucuna baktığımızda her bir savaşın bir öncekine göre daha kalabalık gruplar arasında gerçekleşmiş olmasına rağmen daha az ölümle sonuçlandığı oldukça açıktır.²³

²⁰ Hamîdullah, "Hayber", *DİA*, XVII, 21; Geniş bilgi için bk. Yasemin Sarı, *Hendek Savaşı*, Sakarya 2006, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

²¹ Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 250.

²² Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 251.

²³ Hamîdullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, 13.

Kureyş kabilesi gerek antlaşmalar gerekse Kâbe hizmetlerini yürütüyor olmanın vermiş olduğu itibar sayesinde emniyet ve güven içerisinde kış aylarında Yemen ve Habeşistan’a, yaz aylarında da Suriye ve Anadolu’ya kadar ticârî yolculuklar yapabiliyordu.²⁴ Bir keresinde Medineli Sa’d b. Muâz bir keresinde Mekkeli dostu Safvân b. Ümeyye’nin emânı altında Kâbe’yi tavaf ederken Ebû Cehil çıkagelmiş ve Sa’d’a hitâben “Dikkat et, ben görüyorum ki sen Mekke’de emniyet içinde Kâbe’yi tavaf ediyorsun. Hâlbuki siz o dinlerini değiştirenleri barındırdınız ve onlara yardım etmekte olduğunuzu söylüyorsunuz. Şunu iyi bil ki, vallâhi sen eğer Ebû Safvân’ın beraberinde bulunmasaydın ailene sağ sâlim dönemezdin.” diyerek onu tehdit etmişti. Bunun üzerine Sa’d da Ebû Cehil’e karşı yüksek bir sesle “Dikkat et, Allah’a yemin ederim ki eğer sen beni bu tavaftan men edersen, ben de sana karşı bundan daha şiddetlisini yapar, senin Medine üzerinden geçen ticaret yolunu keser ve seni ondan men ederim.” şeklinde karşılık vermişti.²⁵

Sa’d b. Muâz ve Ebû Cehil arasında yaşanan yukarıdaki diyalog, Medine üzerinden geçen Mekke-Suriye ticaret yolunun Kureyş’in ticaret kervanları açısından ne kadar önemli olduğunu ve Müslümanlar tarafından Kureyş’in aleyhine ambargo maksadıyla kullanılabilecek önemli bir vasıta olduğunu da göstermektedir. Hz. Peygamber’in tüccar bir soydan gelişi, yirmi yıla yakın bir süre fiilen aktif bir ticaret hayatı içinde bulunarak Kureyşliler’in ticaret yolları ve güzergâhlarını çok iyi bilmesi ve ticaret kervanlarının Kureyş için ne denli önemli olduğunu anlaması, onun Kureyş’e yönelik siyasetinde önemli bir etken olmuştur. Düşmana vurulacak en etkili darbenin bu yönden yapılabileceğinin farkında olan ve güzergâhlardaki kabilelerin durumlarına

²⁴ Kureyş’in bu güvenli durumu yani serbest dolaşımı “îlâf” kelimesiyle ifade edilmekte ve bu husus Kur’an-ı Kerim’de Kureyş veya İlâf adı verilen sürenin konusunu teşkil etmektedir. “Kureyş’e kolaylaştırıldığı, evet, kış ve yaz seyahatleri onlara kolaylaştırıldığı için onlar, kendilerini aşıktan doyuran ve her çeşit korkudan emin kılan şu evin Rabbine kulluk etsinler” (Kureyş 106/1-4); bkz. Hamîdullah, “İlâf”, *DİA*, XXII, 63; Yaşaroğlu, “Kureyş Süresi”, *DİA*, XVI, 33.

²⁵ Vâkıdî, I, 35.

da vâkıf olan Hz. Peygamber, Medine’ye hicret ettikten sonra düşman konumunda olan taraflar arasında mevcut savaş halinin gerektirdiği durumları da göz önünde bulundurarak Kureyş’in ticaret kervanlarını tehdit etmeye ve kervan yollarını ablukaya almak sûretiyle ambargo uygulamasını başarılı bir şekilde yürütmeye başladı. Böylece İslâm’da ilk askerî operasyonlar düzenlendi.²⁶

Hicretin 2. yılında gerçekleşen Bedir Savaşı ve onu takip eden seferlerin sonuçlarından biri de Cüheyne ve Kızıl Deniz’deki diğer komşu kabilelerin Medine’ye müttefik olmasıydı. Bu da Mekke kervanlarının Suriye’ye giden sahil yolunun kesilmesi anlamına geliyordu. Bu gizli tehlike önceleri Kureyşliler’in gözünden kaçmıştı. Bununla beraber Kureyşliler kuzeydoğuda bulunan, Basra körfezinde Irak’a giden yol üzerindeki Süleym ve Gatafân kabileleri ile var olan ittifaklarını güçlendirmişlerdi. Bu kabileler Mekke ve Medine’nin doğusundaki Necd ovasında yaşıyorlardı.²⁷

Bedir yenilgisinden sonra Kureyşliler ticaret yollarının tehlikeye girdiğini anlamaya başlamışlardı. Bunun sonucu olarak Suriye’ye gitmek için yeni kervan yolları arayışına girmişler, Irak yolunu takip ederek Suriye’ye ulaşmayı denemişlerdi. Fakat burada da Müslümanların silahlı birlikleriyle karşılaşmışlardı.²⁸

Gelişen olaylarla beraber Hendek Savaşı’ndan beş ay sonra Zeyd’in doğudaki kervan yolunda yaptığı başarılı baskın Kureyşliler’in düşüncelerinin bu kez batıya çevrilmesine yol açmıştı. Onlar, Kızıl Deniz sahillerindeki müttefikleri olan Huzâa kabilesinin Benî Mustalik kolunu Medine’ye karşı ayaklandırmışlardı. Kureyşliler bu kabileye sahildeki diğer kabilelerin de iştirak edeceğini ümit ederek, batı yolunun tekrar kendileri için güvenli hale geleceğini düşünüyorlardı. Fakat Huzâa’nın diğer kolları Hz. Peygamber’e karşı Mekke’nin tahmin ettiği kadar düşmanlık beslemiyorlardı. Hz. Peygamber,

²⁶ Mahmudov, 35.

²⁷ Lings, 237.

²⁸ Mahmudov, 78.

olayı haber aldıktan sekiz gün sonra Benî Mustalik henüz yola çıkmadan onların yerleşim bölgesine yakın ve sulak bir yere konuşlanmıştı. Kabilenin obasını kuşatmış ve adamlar da fazla karşı koymadan teslim olmuşlardı. Neticede de 200 aile esir alınmıştı.²⁹

Hicretin 6. yılında Mekke'ye uygulanan buğday ambargosu da siyasî ve iktisadî ambargoya yönelik tedbirlerden biriydi. Söz konusu dönemde Arabistan'ın buğday deposu olan Yemâme'nin idarecisi Sümâme b. Usâl el-Hanefî'nin İslâm'ı kabul etmesi, Mekke'ye her çeşit tahıl ürününün ihracının yasaklanmasıyla sonuçlanmıştı. Yine Hz. Peygamber'in gıda maddeleri ve kumaş gibi ürünlerde Medine'den ihracatı sınırlaması da bu tedbirlerin bir parçası olarak görülmektedir. Ancak Mekkeliler'e uygulanan bu ambargodan etkilenmesinler diye Hz. Peygamber açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalan Mekkelî fakirlere harcanmak üzere 500 dinar para yardımıyla bulunmuştu.³⁰ Bu durum karşısında Ebû Süfyân, Hz. Peygamber'in bununla gençleri aldatıp saptırmak istediğini iddiâ etmişti.³¹ Uygulanan tahıl ambargosundan iyice bunalan Mekkeliler'in Hz. Peygamber'e başvurmaları neticesinde ise Sümâme b. Usâl ambargoyu kaldırmıştı.³²

Bu süreçte Hz. Peygamber, Ebû Süfyân'a Medine mahsulünden olan bol miktarda hurma göndererek deri mukabilinde bunları değiş tokuş etmeyi kendisine teklif etmişti.³³ Mâruz kalınmış olan kıtlık dönemi içerisinde bu teklif hiç şüphesiz Ebû Süfyân için büyük bir lütuftu. Yine O, muhtemelen bir yumuşama ihtimalini denemek maksadıyla, Ebû Süfyân'ın bir ticaret kervanının başında olduğu halde Suriye-Filistin yönüne doğru gidebilmesi için İslâm ülkesi topraklarından geçip gitmesine izin vermiştir. Uzlaşma gayreti içinde olan Hz. Peygamber, bu sıralarda, Ebû Süfyân'ın Habeşistan'a hicret etmiş ve buradayken kocasının ölümü üzerine dul yaşayan kızı Ümmü

²⁹ Lings, 239.

³⁰ Mahmudov, 31.

³¹ Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 252.

³² Mahmudov, 31.

³³ Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 252.

Habîbe ile nikâhlanmıştı. Kısa zaman içinde de Ümmü Habîbe, Medine'ye ulaşmıştı.³⁴

³⁴ İbn Habîb, *Muhabber*, 88-89; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 253.

– BİRİNCİ BÖLÜM –
HUDEYBİYE SEFERİ'NİN SEBEPLERİ VE YAPILAN
HAZIRLIKLAR

A. Hudeybiye Seferi'nin Sebepleri

Hz. Peygamber'in Hudeybiye Seferi'ne çıkış sebebi olarak onun rüyasında Mekke'ye girdiğini ve Kâbe'nin anahtarlarını eline aldığını görmesi gözükmele beraber işin temelinde birden çok sebep bulunmaktadır.

Öncelikle ele almamız gereken sebep Hendek Savaşı sonrasında Müslümanlar'ın siyasî anlamda güçlenmesi ve Mekke'ye doğru hareket etme cesaretinin doğmasıdır. Nitekim Hendek Savaşı'na kadar Müslümanlar, Kureys'e kendini kabul ettirecek hale gelememiş, onları bir sulh anlaşması imzalamaya mecbur edecek kuvvet ve kudreti gösterememiş olduklarından henüz bu tarz bir muvaffakiyet elde edilememişti. Söz konusu savaş sonrasında Arap kabilelerinin dağılıp perişan olmalarından beri Müslümanların elde ettiği kuvvet ve kudret artık Kureys'e kendini kabul ettirecek dereceye gelmişti.³⁵

Bir diğer sebep de o sıralarda Müslümanlar'ın kuzey ve güney cephelelerinde düşmanlarının bulunması ve uygun bir yöntemle bunların etkisiz hale getirilmesinin gerekliliğiydi. Çünkü hâlihazırda bu iki cephe, Müslümanlar için ciddi bir tehdit oluşturmaktaydılar. Bunların ilki güney cephesi idi ki bu-

³⁵ Es'ad, 645.

rada Müslümanların ilk düşmanı olan Kureyşliler vardı. Bunlar sinsî bir şekilde Medine'ye saldırabilirlerdi. İkincisi ise kuzey cephesi idi. Bu cephede de Hayber Yahudileri vardı. Ancak bunlar tek başlarına herhangi bir saldırıda bulunabilecek halde değillerdi. Bununla beraber bu Yahudiler çeşitli güçleri Müslümanların aleyhinde kışkırtarak onları bir araya getirip büyük bir kuvvet oluşturabilirlerdi. Zaten bu, onların çokça uyguladığı bir yöntemdi. İşte Müslümanlar bu bakımdan söz konusu cephelere karşı hazırlanmalı ve bu iki düşmandan da kurtulabilmek için önce birini halledip sonra da ikincisine dönebilecek şekilde hazırlık yapmalıydılar. Kuzey cephesi kendi başına kımıldayacak imkâna sahip olmadığı için önce güneye yönelmekle işe başlamak doğru gözükmekteydi. Çünkü önce kuzey cephesi üzerine yürünecek olursa güneyden Kureyşliler hücumla geçebilirlerdi.³⁶

Bir diğer mesele de Mekke'nin Müslümanların eski ve çok sevdikleri vatanları olması ve muhâcir Müslümanların çoğunun canlarını kurtararak Mekke'den gelmiş olmalarının yanı sıra aile ve çoluk çocuklarının hâlâ orada bulunmasıydı.³⁷

Hız. Peygamber ve Müslümanlar Mekke'den Medine'ye göç ettiklerinden beri Kureyşliler onları Mekke'yi ziyaretten men ediyorlardı. Müslümanlar vatanları ve ailelerinden uzak olmalarının da üstünde edâ edemedikleri bir ibâdeti yerine getirememekten mahzundular.³⁸ Nitekim Müslümanlar, hanîfliğin atası ve Kâbe'nin kurucusu olan İbrahim'in torunları olarak “Emniyetli Harem”e girme konusunda daha ehil ve buna daha lâıyk olduklarını düşünüyor, orada gerekli ibadetleri yerine getirmeleri gerektiğine inanıyorlardı.³⁹ Hâlbuki yalnızca Müslümanlar değil, diğer inanç mensuplarının da

³⁶ Şâkir, II, 47-48.

³⁷ Şiblî Nu'mânî, 283.

³⁸ Ferec, 513.

³⁹ Halil, 227.

kutsal saydığı Kâbe’yi ziyaret niyetiyle yola çıkan kimseler emân altında kabul edilirdi. Bu konumda olan kimselere savaş açmak Arap geleneklerine aykırıydı.⁴⁰ Bu da Müslümanlar’ı cesaretlendiren unsurlardan biri olmalıydı.

Bir görüşe göre de Mekkeliler’in Müslümanlarla dâimî harp halinde olmaları İslâm dinini yakından tanımalarına mâni oluyordu. Diğer taraftan da yarımadanın diğer kabileleri, bu iki grubun mücadelesinin sonucunu bekliyorlardı. Eğer bu sıralarda Mekkeliler’le Müslümanlar arasında bir anlaşma yapılırsa İslâm dininin daha büyük bir süratle yayılacağı kesin görünüyordu. Hz. Peygamber’in bütün düşüncesi de işte bu noktada toplanıyordu.⁴¹ Hz. Peygamber’in, Müşriklerle yapmak istediği anlaşmanın, sosyal bünyeyi ileriki zamanda gerçekleştirecek olan fethe hazırlamak ve ortaya atılan her türlü ihtilâfı sayılı maddelerle sınırlamak açısından fayda sağlayacağı ümidiyle diletiği de söylenmektedir.⁴²

Lammens’e göre ise Hz. Peygamber, Hendek muhasarasına bir nevi cevap olmak üzere, bir gösteriş yapmak zamanının geldiğine hükmederek böyle bir girişimde bulunmuştu.⁴³

Müslümanlar hicretin altıncı yılı içerisindeyken bir gece Hz. Peygamber rüyasında ashabıyla birlikte başını tıraş ederek Mekke’ye girdiğini ve Kâbe’nin anahtarlarını eline aldığını görmüştü. Rüyasını ashaba anlattığında Müslümanlar heyecanlanmışlar ve rüyanın gerçekleşeceği inancıyla çok sevinmişlerdi. Bu rüya üzerine Hz. Peygamber, ashabını, umre yapma amacını da dile getirerek, daha sonra Hudeybiye Seferi diye adlandırılacak olan sefere çıkmak üzere çağırmış ve hemen hazırlıklara başlanmasını istemişti. Ashab

⁴⁰ Büşra Sıdıka Kaya, *Cahiliye Dönemi Emân Uygulamaları*, Sakarya 2007, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 32.

⁴¹ Ülkü, 172.

⁴² Ali Murat Daryal, *İslâm’ın Doğuş ve İlk Yayılışının Psiko-Sosyal Açısından Tahlili*, İstanbul 1989, 118.

⁴³ Lammens, 578.

da tüm bu olanlar üzerine rüyanın o yıl gerçekleşeceğine kesin gözüyle bakmaya başlamışlardı.⁴⁴

Hakemî, Hz. Peygamber'in, bu rüyayı Hudeybiye'de iken gördüğünü, bu sebeple bu rüyanın Medine'den çıkış sebebi olamayacağını ileri sürmekte ise de,⁴⁵ hem tarih hem de hadis kaynaklarının bildirdiği üzere bu rüyanın Medine'de iken görülmüş olması daha güçlü bir rivayet olarak kaynaklarda yer almaktadır.

Kaynaklarda ve araştırmalarda seferin sebepleri bu şekilde gösterilmesine rağmen asıl sebebin farklı olduğu ve Hz. Peygamber'in Kureyş kabilesini Arap toplumunun ve kültürünün kurallarına uymaya zorlama gayretinde gizli olduğu anlaşılmaktadır.

B. Yapılan Hazırlıklar

Hz. Peygamber'in gördüğü rüya üzerine ashabın yaptığı hazırlıkların başında kurbanlıkların hazırlanması geliyordu. Nitekim Mekke yönüne yola çıkan kimselerin yanlarında kurbanlıklar götürmesi onların umre niyetiyle yola çıktığının göstergesi sayılırdı.⁴⁶ Müslümanların yanlarına aldıkları bu kurbanlıklar 70 adet idi. Bunların her birinin on kişinin kurbanlığı olduğu bildirilmektedir.⁴⁷ Bu mümkün olmakla beraber bu bilgiden yola çıkarak Hudeybiye Seferi'ne katılanların sayısının 700 olduğu sonucuna varmak doğru gözükmemektedir. Çünkü bu sefere katılanların sayısının 1000'i aşkın olduğu rivayetlerden anlaşılmaktadır. Zaten başka kaynaklarda da bunun aksine her bir kurbanlığın yedi kişi için kesildiğine dair bilgiler mevcuttur. Bununla beraber

⁴⁴ Vâkıdî, II, 572; Makdisî, 224.

⁴⁵ el-Hakemî, 25.

⁴⁶ Kaya, 32.

⁴⁷ İbn Hişâm, II, 308-309; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, II, 56; Taberî, I, 620.

Câbir’den gelen bir rivayet Hz. Peygamber’in ashabına her birinin bir kurbanlığına ortak olmasını söylediğini nakletmektedir.⁴⁸ Bu durumda ortaya çıkan rakam kurbanlıkların yedi kişi arasında paylaştırılmasına göre 490, on kişi arasında paylaştırılmasına göre ise 700 olmaktadır. Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki kurbanlıkların sayısına göre grubun sayısını belirlemek bizi kesin bir sonuca ulaştıramamaktadır.

Caetânî’nin yer verdiği bir bilgiye göre Hz. Peygamber bütün bu kurbanlık hayvanları Nâciye b. Cündüb el-Eslemî’nin koruması altında Zü’l-Cedrenen merada toplatmıştı. Kafiye yola çıkar çıkmaz hayvanları meradan alıp doğruca Zülhuleyfe’ye getirmesini ona emretmişti.⁴⁹ Bu kurbanlıklar arasında başında gümüşten bir halka bulunan Ebû Cehil’in devesi de vardı.⁵⁰ Bu deve Bedir ganimetlerinden idi.

Vâkıdî’nin bildirdiğine göre ashabdan maddi açıdan güçlü kişilerden oluşan bir grup da sefere çıkarken kurbanlık yola çıkarmıştı. Bu grup içinde Hz. Ebû Bekir, Abdurrahman b. Avf, Osman b. Affân, Talhâ b. Ubeydullah, Sa’d b. Ubâde’nin varlığını görmekteyiz.⁵¹

Bu yolculuğa çıkarken ashabdan bazıları yanlarında silâh ve benzeri askerî teçhizat da bulundurmaları gerektiğinin önemine değinmişti. Özellikle Hz. Ömer’in bu konuda ısrarlı davrandığı görülmektedir. O, bu konuda Hz. Peygamber’e: “Yâ Resûlullah! Bizim için Ebû Süfyan b. Harb ve askerlerinden korkmuyor musun? Savaş için hiçbir hazırlığımız yok” deyince Hz. Peygamber, ihramlı iken silah taşımayı hoş karşılamadığını dile getirmişti. Sa’d b. Ubâde de: “Yâ Resûlullah! Eğer silahlarımız olursa şüpheli birini gördüğümüz takdirde onlara karşı hazırlıklı olurduk” demiş ancak o da Hz. Ömer gibi aynı cevabı almıştı.⁵²

⁴⁸ İbn Sa’d, II, 103.

⁴⁹ Caetânî, IV, 375.

⁵⁰ İbn Sa’d, II, 103; Ebû Dâvud, “Menâsik”, 12.

⁵¹ Vâkıdî, II, 572-573.

⁵² Vâkıdî, II, 572-573.

Kaynakların genelinin aksine Hamîdullah, Hz. Peygamber'in Medine'den çıkışından itibaren her fırsatta umre niyetiyle yola çıktığını dile getirdiğini söyledikten sonra yine de Hz. Ömer'in teklifi üzerine Medine'den savaş araç ve gereçleri getirtmeyi de ihmal etmediğini söylemektedir.⁵³ Hamîdullah'la beraber Ya'kûbî'nin eserinde de Müslümanların silâhla yola çıktıkları bildirilmektedir.⁵⁴ Ancak bu takdirde ileride bahsedileceği üzere Hz. Peygamber'in elçiler vasıtasıyla Mekkeliler'e defalarca gönderdiği umre niyetiyle geldikleri haberi, var olan durumla uygunluk arz etmemiş olurdu. Çünkü savaş araç gereçleriyle gelmiş bir grubun bu iddiası kabul edilebilir değildir. Müslümanlar yola çıkarken yanlarına sadece bir yolcunun avlanmak veya yol tehlikelerinden korunmak amacıyla yanında bulundurması gereken kınları içerisinde birer kılıç almışlardı.⁵⁵

Hz. Peygamber Medine'den ayrılmadan önce şehrin düzeninin bozulmaması ve işlerin yolunda gitmesi için bazı görevlendirmeler yapmıştı. Bu konuda karşımıza üç isim çıkmaktadır. Bunlardan biri Abdullah b. Ümmü Mektûm, diğeri Nümeyle b. Abdullah el-Leysî ve üçüncüsü de Ebû Rühm Külsüm b. Husayn'dır.

Bir kısım kaynaklar sadece Abdullah b. Ümmü Mektûm'un Medine'ye görevlendirildiğini belirtmektedirler.⁵⁶ Ancak İbn Hişâm, Nümeyle b. Abdullah'ın Medine'ye görevlendirildiğini nakletmektedir.⁵⁷ Sonuç olarak daha detaylı bilgi veren rivayette Abdullah b. Ümmü Mektûm'un namaz, Ebû Rühm'ün ise Medine'yi korumak için görevlendirildiğini görmekteyiz.⁵⁸ Bu durumda gözleri kör olan Abdullah b. Ümmü Mektûm'un namaz için görevlendirildiği anlaşılmakla beraber Medine'yi koruma konusunda Ebû

⁵³ Hamîdullah, "Hudeybiye Antlaşması", *DİA*, XVIII, 298.

⁵⁴ Ya'kûbî, II, 54.

⁵⁵ Vâkıdî, II, 572-573; Lings, 343.

⁵⁶ Vâkıdî, II, 573; İbn Sa'd, II, 95; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 280; Muhammed el-Hudrî, *Nûru'l-yakîn*, s.175.

⁵⁷ İbn Hişâm, II, 308; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, II, 56.

⁵⁸ Seâlibî, II, 139.

Rühm'ün mü yoksa Nümeyle b. Abdullah'ın mı görevlendirildiği tam olarak açık değildir.

Zürkânî'nin bildirdiğine göre ise, Hz. Peygamber Nümeyle'yi ve Ebû Rühm'ü düzeni korumaları için, İbn Ümmü Mektûm'u ise namaz kıldırmak üzere görevlendirmiştir.⁵⁹

⁵⁹ el-Hakemî, 25.

– İKİNCİ BÖLÜM –

SEFERE ÇIKIŞ VE YOLCULUK ESNASINDA YAŞANANLAR

A. Seferi Çıkış

1. Yola Çıkış Tarihi

Müslümanların Hudeybiye Seferi'ne çıktıkları yıl hususunda kaynaklarda ve araştırmalarda herhangi bir ihtilâf görülmemektedir. Kaynakların hepsi seferin, hicretin 6. yılı milâdî 628 yılında gerçekleştiği konusunda hemfikirdir.⁶⁰

Seferi hicrî altıncı yılın hangi ayında çıktığı hususunda ise farklı görüşler bulunmaktadır. Kaynakların çoğunun bildirdiğine göre Hudeybiye Seferi'ne Zilkade⁶¹ ayında çıkmıştır. Taberî' de yer alan Seleme b. Ekva' rivayetine göre Zilhicce,⁶² Hişâm b. Urve'nin babasından naklettiği bilgiye göre ise Ramazan⁶³ ayı Hudeybiye Seferi için verilen diğer zaman dilimleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁶⁰ Mûsâ b. Ukbe, 223; İbn Sa'd, II, 95; İbn Habîb, 115; İbn Kuteybe, 162; Taberî, I, 596; Mes'ûdî, 296; Zehebi, 363; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, II, 56; Âl-i Âbid, II, 495-496; Watt, "Hz. Muhammed", 65; Sofuoğlu, VII, 3357-3358; Zakzûk, 881; Sönmez, 206.

⁶¹ Vâkıdî, II, 573; İbn Hişâm, II, 308; İbn Sa'd, II, 95; İbn Habîb, 115; Taberî, I, 620; İbnü'l-Esir, II, 200; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, II, 56; *el-Bidâye ve'n-nihâye*, IV, 163; Âl-i Âbid, II, 495-496; Watt, "Hz. Muhammed", 65; Sofuoğlu, VII, 3357-3358; Zakzûk, 881; Sönmez, 206; Es'ad, 646.

⁶² Taberî, I, 596.

⁶³ Zehebi, 363; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, II, 56; *el-Bidâye ve'n-nihâye*, IV, 163.

Günü ile ilgili olarak ise Zilkade ayının başında pazartesi günü,⁶⁴ yine aynı görüşü destekleyen Zilkade ayının ikinci gününe denk gelen pazartesi,⁶⁵ bir rivayete göre de Zilkade ayının başında Perşembe günü⁶⁶ yola çıkıldığı şeklinde rivayetlere tesadüf olunmaktadır. Vâkıdî ise gün adı vermeden Zilkade ayının ikinci günü yola çıkıldığını nakletmektedir.⁶⁷

Yukarıda yer alan rivayetlerden Hudeybiye Seferi'ne, hicretin 6. yılı Zilkade ayının ikinci günü yani 14 Mart 628 pazartesi günü çıkıldığı ağırlık kazanmaktadır.

2. Sefere Katılanların Sayısı

Hudeybiye Seferi'ne katılanların sayısı ile ilgili birbirinden farklı birçok bilgi verilmektedir. Bunların en azı 300, en fazlası ise 1800 kişi olduklarıdır. Câbir b. Abdullah'dan rivayet edilen bir bilgiye göre Müslümanlar Hudeybiye'de 1500 kişiydiler.⁶⁸ Ondan bu haberi Sâlim b. Ebî'l-Ca'd,⁶⁹ Katâde ve Said b. Müseyyeb⁷⁰ nakletmişlerdir. Bunun dışında 1500 sayısını nakleden başka kaynaklar da vardır.⁷¹

Bu konuda kaynaklarda en fazla karşılaştığımız sayı 1400'dür. Bu da Berâ b. Âzib,⁷² Câbir kanalıyla Katâde⁷³ (ancak bu rivayetin Câbir'den alınan asıl rivayet olmadığı onun 1500 kişi olduklarını söylediği rivayetlerin devamında

⁶⁴ Vâkıdî, II, 573; İbn Sa'd, II, 95; Es'ad, 646.

⁶⁵ Sofuoğlu, VII, 3357-3358; İbn Sa'd, II, 95.

⁶⁶ İbn Habîb, 115; Âl-i Âbid, II, 495-496.

⁶⁷ Vâkıdî, II, 573.

⁶⁸ İbn Sa'd, II, 97; Buhârî, "Menâkıb", 25; Megâzî, 35; Müslim, "İmâre", 8; İbn Kuteybe, 162; Zehebi, 365; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, II 62; *el-Bidâye ve'n-nihâye*, IV, 171.

⁶⁹ Buhârî, "Menâkıb", 25; "Megâzî", 35; Zehebi, 364-365.

⁷⁰ İbn Kuteybe, 162; Zehebi, 365; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, II, 62; *el-Bidâye ve'n-nihâye*, IV, 171.

⁷¹ İbnü'l-Esîr, II, 200; Davutoğlu, II, 540; Watt, "Hz. Muhammed", 65; Es'ad, 646.

⁷² İbn Sa'd, II, 97; Buhârî, "Menâkıb", 25; Megâzî, 35; Zehebi, 375; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, II, 62; *el-Bidâye ve'n-nihâye*, IV, 170-171.

⁷³ Buhârî, Megâzî, 35; İbn Kuteybe, 162; Zehebi, 365; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, II 62; *el-Bidâye ve'n-nihâye*, IV, 171.

yer almaktadır), Amr b. Dinâr,⁷⁴ A’meş,⁷⁵ Ebû Zübeyr⁷⁶ ve Ebû Süfyan,⁷⁷ babasından nakleden İyâs b. Seleme,⁷⁸ Ma’kıl b. Yesâr⁷⁹ rivayetleri ile bize ulaşmaktadır. Vâkıdî de verdiği 1600 rakamından sonra 1400 kişi olarak söylendiğini de aktarmıştır.⁸⁰ 1400 rakamını nakleden râvîlerin bir kısmının Hayber ganimetlerinin taksiminden yola çıkarak bu rakama ulaştıkları anlaşılmaktadır. Onlara göre Hayber ganimetleri 1800 sehme ayrılmış ve bunlar Hudeybiye’ye katılanlara dağıtılmıştı. Hudeybiye’de 200 at olduğu için 400 sehm at sahiplerine verilmişti. Geriye kalan 1400 sehm de Hudeybiye’ye katılan yaya-lara dağıtılmıştı.⁸¹

Kaynakların bize ulaştırdığı bir diğer rivayet de 1600 kişi olduklarıdır.⁸² Vâkıdî bu bilgiyi daha doğru bulduğunu söylemektedir. Abdullah b. Ebî Evfâ ise Hudeybiye’de gerçekleşen Rıdvan Biatı esnasında 1300 kişi olduklarını söylemektedir.⁸³

Belâzürî’de yer alan İbn Abbâs rivayetine göre Müslümanların sayısı 1540 idi. Burada da yine Hayber ganimetlerinin taksiminden yararlanılarak bir çıkarım yapılmaktadır. İbn Abbâs Hayber ganimetlerinin 1580 sehme ayrıldığını, bunların 1540’ının Hudeybiye’ye katılanlara, 40’ının ise henüz Habeşistan’da yeni gelmiş bulunan Ca’fer b. Ebî Tâlib ile beraber olan 40 kişiye dağıtıldığını nakletmektedir.⁸⁴ Aynı rivayete İbn Seyyidünnâs da yer vermiş, ancak rivayetin zayıf olmakla beraber atlarla ilgili bilgi içermediğini ve burada

⁷⁴ Buhârî, “Tefsir,Sûretü’l-Feth”, 5; Zehebî, 365.

⁷⁵ Zehebî, 364-365.

⁷⁶ Müslim, İmâre 18; Zehebî, 365.

⁷⁷ İbn Sa’d, II, 102; Zehebî, 365.

⁷⁸ İbn Sa’d, II, 98-99; Taberî, I, 621; Zehebî, 375.

⁷⁹ İbn Sa’d, II, 99-100; el-Ali, 308.

⁸⁰ Vâkıdî, II, 574.

⁸¹ İbn Seyyidinnâs, II, 139; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve’n-nihâye*, IV, 202.

⁸² Mûsâ b. Ukbe, 234; Vâkıdî, II, 574; İbn Sa’d, II, 95.

⁸³ İbn Sa’d, II, 97; Buhârî, “Megâzî”, 35; Müslim, “İmâre”, 18; Taberî, I, 621; Zehebî, 364; İbrahim el-Ali, 300.

⁸⁴ Belâzürî, *Fütûhu’l-büldân*, 40-41.

40 olarak bahsedilen Habeşistan’a katılanların sayısının İbn İshâk’a göre 16 olduğunu eklemiştir.⁸⁵

Vâkıdî’nin de içlerinde bulunduğu bazı kaynakların naklettiği bir diğer rivayet de 1525 kişi olduklarıdır.⁸⁶ İbn Abbâs’tan gelen bir haber de onların 1525 kişi olduklarını bildirmektedir.⁸⁷ İbn Ebî Şeybe’nin Seleme b. Ekvâ’dan naklettiği habere göre 1700,⁸⁸ Urve b. Zübeyr’dan yaptığı nakle göre ise 1800⁸⁹ kişi oldukları da söylenmektedir.

Hudeybiye ashabının 700 kişi olduğu da nakledilmiştir.⁹⁰ İbn Kuteybe’nin Rıdvân Biatı esnasında insanların 700 kişi olduğunu söylemesi doğrudan doğruya Hudeybiye’ye katılanların sayısının da 700 olduğunu nakletmesi anlamına gelmektedir.⁹¹ İyâs b. Seleme’nin babasından naklettiği ve isnâdının zayıf olduğu belirtilen bir hadiste Hudeybiye’de 100 hayvanın kurban edildiği ve oradakilerin sayısının da 700 olduğu aktarılmaktadır.⁹²

Râvilerî 700 rakamına ulaştıran en önemli dayanaklardan biri Hudeybiye’de kesilen kurbanların sayısıdır. Öyle ki Medine’den götürülen kurbanlıkların 70 adet olduğunu biliyoruz. Bunların her biri 10 kişi için olduğundan sahabenin 700 kişi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.⁹³ Vâkıdî bu rivayeti naklettikten sonra 1600 rakamının kendileri katında daha kesin olduğunu da dile getirmektedir. İbn Kesîr, herkesin kurban kesmesi ve yine herkesin ihrama girmesi gerekmediği, nitekim Hz. Peygamber’in ihrama girmemiş olan Ebû

⁸⁵ İbn Seyyidinnâs, II, 140.

⁸⁶ Vâkıdî, II, 574; İbn Sa’d, II, 95.

⁸⁷ Taberî, I, 621.

⁸⁸ Kastallânî, I, 490; el-Hâkemî, 49.

⁸⁹ el-Hakemî, 49.

⁹⁰ Vâkıdî, II, 614; Müslim, “İmâre”, 18; İbn Kuteybe, 162; İbn Kesîr, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, II 63; *el-Bidâye ve’n-nihâye*, IV, 171; Makdisî, 224; Ömer Ferruh, 67; el-Ali, 300; Kastallânî, I, 489.

⁹¹ İbn Kuteybe, 162.

⁹² el-Mekkî, 80.

⁹³ Vâkıdî, II, 614; İbn Kesîr, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, II 63; *el-Bidâye ve’n-nihâye*, IV, 171; el-Ali, 300; Kastallânî, I, 489.

Katâde'nin de içlerinde bulunduğu bir grubu önden gönderdiğinin bilindiğini öne sürerek bu rivayeti reddetmiştir.⁹⁴ Bu yaklaşım tamamıyla yanlış olmamakla birlikte yalnızca bu sebebe dayanarak rivayeti reddetmek doğru olmaz. Çünkü Vâkıdî'nin verdiği bilgiye göre Zülhuleyfe'de ihrama girmemiş olan Müslümanlar Cuhfe'de ihrama girmişlerdi.⁹⁵ Ancak ana kaynakların müelliflerinin dahi bu rivayete yer vermekle beraber kabul etmediklerini dile getirmeleri ve 1000'i aşkın olduklarıyla ilgili haberlerin daha çok olması sebebiyle 700 rakamının kabul edilmesi mümkün gözükmemektedir. Bu konuda bizi destekleyen Câbir'den gelen bir rivayet de Müslümanların Hudeybiye'de 1400 kişi olduklarını, kurban kesmeyenlerin kesenlerden daha çok olduklarını nakletmektedir.⁹⁶ Eğer kurban kesenlerin sayısı 700 ise, kesmeyenlerin sayısının daha fazla olması için 1400'den fazla olmaları gerekmektedir.

Yalnızca Sahîh-i Müslim'de gördüğümüz bir rivayette Hz. Peygamber, ashabına İslâm kelimesini söyleyenlerin yani Müslümanların sayısının kaç olduğunu sormuş ve ashabından bunları saymalarını istemiştir. Ashab da “Yâ Resûlullah, sayımız altı yüzle yedi yüz arasında olduğu halde bize bir kötülük etmelerinden mi korkuyorsun?” diye cevap vermişti. Hz. Peygamber ise onların bilmediğini belki yakında ibtilâ⁹⁷ olunacaklarını söylemişti. Huzeyfe, az sonra ibtilâ olunduklarını hattâ öyle ki kendilerinin namazlarını bile gizli kılmaya başladıklarını bildirmektedir.⁹⁸ Davutoğlu, bu hadisin Buhârî'deki metninde 1500 kişi olduklarının yer aldığını söylemekte ve hadisin konusunun harbe iştirak için asker yazmak olduğunu, bu konuşmanın nerede geçtiğinin

⁹⁴ İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, II, 63; *el-Bidâye ve'n-nihâye*, IV, 171.

⁹⁵ Vâkıdî, II, 578-579; Es'ad, 646.

⁹⁶ İbn Sa'd, II, 102.

⁹⁷ İbtîlâ, Allah'ın insanları denemek için verdiği maddî ve manevî sıkıntılar, dert, keder anlamında bir kelimedir.

⁹⁸ Müslim, “İmâre”, 18.

ihtilâflı olduğunu ve bir takım kimselerin bunun Hudeybiye’de cereyan ettiğini söylediklerini kaydetmektedir.⁹⁹ Bununla birlikte bu rivayetin Mekke dönemiyle ilgili olduğu hususu daha kabul edilebilir bir görüştür.

Yalnızca İbnü’l-Esîr’in diğer bir rivayet olarak naklettiğine göre 300 kişiydiler.¹⁰⁰ Ancak bu rivayeti de kabul etmemiz mümkün gözükmemektedir.

Bu seferde Müslümanların beraberinde kaç kadın olduğu hakkında farklı bilgiler olmakla beraber yaptığımız araştırmada dokuz kadın müslümanın bu sefere katıldığını öğrenmiş bulunmaktayız. Vâkıdî de dâhil olmak üzere birçok tarihçi dört kadın olduğundan bahsetmektedir.¹⁰¹ Bu kaynakların hemfikir oldukları isimler Ümmü Seleme, Ümmü Umâre, Ümmü Meni’ (Esmâ bint Amr) ve Ümmü Âmir el-Eşheliyye’dir. Bizim araştırmalarımız sonucu ulaştığımız diğer isimler, Rübeyyi’ bint Muavviz b. Afrâ,¹⁰² Ümmü’l-Münzir (Selmâ) bint Kays b. Amr el-Ensâriyye,¹⁰³ Fürey’a bint Mâlik b. Sinân,¹⁰⁴ Ümmü Kürz el-Ka’biyye¹⁰⁵ ve Ümmü Hâşim (Hişâm) bint Hârise¹⁰⁶’den oluşan beş kişidir. Bunlarla beraber sefere katılan kadınların toplam sayısı dokuz çıkmaktadır.

Sonuç olarak 1400-1500 kişilik bir grupla yola çıkan Hz. Peygamber’in önceki yıl Hendek Gazvesi’nde Müslümanların 3000 kişi oldukları bilgisi sebebiyle savaşabilir nüfusun yaklaşık yarısını Medine’de bırakarak Hudeybiye Seferi’ne çıktığını görmekteyiz.¹⁰⁷

⁹⁹ Davutoğlu, II, 540.

¹⁰⁰ İbnü’l-Esîr, II, 200.

¹⁰¹ Vâkıdî, II, 574; Seâlibî, *Mu’cizu Muhammed Resûlullah*, II, 139; Şâmî, V, 56.

¹⁰² İbn Abdilber, *el-İstî’âb*, IV, 1837; Öztürk, 109.

¹⁰³ İbn Abdilber, *el-İstî’âb*, IV, 1861.

¹⁰⁴ İbn Abdilber, *el-İstî’âb*, IV, 1903; Öztürk, 163.

¹⁰⁵ Öztürk, 165.

¹⁰⁶ İbn Abdilber, *el-İstî’âb*, IV, 1963; Öztürk, 164.

¹⁰⁷ Hamîdullah, “Hudeybiye Antlaşması”, *DİA*, XVIII, 298.

3. Sefer Sırasında Davet Edilen Kabileler

Medine'den Mekke'ye umre niyetiyle yola çıkan Hz. Peygamber, yolda iken uğradığı çeşitli kabileleri kendileriyle beraber gelmesi için davet etmişti. Bazı kaynaklar, onun savaş olabileceği veya Kâbe'ye girmekten men edilebileceği endişesiyle bu teşebbüslerde bulunduğunu kaydetmektedir.¹⁰⁸ Ancak Hz. Peygamber'in savaş endişesi taşımışsa, hattâ bunun için insana da ihtiyaç duymuş ise yanına hiçbir savaş aleti almadan yola çıkmış olması ihtiyatla yaklaşılacak bir bilgi haline gelir. Öyle ki ashabın özellikle de Hz. Ömer'in ısrarlarına rağmen Hz. Peygamber, yola çıkarken herhangi bir yolcunun yanına alması gereken kını içerisindeki kılıçlar dışında yanlarına bir şey almamalarını istemişti. Bu şekilde yolda davet edilen kabileler Benû Bekr, Müzeyne ve Cüheyne kabileleridir.¹⁰⁹ Ancak bunlar daveti kabul etmemişlerdi. Böyle davranmalarının sebebi Müslümanların böylesine riskli bir seferde üstelik hiçbir silah ve hazırlıkları olmadan yol almalarıydı. Bu durum onlara güven vermemişti. Hattâ bu kabileler, Müslümanların sağ sâlim bu seferden dönemeyceklerini düşünüyorlardı.¹¹⁰ Cüheyne kabilesi mensuplarının İslâm'ın daha ilk zamanlarında Müslüman oldukları, öyle ki Bedir Savaşı'nda İslâm ordusunda yer aldıkları bildirilmektedir. Buna rağmen bu daveti kabul etmemiş olmaları dikkat çekicidir.¹¹¹

Davet edilen kabileler konusunda bu üç ismi zikreden kaynaklar onların sefere katılmadığını söylerken, bunlara Eslem kabilesini de ekleyen rivayette¹¹² bu kabilelerin çoğunun katılmadığının yer alması sebebiyle Eslem kabilesinin daveti kabul ettiğini anlayabiliriz. Nitekim Vâkıdî de Eslem kabilesinden 70 veya 100 kişinin sefere katıldığını ileri sürmektedir.¹¹³ Buna ilave olarak bazı kaynaklar, tam sayı vermemekle beraber Eslem kabilesinin sefere

¹⁰⁸ İbn Hişâm, II, 308; Taberî, I, 620; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, II, 56.

¹⁰⁹ Vâkıdî, II, 574-575; Şâmî, V, 55; ed-Diyârbekrî, II, 16.

¹¹⁰ Vâkıdî, II, 574-575; İbn Hişâm, II, 308; Taberî, I, 620; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, II, 56.

¹¹¹ Önkâl, "Cüheyne", *DîA*, VIII, 107.

¹¹² Seâlibî, II, 139.

¹¹³ Vâkıdî, II, 574.

katıldığını¹¹⁴ ve bunların bu yolculuğa çıkan muhacirlerin sekizde birini oluşturduğunu da zikretmektedirler.¹¹⁵

Bunlara ek olarak Gıfâr, Eşca'¹¹⁶ ve Di'l kabilelerinin de davet edildiklerini ancak bunların da katılmadıklarını öğrenmiş bulunmaktayız.¹¹⁷ Gıfâr kabilesinin Hz. Peygamber ve ashabı bölgelerinden geçerken İslâm ordusuna yiyecek verdikleri kaydedilmiştir.¹¹⁸

4. Güzergâh

Medine'den yola çıkan Müslümanlar, ilk olarak Zülhuleyfe'de konaklamışlardı. Hz. Peygamber ve ashabın büyük bir kısmı burada ihrama girmişlerdi. Ayrıca Abbâd b. Bişr'in önderliğindeki 20 kişilik öncü birliği de buradan gönderilmişti.¹¹⁹ Salı günü sabahı Melel'e ulaşılmış, aynı günün akşamı Seyyâle mevkiine gelindikten sonra o geceyi bir sonraki durak yerleri olan Ravhâ'da geçirmişlerdi.¹²⁰ Buradan da hareket edilerek Hz. Peygamber'in annesinin kabrinin yer aldığı Ebvâ'ya varılmış, Hz. Peygamber da kabri ziyaret etmişti.¹²¹ Ebvâ'dan da ayrıldıktan sonra ashabın Zülhuleyfe'de ihrama girmemiş olanlarının ihrama girdiği yer olan Cuhfe'ye ulaşılmıştı.¹²² Burada bir su sıkıntısı baş göstermiş, Hz. Peygamber'in emriyle Harrâr'dan su getirilmişti.¹²³ Uşfân civarlarında iken Hâlid b. Velîd önderliğindeki Kureyş topluluğunun yol üzerinde olduğu öğrenilince güzergâhta bir değişiklik yapılmış, Zâtu'l-Hanzâl tepesi hedeflenerek sağ taraftaki yoldan gidilmişti.¹²⁴ Neticede

¹¹⁴ Vâkıdî, II, 574; İbn Sa'd, II, 97; Buhârî, "Megâzî", 35; Müslim, "İmâre", 18; Zehebî, 364.

¹¹⁵ İbn Sa'd, II, 97; Buhârî, "Megâzî", 35; Müslim, "İmâre", 18; Zehebî, 364.

¹¹⁶ Gatafan Kabilelerindendir. Kehmâle, I, 29.

¹¹⁷ Es'ad, 646; Canan, 326.

¹¹⁸ Kapar, "Gıfâr", DİA, XIV, 49.

¹¹⁹ Vâkıdî, II, 573; İbn Sa'd, II, 95; Buhârî, "Hac", 107; Zehebî, 366; Kastallânî, I, 490.

¹²⁰ Vâkıdî, II, 575-576.

¹²¹ Fayda, "Ebvâ", DİA, X, 379.

¹²² Vâkıdî, II, 578-579; Es'ad, 646.

¹²³ Vâkıdî, II, 578-579.

¹²⁴ Vâkıdî, II, 583-584; İbn Sa'd, II, 95-96.

varılan Zerâ nahiyesinden sonra Seniyyetü'l-Mürâr'da konaklanmış, ardından Mekke'ye bir duraklık mesafe kala Hudeybiye denen mevkiye gelinmiş ve buradan daha ileri gidilememiştir.¹²⁵

B. Yolculuk Esnasında Yaşananlar

Hız. Peygamber yol için hazırlıklarını yaptıktan sonra evinde gusletmiş, Suhâr¹²⁶ dokuması olan elbiselerini giymiş ve o sırada kapısında hazır bulunan Kasvâ adlı devesine binip¹²⁷ kendisine katılan Müslümanlarla beraber yola çıkmıştı.

Kafiledekiler öğle namazını Medine'ye 4¹²⁸,6¹²⁹ veya 7¹³⁰, Mekke'ye 198-200 millik mesafede olan Zülhuleyfe'de¹³¹ kılmışlardı.¹³² Hız. Peygamber buradayken Nâciye b. Cündüb'ün gözetimi altında Zülhuleyfe'ye ulaşmış olan kurbanlık develeri getirtilip sol taraflarından nişanlamıştı.¹³³ Yalnızca bir deveyi getirtilip onu nişanladıktan sonra geri kalanları nişanlaması için Nâciye b. Cündüb'e emir verdiği de söylenir.¹³⁴ Ardından Bışr b. Süfyân el-Atekî'yi çağırıp, onu özel habercisi olarak göndermiş¹³⁵ ve Kureyş'e gidip kendisinin umre niyetinde olduğunu bildirmesini emretmişti.¹³⁶ Akabinde de Abbâd b.

¹²⁵ Vâkıdî, II, 585-586.

¹²⁶ Yemen'in bir köyüdür.

¹²⁷ Vâkıdî, II, 573; İbn Sa'd, II, 95; Bozkurt, 3.

¹²⁸ Sofuoğlu, III, 1444.

¹²⁹ Ferec, 515; Hammâş, 101.

¹³⁰ Hammâş, 101.

¹³¹ Resûlullah (Medine'den çıkarken Zülhuleyfe Mescidi yanındaki) Şecere yolunu izleyerek çıkardı. Medine'ye de (Zülhuleyfe Mescidi'nden daha aşağıda ve Medine'ye daha yakın bulunan) Muarres yoluyla girerdi. Ve yine Resûlullah Mekke'ye giderken Şecere Mescidi'nde namaz kıları. Mekke'den dönüşünde de Vadi'nin ortasındaki Zülhuleyfe'de namaz kıları ve sabaha kadar burada geceleme âdeti idi. Bk. Buhârî, "Hac", 15.

¹³² Vâkıdî, II, 573; İbn Sa'd, II, 95.

¹³³ Vâkıdî, II, 573; İbn Sa'd, II, 95; Buhârî, "Hac", 107; Zehebî, 366; Kastallânî, I, 490.

¹³⁴ Vâkıdî, II, 573.

¹³⁵ Vâkıdî, II, 573; Buhârî, "Megâzî", 35; Zehebî, 366; Bûtî, 315.

¹³⁶ Vâkıdî, II, 573-574.

Bişr'i çağırması ve onun komutasındaki 20 kişilik bir grubu da keşif birliği olarak önden göndermişti.¹³⁷ Vâkîdî bu gruba komuta edenin Sa'd b. Zeyd el-Eşhelî olduğuna dair bir rivayete de yer vermektedir. Bu gruptaki süvariler arasında Mikdâd b. Amr, Ebû Ayyâş ez-Zürakî, Hubâb b. Münzir, Âmir b. Rabia, Saîd b. Zeyd, Ebû Katâde, Muhammed b. Mesleme de vardı.¹³⁸ Bu grubun gönderiliş amacı muhtemelen Kureyşliler'in tutum ve davranışlarını gözlemlemek, olası saldırı veya herhangi bir tehlikeli durumda tedbir alabilmektir. Ancak bu grup olağandışı herhangi bir durumla karşılaşmamış olacak ki kaynaklarda grubun dönüşüyle ilgili bir bilgi yer almamaktadır. Yine burada kurbanlıklar, başlarına Nâciye b. Cündüb görevlendirilerek önden gönderildiler.¹³⁹ Nâciye'nin yanında Eslem'li bir gencin olduğu da elde ettiğimiz bilgilerdendir.¹⁴⁰ 70 adet olan bu kurbanlıklar arasında Bedir Gazvesi'nde ganimet olarak ele geçirilen Ebû Cehil'in devesi de vardı.¹⁴¹

Hız. Peygamber Abbâd b. Bişr'i gönderdikten sonra mescide girip iki rekât namaz kılmış ve mescidin kapısından devesine binip telbiye getirerek ihrama girmişti. Onunla birlikte ashabın büyük bir kısmı da burada ihrama girmişti.¹⁴²

Zühuleyfe'den ayrıldıktan sonra Beydâ yolunu tutan Müslümanlar Salı günü Mekke yolu üzerinde bulunan ve Medine'ye uzaklığı yirmi sekiz mil olan Melel'de¹⁴³ sabahlamışlardı. Yedi mil¹⁴⁴ daha yol aldıktan sonra Seyyâle'ye¹⁴⁵ ulaşmış ve akşam yemeklerini burada yedikten sonra Çarşamba

¹³⁷ Vâkîdî, II, 574; İbn Sa'd, II, 95; Küçük, 12.

¹³⁸ Vâkîdî, II, 574.

¹³⁹ Vâkîdî, II, 575.

¹⁴⁰ Şâmî, V, 57.

¹⁴¹ İbn Sa'd, II, 95.

¹⁴² İbn Sa'd, II, 95; Buhârî, "Megâzî", 35; "Hac", 107; "Ebvâbu'l-Muhsar ve Cezâü's-Sayd", 1; İbn Hibbân, 280; Şâmî, V, 57.

¹⁴³ Yâkût, V, 194.

¹⁴⁴ Bekrî, IV, 1256.

¹⁴⁵ Seyyâle, hac yolu üzerinde bir yerdir. Mekke'ye gitmek isteyen Medine halkının ilk konak yeri olduğu da söylenir. İbn Kelbî, orada akan bir sudan dolayı vadinin bu adı aldığını söylemiştir. Yâkût, III, 292.

günü Ravhâ'da¹⁴⁶ sabahlamışlardı.¹⁴⁷ Müslümanlar burada Nehdoğulları'ndan bir gruba rastlamış, Hz. Peygamber onları İslâm'a davet etmiş; fakat onlar bu daveti kabul etmemişlerdi. Bunların yanlarında develeri ve davarları da vardı. Bu hayvanlardan sağdıkları sütlerden hediye olarak Hz. Peygamber'e göndermişler, fakat o, müşriklerden hediye kabul edemeyeceğini söyleyerek bu ikramı reddetmiş, bununla birlikte sütün onlardan satın alınmasını emretmişti.¹⁴⁸ Bu insanlardan ayrıca üç tane keler satın alındığı da bildirilmiştir. İhramlı olmayanlar bundan yemiş, ihramlı olanlar ise Hz. Peygamber'e sormadan bu yemekten yemeyi uygun görmemişler ve yemekten kaçınmışlardı. Hz. Peygamber de kendilerinin avlamadığı ve kendileri için de avlanmamış olan her avın onlara helal olacağını söyleyerek yemelerine izin vermiştir.¹⁴⁹ Bu, Nehdoğulları'nın çok hoşuna gitmişti. Bu insanlar bulutları gözleyerek farklı farklı yerlerde yaşayan göçebe kimselerdi. Hz. Peygamber gruptan birini yanına çağırarak nereye gitmek istediklerini sormuş, adam da bir aydır kendilerine Melel'de yağmur olduğuyla ilgili bilgi geldiğini, bunun üzerine oraya adamlarından birini gönderdiklerini, gönderdikleri adamın kendilerine verdiği bilgilerden orada davarların karınlarını doyurabildiklerinin, yağmur sebebiyle oluşan su gölcükleri sebebiyle develerin yürümekte güçlük çektiklerinin öğrenildiği ve bu sebepler dolayısıyla söz konusu yere ulaşmak amacıyla olduklarını aktarmıştı.¹⁵⁰ Yani bunların kasdı yağmur sebebiyle mera haline gelmiş olan yere ulaşıp burada hayvanlarını otlatabilmektir.

Ravhâ'da bulundukları sırada Mekkeliler'den bir grubun kendilerine saldıracağı, hattâ bunların Gaykâ'da oldukları¹⁵¹ haberi verilince içlerinde Ebû Katâde'nin de bulunduğu bir müfreze Hz. Peygamber tarafından görevlendirilerek sahil yolundan gitmek üzere gönderilmişti. Bunlar gruptan ayrılırken

¹⁴⁶ Ravhâ, Medine'den iki gecelik bir mesafedir. Ve aralarında 41 mil vardır. Bekrî, II, 681.

¹⁴⁷ Vâkıdî, II, 575-576.

¹⁴⁸ Vâkıdî, II, 575-576; Şâmî, V, 57-58.

¹⁴⁹ Şâmî, V, 57-58.

¹⁵⁰ Vâkıdî, II, 575-576.

¹⁵¹ Buhârî, "Cezâü's-Sayd", 1.

Ebû Katâde hariç hepsi ihramlıydılar.¹⁵² Bu grup Ebvâ'ya ulaştığında¹⁵³ vahşi bir eşekle karşılaşmıştı.¹⁵⁴ Bu sırada Ebû Katâde'nin nalınlarını dikmekle meşgul olduğu söylenmiştir.¹⁵⁵ Gruptakiler eşeği görmüş ancak hiçbir uyarıda bulunmamışlardı. Ebû Katâde onu fark edince hemen kendine ait olan¹⁵⁶ ve 'Cerâde' denilen atına¹⁵⁷ binip eşeğin üzerine yürümüştü. Bu arada arkadaşlarından kamçısını ve mızrağını istemiş, ancak onlar Ebû Katâde'nin bu isteğini yerine getirmemişlerdi. Ebû Katâde inip bunları kendisi almış ve nihayetinde eşeği avlamıştı. Bunun etinden kimi yemiş kimi de yememişti.¹⁵⁸ Hepsinin yediğine dair bir bilgi de ulaşmıştır.¹⁵⁹ Ancak kısa bir süre sonra ihramlı oldukları halde av etinden yiyenler şüpheye düşmüşlerdi. Bir müddet sonra Hz. Peygamber'e ulaşınca ona bu meseleyi aktarmış, o da bundan yiyeceklerini söylemişti. Hattâ yanlarında o eşekten bir parça olup olmadığını sorunca kendisine eşeğin bacağından bir parça sunulmuş ve Hz. Peygamber de ondan yemiştir.¹⁶⁰ İbn Mâce'de yer alan Ebû Katâde'nin oğlu vasıtasıyla ulaşan bilgiye göre ise Ebû Katâde, bu eşeği Hz. Peygamber için avladığını söyleyince Resûlullah kendisi yememiş, fakat ashabın yemesine müsaade etmiştir.¹⁶¹

¹⁵² Buhârî, "Cezâü's-Sayd", 5.

¹⁵³ Vâkıdî, II, 576.

¹⁵⁴ Vâkıdî, II, 576; Buhârî, "Cezâü's-Sayd", 3; "Cihâd ve's-Siyer", 88; "Zebâih ve's-Sayd", 11; "Et'ime", 19; Ebû Dâvud, "Menâsik", 40; Müslim, "Hac", 57; Tirmizî, "Hac", 25; Nesâî, "Menâsik", 78; "Menâsikü'l-Hac", 80; Dârimî, "Ferâiz", 21; Ahmed b. Hanbel, V, 301; Şâmî, V, 58.

¹⁵⁵ Buhârî, "Et'ime", 19; Şâmî, V, 58.

¹⁵⁶ Vâkıdî, II, 576; Ahmed b. Hanbel, V, 30; Buhârî, "Cezâü's-Sayd", 3; "Cihâd ve's-Siyer", 88; "Zebâih ve's-Sayd", 11; "Et'ime", 19; Ebû Dâvud, "Menâsik", 40; Müslim, "Hac", 57; Tirmizî, "Hac", 25; Nesâî, "Menâsik", 78; "Menâsikü'l-Hac", 80; Dârimî, "Ferâiz", 21; Şâmî, V, 58.

¹⁵⁷ Buhârî, "Cihâd ve's-Siyer", 46.

¹⁵⁸ Vâkıdî, Megâzî, II, 576; Ahmed b. Hanbel, V, 301; Buhârî, "Cezâü's-Sayd", 3; "Cihâd ve's-Siyer", 88; "Zebâih ve's-Sayd", 11; "Et'ime", 19; Ebû Dâvud, "Menâsik", 40; Müslim, "Hac", 57; Tirmizî, "Hac", 25; Nesâî, "Menâsik", 78; "Menâsikü'l-Hac", 80; Dârimî, "Ferâiz", 21; Şâmî, V, 58.

¹⁵⁹ Buhârî, "Cezâü's-Sayd", 3; Nesâî, "Menâsikü'l-Hac", 80; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, II, 63; *el-Bidâye ve'n-nihâye*, IV, 172.

¹⁶⁰ Buhârî, "Cihâd ve's-Siyer", 46; "Et'ime", 19; Şâmî, V, 58.

¹⁶¹ İbn Mâce, "Menâsik", 93.

Hiz. Peygamber Ravhâ'dan sonra annesinin öldüğü yer olan Ebvâ'da¹⁶² konaklamış ve "Allah, annesinin kabrini ziyaret etmesi için Muhammed'e izin vermiştir." diyerek annesinin kabrine gitmişti. Kabre gittiğinde kabri düzeltmiş ve ağlamıştı. Onun ağladığını gören sahabiler de ağlamışlardı. Bu esnada Hiz. Peygamber'e niçin ağladığı sorulunca "Annemin şefkat ve merhameti gözümün önüne geldi de onun için ağladım." cevabını vermişti.¹⁶³

Buradayken İmâ b. Rahdâ, iki deveye süt yükleyip bir miktar deveyi ve yüz kadar da davarı oğlu Hufâf b. İmâ ile Hiz. Peygamber'e göndermişti. Hufâf, bunları babasının kendisine gönderdiğini söylemiş, Resûlullah da ona buralara ne zaman geldiklerini sormuştu. Hufâf, yakında geldiklerini, bulundukları yerde su olduğunu, hayvanlarını oraya götürüp suladıklarını söyleyince de Hiz. Peygamber oradaki yerlerin nasıl olduğunu sormuştu. Hufâf: "Develeri besliyor, ancak davarlara gelince anmağa değmez." diye cevap vermişti. Resûlullah, Hufâf'ın getirdiği hediyeleri kabul edip, davarların ashabına dağıtılmasını emretmişti. Sütleri de tükeninceye kadar tas tas içmişlerdi. Hufâf'a da: "Allah mallarınızı size mübarek ve hayırlı kılsın." diyerek dua etmişti.¹⁶⁴

Ebvâ'da bulundukları sırada kulak memelerine kadar uzun saçları bulunan ve o sırada bir rivayete göre başındaki bitleri üfleyen¹⁶⁵ bir rivayete göre de taştan düzülmüş bir çömleğin altına ateş yakmakla meşgul iken başından bitler düşen¹⁶⁶ Ka'b b. Ucre'nin yanına gelen Hiz. Peygamber ona başındaki haşerelerin kendisine sıkıntı verip vermediğini sorduğunda "Evet" demesi üzerine: "Öyleyse başını tıraş et." demiş ve ona ya bir koyun kurban etmesini ya üç gün oruç tutmasını ya da altı fakiri doyurmasını emretmiştir.¹⁶⁷ Ka'b b.

¹⁶² Bekrî, I, 102.

¹⁶³ Fayda, "Ebvâ", *DîA*, X, 379.

¹⁶⁴ Vâkıdî, II, 577; Şâmî, V, 59.

¹⁶⁵ Vâkıdî, II, 578; Buhârî, "Cezâü's-Sayd", 5-6; "Megâzî", 35.

¹⁶⁶ Buhârî, "Tıbb", 16.

¹⁶⁷ Vâkıdî, II, 578; Buhârî, "Cezâü's-Sayd", 5-6; "Megâzî", 35; "Tıbb", 16; İbn Mâce, "Menâsik", 76; İbn Hibbân, 287.

Ucre Bakara Sûresi'nin 196. âyetinin kendisi hakkında indiğini söylemiştir. Bu âyette “Artık içinizden kim hasta olur, yahut başından bir eziyeti bulunursa, ona oruçtan yahut sadakadan, yahut da kurbandan fidye vardır.” denmektedir. Ka'b b. Ucre kendisinin koyun kurban ettiğini söylemiştir.¹⁶⁸

Bu sıralarda Nâciye b. Cündüb'ün kurbanlık bir devesi telef olmuştu. Ebvâ'da iken Hz. Peygamber'e gelip durumu bildirmiş, o da onu kesmesini, kolyesini kanıyla boyamasını ve ondan kendisinin ve ailesinin yememesini emretmişti.¹⁶⁹

Müslümanlar Ebvâ'dan sonra da Veddân'a gelip burada konaklamışlardı. Hz. Peygamber Veddân'da iken kendisine üç şey hediye edilmişti. Bunlar: me'îş, ıtr, dagâbîs (acur)'tir. Itr ve acurdan yemiş, bunlardan hoşlanmış ve zevcesi Ümmü Seleme'ye de götürülmesini emretmişti. Çünkü hoşuna giden bu hediyeyi ona da tattırmak istemişti.¹⁷⁰ Caetâni bu hediyelerin keçi ve kavnun olduğunu söyler. Hattâ bu bilgiyi Vâkıdî'den aldığını da açıklar. Ancak bu farklılığın tercüme hatasından kaynaklanmış olabileceği muhtemeldir.¹⁷¹

Sa'd b. Cesâme'nin rivayet ettiğine göre kendisi Ebvâ veya Veddân'da iken Hz. Peygamber'e yabânî bir eşek hediye etmiş, ancak o bunu kabul etmeyip kendisine iade etmişti. Daha sonra Sa'd'ın yüzündeki kırgınlık ifadesini görünce aslında hediyeyi iade etmenin kendilerinin bir âdeti olmadığını, ancak ihramlı olmaları sebebiyle verilen hediyein kendilerine haram olmasından dolayı iade ettiğini açıklamıştır.¹⁷²

Bir sonraki durak yerleri Mekke'den Medine'ye doğru üç veya dört duraklık mesafedeki Cuhfe¹⁷³ idi. Ayrıca Cuhfe ihrama girilen yerlerden de bi-

¹⁶⁸ İbn Mâce, “Menâsik”, 76.

¹⁶⁹ Vâkıdî, II, 578; Şâmî, V, 58.

¹⁷⁰ Vâkıdî, II, 577; Şâmî, V, 59.

¹⁷¹ Caetâni, IV, 378.

¹⁷² İbn Mâce, “Menâsik”, 92; İbn Hibbân, 287.

¹⁷³ Yâkût, II, 111; IV, 122. Cuhfe'nin asıl adının Mehya olduğu söylenir. Bilge, “Cuhfe”, DİA, VIII, 82.

riydi. Müslümanlardan Zülhuleyfe’de ihrama girmemiş olanlar burada ihrama girmişlerdi.¹⁷⁴ Resûlullah Cuhfe’de su bulamayınca, su kırbası ile Harrâr’a¹⁷⁵ bir adam göndermiş, adam gittikten biraz sonra boş kırba ile geri dönmüştü. “Yâ Resûlullah! Yürüyerek gitmeye dayanamadım, korktum!” deyince Resûlullah ona oturmasını söyleyip başka bir adamı göndermişti. O adam da su kırbası ile gitmiş, ilk adamın ulaşp korkuya düştüğü yere varınca, o da, geri dönmüştü. Resûlullah ne olduğunu sorunca adam: “Seni hak din ve kitapla gönderen Allah’a yemin ederim ki korktum da gidemedim!” demişti. Resûlullah ona da oturmasını söyleyip bir başka adam göndermiş, o adam da, kendisinden önceki kişilerin erişip döndükleri yerde onlar gibi korkuya düşerek geri dönmüştü. Bunun üzerine Resûlullah ashabından bir adamı çağırarak onu su kırbası ile göndermiş ve bazı sucular da o sahâbî ile birlikte gitmişlerdi. Çünkü bunlar daha önceki kişilerin gidip geri döndüklerini görmüşlerdi. Bunun da onlar gibi döneceğinden şüphe etmiyorlardı. Bunlar Harrâr’a varmış, su çekmiş, kırbalarını doldurup gelmişlerdi.¹⁷⁶ Sonra Resûlullah bir ağacın altını süpürmelerini emretmişti. Oradan insanlara, kendilerine bıraktığı şeyleri aldıkları takdirde yoldan sapmayacaklarını ve bu iki şeyin Allah’ın kitabıyla peygamberinin sünneti olduğunu bildirmişti.¹⁷⁷

Cuhfe’den sonra yollarına devam eden Müslümanlar, Usfân’ın arka tarafındaki Gadîru’l-Eştât denen yere ulaşmışlardı ki Zülhuleyfe’de iken Mekke’ye gözcü olarak gönderilen Bîsr¹⁷⁸ b. Süfyân ile karşılaştılar. Resûlullah ona Mekke’de olan biteni sorunca Bîsr, Kureyşliler’in Müslümanların gelişini duyduğunu, zorla Mekke’ye girmeleri ihtimaline karşılık Ehâbîş¹⁷⁹ ile

¹⁷⁴ Vâkıdî, II, 578-579; Es’ad, 646.

¹⁷⁵ Harrâr, Cuhfe’ye yakın bir vadi. Yâkût, II, 350.

¹⁷⁶ Vâkıdî, II, 578-579.

¹⁷⁷ Vâkıdî, II, 578-579; Şâmî, V, 59.

¹⁷⁸ İbn Hişâm Bîsr de dendiğini söylüyor. Mûsâ b. Ukbe’de de Bîsr diye geçiyor.

¹⁷⁹ Ehâbîş, Mekke çevresinde yaşayan ve Kureyş’in müttefiki olan çeşitli kabilelerin oluşturduğu bir topluluktur. Bk. Kapar, “Ehâbîş”, *DİA*, X, 496-497.

kendilerine bağlı diğer kabilelerle anlaştıklarını, hattâ bunlara develer keserek yüksek binalarda ve evlerinde ziyafetler çektiklerini söylemiş,¹⁸⁰ yanlarına kadınları ve çocuklarını da alarak kaplan derileri giyinmiş halde Zû Tuvâ'ya geldiklerini bildirmiştir. Asla onların yanına girmeyecekleri konusunda Allah adına yemin ettiklerini, ayrıca Hâlid b. Velîd'in de içlerinde olduğu bir grubu gönderdiklerini¹⁸¹ -ki onlar o sırada Gamîm'de idiler¹⁸²-, bununla beraber dağ başlarına da gözcüler ve gözetleyiciler diktiklerini¹⁸³ söylemiştir.

Mekkeliler, Hz. Peygamber'in Mekke'ye gelmek üzere olduğunu işitince, önde gelenleri toplayıp durumu aralarında konuşmuşlardı.¹⁸⁴ Bu sırada Ehâbiş'ten kendilerine tâbi olanları ve Sakîf kabilesini yanlarına almış ve Ehâbiş'ten kendilerine tâbi olanları bir anlamda onore etmek ve daha da etkilemek için yedirip içirmek üzere iâne toplamışlardı. Bu amaçla beş yerde ziyafet vermişlerdi. Ziyafetler; 1. Dâru'n-Nedve'de, 2. Safvân b. Ümeyye'nin evinde, 3. Süheyl b. Amr'ın evinde, 4. İkrime b. Ebî Cehl'in evinde, 5. Huveytib b. Abdiluzzâ'nın evinde gerçekleşmişti.¹⁸⁵ Ve şöyle konuşmuşlardı: "Araplardan işitildiğine göre o (Hz. Peygamber), herhalde, umre yapmak bahanesiyle askerlerini Mekke'ye sokmak istiyordur. Mekke'ye barış içinde girse de, onunla aramızda çarpışmaktan başka bir şey olmayacaktır! Vallâhi kımıldayan gözlerimiz bulundukça, buna izin ve imkân verilmeyecektir! Haydi görüşlerinizi ortaya koyunuz!" demiş ve nihayetinde aralarında görüş birliğine varmışlardı. Bu işi yönetmeyi de, önde gelen adamlarından Safvân b. Ümeyye, Süheyl b. Amr ve İkrime b. Ebî Cehl'e havale etmişlerdi. Safvân: "Size danışmadıkça, biz hiçbir işi sonuçlandırmayacağız. Biz, iki yüz atlıyı hemen Kürâu'l-Gamîm'e göndermeyi ve üzerlerine de yavuz bir kişiyi kumandan tayin etmeyi uygun görüyoruz." demişti. Kureyşliler "Ne güzel görüşün

¹⁸⁰ Vâkıdî, II, 579.

¹⁸¹ Mûsâ b. Ukbe, 234-235; İbn Hişâm, II, 309-310; İbn Hibbân, 280; Taberî, I, 621-624; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, II, 56-57; *el-Bidâye ve'n-nihâye*, IV, 165; Makdisî, 224.

¹⁸² Vâkıdî, II, 579; İbn Hibbân, 280; İbnü'l-Esîr, II, 200; Zehebî, 366; Makdisî, 224.

¹⁸³ Vâkıdî, II, 579.

¹⁸⁴ Vâkıdî, II, 579.

¹⁸⁵ Vâkıdî, II, 581-582.

var.” deyip görüşünü tasdik etmişlerdi. Bu atlıların başında Hâlid b. Velîd veya İkrime b. Ebû Cehil vardı.¹⁸⁶ Bundan sonra Kureyşliler Mekke dağlarından Vezer ve Vez’ dağlarına varıncaya kadar dağ başlarına gözcüler dikmişlerdi. Bunlar on kişiydiler ve başlarında da Hakem b. Abdimenâf vardı. Gözcüler: “Muhammed, şöyle şöyle yapıyor!” diye gördüklerini birbirlerine fısıldıyorlardı. Kureyşliler, Beldah’a kadar bu şekilde ilerlemişlerdi. Beldah’a gelince orada çadırlarını ve ordugâhlarını kurarak kadınlarını ve çocuklarını da oraya götürmüşlerdi.¹⁸⁷

Bişr’den bunları duyan Hz. Peygamber de ne olursa olsun onlarla mücâhede edeceğini¹⁸⁸ söyleyerek ne yapılması gerektiğiyle ilgili ashabın görüşünü almayı uygun görerek cemaate dönmüştü. Karşılaştıkları durumu ashabına bildirmiş, ya doğruca ilerleyerek Mekke’ye gideceklerini, karşı çıkan olursa onlarla savaşacaklarını ya da Kureyş’e yardımcı olanları gerilerinde bırakarak onların çocuklarının üzerlerine yürüyeceklerini söylemiştir.¹⁸⁹ Ashabdan bu iki ihtimalden birini tercih etmelerini beklemiştir. Hz. Ebû Bekir kalkıp Kâbe’ye doğru gitmelerini ve eğer karşı çıkan olursa onlarla savaşmalarını uygun gördüğünü dile getirmişti.¹⁹⁰ Mikdâd b. Amr da kalkarak kendilerinin asla İsrâiloğulları’nın yaptığı gibi “Sen ve Rabbin gidip savaşın, biz yerimizden ayrılmayız.” demeyeceklerini belirterek “Sen ve Rabbin gidip savaşın, biz de sizinle savaşırız.” demiş ve Resûlullah nereye giderse gitsin ashabın tek kişi kalıncaya dek savaşacağını söylemişti. Üseyd b. Hudayr da söz alarak alıkonuldukları şeye yönelmelerini ve kendilerini ondan men edenlerle

¹⁸⁶ Vâkıdî, II, 579; Şibli Nu’mânî, 284.

¹⁸⁷ Vâkıdî, II, 579.

¹⁸⁸ Mûsâ b. Ukbe, 234-235; İbn Hişâm, II, 309-310; İbn Hibbân, 280; Taberî, I, 621-624; İbnü’l-Esir, II, 200; İbn Kesir, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, II, 56-57; *el-Bidâye ve’n-nihâye*, IV, 165.

¹⁸⁹ Ashabdan bazıları Kureyş’e yardıma gelen Ehâbîş’in evleri ve aileleri yalnız kaldığı için önce onların evlerine baskın yapmayı teklif etmişti. Bu şekilde bu baskını duyan Ehâbîş memleketlerine geri döner, onlar da Kureyş’le karşı karşıya kalırlardı. Canan, 327.

¹⁹⁰ Vâkıdî, II, 579-581; Buhârî, “Megâzî”, 35; Zehebî, 366.

savaşmalarını uygun gördüklerini açıklamıştı. Resûlullah ise amaçlarının savaş olmadığını umre niyetiyle yola çıktıklarını onlara hatırlatarak¹⁹¹ farklı bir yoldan gitme kararı almıştı.

Mekke'ye iki duraklık mesafede olan Uşân'da¹⁹² oldukları sırada Hâlid b. Velîd, 200 kişilik süvari birliğinin başında Müslümanların karargâhına yaklaşmış Hz. Peygamber'in ashabına bakmış, süvarilerini Resûlullah'la kibleleri arasına sıralamıştı. Resûlullah da onun karşısına süvarileri yerleştirmesi için Abbâd b. Bîşr'e emir vermişti. Öğle vakti girince, Bilâl ezan okuyup kamet getirmiş, Resûlullah ve ashabı da kibleye dönerek namazlarını kılmışlardı. Hâlid b. Velîd: "Onlar, namazda gâfil iken, üzerlerine saldırmış olsaydık, onların birçoğunu öldürürdük. Fakat merak etmeyiniz. Onlara, canlarından ve evlatlarından daha sevgili bir namaz vakti daha gelecektir." diyerek saldırmak için bir sonraki namaz vaktini beklemeye başlamıştı.¹⁹³ Vahiy meleği Cebrâil, öğle ile ikindi arasında gelip Hz. Peygamber'e bir sonraki kılacakları namazın şekliyle ilgili bilgi veren âyeti¹⁹⁴ bildirmişti. İkinci namazı vakti girince, yine Bilâl ezan okuyup kamet getirdiğinde Hz. Peygamber kalkıp kibleye dönmüştü. Bu sırada düşmanlar önlerinde bulunuyordu. Hz. Peygamber tekbir alınca ardında yer alan her iki saftakiler de tekbir almışlardı. O rükû'a vardığında da her iki saftakiler rükû'a varmışlardı. Hz. Peygamber secdeye gitmiş, birinci saftakiler onunla birlikte secde etmiş, ikinci safta olanlar, düşmandan korunmak için ayakta durmuşlardı. Hz. Peygamber, ilk saftakilerle

¹⁹¹ Vâkîdî, II, 579-581.

¹⁹² Yâkût, IV, 121-122.

¹⁹³ Vâkîdî, II, 582-583; Ebû Dâvûd, "Salâtü's-Sefer", 12; Nesâî, "Havf", 22; Ahmed b. Hanbel, IV, 59-60. Ayrıca bk. Fayda, Halid b. Velid, 115.

¹⁹⁴ "Sen de, içlerinde bulunup da, kendilerine namaz kıldırдың vakit, onlardan bir kısmı seninle birlikte dursun, silahlarını yanlarına alsınlar. Bu sûretle secde ettikleri zaman da arka tarafta bulunup düşmana karşı dursunlar. Bundan sonra, henüz namazını kılmamış olan diğer kısmı gelip seninle birlikte namazlarını kılsınlar. Onlar da ihtiyat tedbirlerini ve silahlarını alsınlar. O küfr edenler, isterler ki: sizler silahlarınızdan ve eşyanızdan gâfil olsanız da, kendileri üzerinize hemen bir baskın yapıversinler. Eğer size, yağmurdan bir eziyet olursa, yahut hasta bulunursanız, silahlarınızı yere koymanızda size bir vebal ve sakınca yoktur. Fakat bütün ihtiyat tedbirlerini alınız. Şüphe yok ki; Allah kâfirlere, hor ve hakir edici bir azap hazırlamıştır." Nisâ 4/102.

birlikte secdeleri yaptıktan sonra ayağa kalkmış, bunun üzerine, ikinci saftakiler, hemen secdeye varmışlardı. Sonra ön saftakiler, geri saftakilerin yerine geçmiş, geri saftakiler de ön saftakilerin yerlerine geçmişlerdi. Hz. Peygamber rükû'a varınca yine her iki saftakiler de onunla beraber rükû'a varmışlardı. O secde etmiş, ileri geçmiş olan saftakiler de onunla birlikte secde etmişlerdi. Geride kalmış olanlar ise, koruma ve bekleme vazifesiyle düşmana karşı ayakta kalmışlardı. Hz. Peygamber başını secdeden kaldırıp öndekilerle beraber oturunca bu sefer arka saftakiler, secdelerini yapmışlar ve onlar da oturmuşlardı. Sonra da her iki saftakiler, onunla birlikte selam vermişlerdi. O gün Hz. Peygamber'in yanında olan İbn Ayyâş ez-Zürakî, onun böyle namaz kıldığını anlatmış, Ebû Ayyâş da onun Hz. Peygamber'in kıldığı ilk korku namazı olduğunu söylemiştir. Câbir b. Abdillâh ise: "Resûlullah ilk korku namazını Zâtü'r-Rika' gazvesinde, sonra ise Ufân'da kılmıştır" demiştir.¹⁹⁵ Hâlid b. Velîd Hz. Peygamber'in ikinci namazında korku namazı kıldırıldığını görünce "Bu adam korunmuştur" diye söylenmişti.¹⁹⁶

Akşam olunca Kureyş'in, dağlara yerleştirdiği gözcülerin Merruzzahrân veya Dacnân'da olduğunu söyleyen Hz. Peygamber,¹⁹⁷ "Zâtü'l-Hanzal tepesini hanginiz biliyor?" diye ashabına sorunca Büreyde b. Husayb el-Eslemî kalkarak yolu bildiğini söylemişti. O da Büreyde'yi öne geçirmişti. Bu arada Hâlid, Peygamber ile beraberindekilerin hareketini sezememiş, nihayet Peygamber ordusunun kaldırdığı kara tozu görmüş ve hayvanını ayağı ile vurup koşturarak (Peygamber'in geldiğini) Kureyş'e bildirmek üzere sür'atle gitmişti.¹⁹⁸

Büreyde akşamdan önce Sürâvî dağlarının önündeki Asal yolunu tutmuş, biraz daha gidince, ayakları taştan yarılmış ve yaralanmış, kendisi de çalılara çırpılara takılıp kalmış, harareten hiçbir şeyi anlayamaz hâle gelmişti.

¹⁹⁵ Vâkıdî, II, 582-583; Ebû Dâvud, "Salâtü's-Sefer", 12; Nesâî, "Havf", 22; Ahmed b. Hanbel, IV, 59-60.

¹⁹⁶ Vâkıdî, II, 746. Ayrıca bk. Fayda, "Hâlid b. Velîd", *DİA*, XV, 289.

¹⁹⁷ Vâkıdî, II, 583-584; İbn Sa'd, II, 95-96.

¹⁹⁸ Buhârî, "Şurût", 15.

Onun bu hâlini gören Hz. Peygamber, ondan devesine binmesini istemiş ve yolu bilen başka birinin olup olmadığını sorması üzerine Hamza b. Amr el-Eslemî, hayvanından inip yolu gösterebileceğini söylemişti. Hamza b. Amr, ağaç, yapı vs. ile örtülmüş bir yere vardıklarında yolunu şaşırmış, nereye gideceğini bilememişti. Resûlullah ona da hayvanına binmesini emrederek tekrar ashabdan yolu gösterebilecek birini istemişti. Amr b. Abdünnühm el-Eslemî, hayvanından inip öne geçmiş ve tepeye varıncaya kadar onlara öncülük etmişti. Zâtü'l-Hanzal tepesi göründükten sonra onu aşmak üzere bir müddet durup dinlenmişlerdi.¹⁹⁹

Hz. Peygamber “Varlığım kudret elinde bulunan Allah’a yemin ederim ki Yüce Allah’ın, İsrailoğulları’na: ‘*Kapıdan secde ederek giriniz ve: dileğimiz günahlarımızın dökülüp düşmesidir deyiniz.* (Bakara 2/58)’ diye haber verdiği kapı müstesnâ olmak üzere, bu tepedeki gecenin bir benzeri daha yoktur. Bu gece tepeyi aşacak olan kimseyi Allah muhakkak yarlıgıyacaktır” demişti. Ebû Saîd el-Hudrî, tepenin üzerine dikilip “Resûlullah, ‘hiçbir kimse yarlıganmadıkça bu tepeyi geçemeyecektir’ buyuruyor.” diyerek halka seslenince yorgunluktan halsiz düşen halk seğirterek tepeden inmeye başlamışlardı. Tepeyi halkın en sonunda geçeni Ebu Saîd el-Hudrî’nin ana bir kardeşi olan Katâde b. Nu’mân idi. Tepeden inince, Resûlullah “Kimin yanında yol azığı varsa onu pişirsin.” demişti. Neredeyse herkesin yol azığı hurma idi. Hz. Peygamber’in azıktan maksadı ise undu. Ashab, ateş yaktıkları takdirde Kureys tarafından görölmekten korktuklarını dile getirince Resûlullah: “Onlar, sizi göremezler. Yüce Allah, onlara karşı size yardım edecektir.” buyurmuş, bunun üzerine ateşleri yakmışlardı. Ekmek, yemek yapmak isteyenler, istediklerini yapmışlardı. O gün orada 500’den fazla ateş yakılmıştı. Sabah olunca Resûlullah sabah namazını kıldıktan sonra “Varlığım kudret elinde bulunan Allah’a yemin

¹⁹⁹ Vâkıdî, II, 583-584.

ederim ki: Yüce Allah kızıl develi tek kişi müstesnâ olmak üzere, bütün binitlileri bağışlamıştır.” buyurmuştu. İslâm cemaatı arasında ve karargâhta böyle bir kimse arandı ise de bulunamamıştı.²⁰⁰

Buradan Zerâ nahiyesine varıldığında Sîfü'l-Bahr halkından Saîd b. Zeyd adında bir adama rastlanmış, Ona “Resûlullah, şöyle şöyle buyurdu.” denildiğinde Saîd, bunu söyleyen kişiye, Hz. Peygamber’e gidip bağışlanma dilemesini, kendisi için devesinin bağışlanma dilemekten daha önemli olduğunu söylemiştir. Adam devesini yitirmiş ve onu oralara kadar aramaya gitmişti. Devesinin Müslümanların karargâhında bulunduğunu söyleyip onu bulup kendisine vermelerini istemişti. Sonra da karargâhta hâcetini giderip tekrar devesini aramaya gitmişti. Saîd isimli bu kişinin Sürâvî dağlarında bulunduğu sırada ayakkabısının kayması sebebiyle düşüp öldüğü ve cesedinin vahşi ve yırtıcı hayvanlar tarafından parçalanıp yenilinceye kadar kendisi hakkında bilgi alınamadığı bildirilmiştir.²⁰¹

Müslümanlar Seniyyetü'l-Mürâr’a girdiğinde Hz. Peygamber’in devesi çökmüştü. Bunun üzerine oradakiler “Deve çöktü, deve çöktü.” demişlerdi. Resûlullah: “Ne çöktü, ne de o, onun bir huyudur. Fakat fili Mekke’den durduran onu da durdurdu. Bugün Kureyş beni neye çağırırsa eğer bu çağırdıklarında bir akrabalık hukukuna riâyet (sıla-i rahim) varsa mutlaka onların istediklerini yerine getiririm.” diye karşılık vermiş, sonra da orada konaklanılmasını söylemişti.²⁰² Devenin çöküşünden sonra Hz. Peygamber’in ona seslendiği ve devenin kalkıp ilerledikten sonra ters dönüp yine aynı yerde durduğu da rivayet edilir.²⁰³

²⁰⁰ Vâkıdî, II, 584-585.

²⁰¹ Vâkıdî, II, 585-586.

²⁰² Mûsâ b. Ukbe, 235; Vâkıdî, II, 586-587; İbn Hişâm, II, 310-311; İbn Hibbân, 281; İbn Abdilber, *ed-Dürer*, 192; Taberî, I, 624-625; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, II, 57; *el-Bidâye ve'n-nihâye*, IV, 165-166.

²⁰³ İbn Sa'd, II, 95, 96; Sönmez, 231.

– ÜÇÜNCÜ BÖLÜM –
HUDEYBİYE'YE VARİŞ VE TARAFLAR ARASINDA
ANLAŞMA SAĞLANMASI

A. Hudeybiye'ye Varış

Kutsal Kâbe'yi ziyaret etmek amacıyla çıkan bu yolculuktan sonra Mekke'nin 17 km²⁰⁴ kuzeybatısında yer alan Hudeybiye mevkiine varılarak burada konaklanmış ve burada geçirilen süre içerisinde Müslümanlar, Mekke keli düşmanlarıyla çeşitli ilişkiler içerisinde girmiştir.

Hudeybiye, Müslümanların Hz. Peygamber'e biat ettikleri Şecere Mes-cidi'nin yanındaki kuyunun adı sebebiyle bu isimle anılır olmuştur. Hattâbî ise Hudeybiye'nin bu mevkide bulunan hadbâ ağacı ile isimlendirildiğini, Hudeybiye ile Mekke arasında bir, Medine arasında ise dokuz merhale olduğunu söylemektedir. Hadislerden anlaşıldığına göre Hudeybiye'nin bir kısmı hill, bir kısmı ise haremde sayılmaktadır ve o, Beyt'ten en uzak hill alanıdır. Hudeybiye ile Kâbe arası bir günlük mesafeden biraz daha fazladır.²⁰⁵

Günümüzde burada, Cidde'den gelen gayrimüslimleri kontrol ederek Harem bölgesine sokmamakla görevli bir polis karakolu, altında Rıdvân Bi-

²⁰⁴ Sarıçam, 198; Lammens, 578; Hamîdullah, "Hudeybiye Antlaşması", DİA, XVIII, 297. Bu mesafeyle ilgili farklı bilgiler de bulunmaktadır: 9 mil (Nebhânî, s.43), 15 km (Yeniél, VI, 470), 22 km (Âl-i Âbid, II, 495), bir günlük mesafe (Sofuoğlu, VIII, 3887).

²⁰⁵ Yâkût, II, 229-230.

atı'nın yapılmış olduğu ve Hz. Ömer zamanında kesilen ağacın yerine yapılmış Hudeybiye Mescidi denilen mescid ve Harem sınırını belirleyen alemin dışında, üzerinde Osmanlı dönemine âit kitâbelerin yer aldığı bir hamam bulunmaktadır.²⁰⁶

Müslümanlar Hudeybiye'de iken ciddî bir su sıkıntısı çekmişlerdi. Bu olayla ilgili birbirine yakın fakat farklı bazı bilgiler mevcuttur. İbn Hişâm ve birçok kaynağa göre Resûlullah, Hudeybiye vadisine gelince ashabına orada yerleşmelerini emretmiş, ashab ise vadide su olmadığını söyleyerek oranın uygun bir yer olmadığını dile getirmişlerdi. Ancak birazdan detaylarına da yer vereceğimiz üzere Resûlullah hemen o esnada bu sıkıntıyı çözüme kavuşturmuştu.²⁰⁷

Ancak Berâ'dan nakledilen bilgiye göre ise Müslümanlar Hudeybiye'ye geldiklerinde -ki Hudeybiye bir kuyunun adıdır- kuyunun suyunu tamamen çekip bitirmişlerdi. Bunun neticesinde susuzluk baş göstermişti.²⁰⁸ Müslümanların burada durmak zorunda kalmalarının sebebi Kureyş'in, onlardan önce Beldah denen vadiye ve suya varıp oraya konuşlanmış olmalarıydı.²⁰⁹

Mevcut sıkıntıya Hz. Peygamber'in müdahalesi de yine farklı farklı anlatılmaktadır. Bunlardan biri Hz. Peygamber'e susuzluktan şikâyet edilince ashabdan birini kuyuya indirmesidir. Öyle ki durum kendisine arz edilince Resûlullah sadağından bir ok çıkarıp ashabından birine vererek onu kuyuya batırmasını veya onunla kuyuyu hafifçe kazmasını emretmişti. Kuyuya inen kişinin Nâciye b. Cündüb,²¹⁰ Nâciye b. A'cem,²¹¹ Hâlid veya Hallâd b. Abbâd

²⁰⁶ Hamîdullah, "Hudeybiye Antlaşması", DİA, XVIII, 297.

²⁰⁷ Mûsâ b. Ukbe, 235; Vâkıdî, II, 587; İbn Hişâm, II, 310-311; Taberî, I, 624-625; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, II, 57; *el-Bidâye ve'n-nihâye*, IV, 165-166; Kastallâni, I, 491.

²⁰⁸ Buhârî, "Menâkıb", 25; "Megâzî", 35; Zehebî, 378; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, II, 62; *el-Bidâye ve'n-nihâye*, IV, 170; Ahmad, 101-102; İbn Hüseyin, 132.

²⁰⁹ Zehebî, 376-377.

²¹⁰ Mûsâ b. Ukbe, 235-236. Vâkıdî, II, 587-589. İbn Abdilberr, *İstiab*, II, 433-434.

²¹¹ Vâkıdî, II, 588-589; Seâlibi, II, 142-143.

(Ubâde²¹²) el-Gıfârî²¹³ ve Berâ b. Âzib²¹⁴ olduğu hakkında çeşitli rivayetlere ulaşmış bulunuyoruz. Ancak rivayetlerin çoğu Nâciye b. Cündüb olduğu üzerinde ittifâk etmiş görünmektedir. Yine bir cariyenin ve Nâciye'nin İbn Hişâm'da yer alan şiirleri de bunu doğrulamaktadır.

Eslemliler'in iddiâ ettiği üzere ensârdan bir cariyeye su kovasıyla gelmişti ki Nâciye de o sırada su kuyusunda insanların kovalarını su ile dolduruyordu. Cariye şöyle demişti:

Ey kovalara su dolduran kimse, benim kovamı da al

Çünkü ben insanları gördüm ki seni medhediyorlar

Seni hayırla senâ ediyorlar ve senin şerefli olduğunu belirtiyorlar

İbn İshâk'ın naklettiğine göre de Nâciye su kovalarını doldururken şöyle demişti:

Yemenli bir câriye bildi ki:

Kuyudan suyu kovalara koyan benim ve benim ismim Nâciye'dir.

Sür'atli yürüyen bir kavmin çıkışı esnasında

Geniş bir yarık meydana getiren bir sarkıtma ile dürttüğüm dürtme ile²¹⁵

İşte nakledilen bu şiirler de kuyuya inen kişinin Nâciye olduğunu göstermektedir.

²¹² İbn Abdilber, *El-İstî'âb*, II, 433-434.

²¹³ Mûsâ b. Ukbe, 235-236. Vâkıdî, II, 587-589.

²¹⁴ Vâkıdî, II, 587-589. İbn Abdilber, *El-İstî'âb*, II, 433-434.

²¹⁵ İbn Hişâm, II, 311.

Bir diğerk olay Hz. Peygamber’e rahrah,²¹⁶ mihdab²¹⁷ veya deri bir kabın içerisinde su getirilmesi ve insanların bu sudan abdest v.s. işleri için yararlanmalarıdır.²¹⁸

Rivayetlerden bazıları ise Hz. Peygamber’in suyu azalan kuyunun başında dua ettiği şeklindedir. Bir müddet sonra insanlar bu kuyunun suyundan rahatça faydalanmışlar, hayvanlarına dahi içirmişlerdi.²¹⁹ Necdî’nin eserinde rastladığımıza göre Resûlullah, susuzluktan şikâyet edilince Kinâne kabilesinden biraz su almalarını ve onu kuyuya koymalarını emretmişti. Bu şekilde kuyudan sular fışkırmaya başlamıştı.²²⁰

Caetânî’nin iddiasına göre kuyunun suyunun artması ile ilgili rivayetlerin de farklılık göstermesi sebebiyle bu olayın bir mucize eseri değil, Nâciye b. Cündüb’ün kuyuya indiğinde elindeki okla kuyuyu eşeleyip toprağın altında kalıp üstü kapanan suyu ortaya çıkarması şeklinde vukû bulduğu anlaşılmaktadır.²²¹

Ebû Katâde’nin naklettiğine göre kendisi, Hudeybiye’ye inip su sıkıntısı ile karşılaştıkları sırada Cedd b. Kays’ın “Biz şu kavmin yanına boşuna gidiyoruz. Son ferdimize kadar susuzluktan öleceğiz.” dediğini duymuştu. Ebû Katâde de ona: “Ey Ebû Abdullah! Böyle söyleme, sen niçin yola çıktın?” diye sormuş Cedd ise kavminin ardına düşüp yola çıktığını söylemişti. Ebû Katâde de: “Demek sen umre yapmak maksadıyla çıkmadın.” demişti. Cedd b. Kays: “Hayır, vallâhi ben ihrama girmedim.” diyerek umre niyetiyle çıkmadığını vurgulamıştı.

²¹⁶ Rahrah, geniş, çevresi alçak bir kaptır.

²¹⁷ Mihdab, içerisinde elbise yıkanan iccâneye benzer bir kap.

²¹⁸ Buhârî, “Menâkıb”, 25; “Megâzî”, 35; İbn Kesîr, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, II, 62; *el-Bidâye ve’n-nihâye*, IV, 170-171; Şâmî, V, 69.

²¹⁹ Buhârî, “Menâkıb”, 25; “Megâzî”, 35; Zehebî, 378; İbn Kesîr, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, II, 62; *el-Bidâye ve’n-nihâye*, IV, 170; Ahmad, 101-102.

²²⁰ Necdî, 132.

²²¹ Caetânî, IV, 383.

Sonra Ebû Katâde, Resûlullah bir adam çağırıp kuyuya okla indirdiği, abdest aldığı ve ağzında çalkaladığı suyu kuyuya döktürdüğü ve kuyunun dibinden su kaynamaya başlayıp herkesi suya kandırdığı sırada, Cedd'in kuyunun başında ayaklarını suya uzattığını görünce: "Ebû Abdullah! Söylediğin söz nerede kaldı?" demiş, Cedd: "Ben sana şaka etmişim. Sakın söylediklerimden hiçbir şeyi Muhammed'e söyleme!" deyince Ebû Katâde bunu daha önce Hz. Peygamber'e anlattığını söylemiş ve bunun üzerine de Cedd, Ebû Katâde'ye kızmış: "Kavmimizden oldukları halde, bizim şerefimizi, yaşımızı tanımayan çocuklarla birlikte yaşıyoruz. Bugün bizim için yerin altı üstünden daha hayırlıdır." demişti. Ebû Katâde, Cedd'in bu sözünü de Hz. Peygamber'e iletmmişti, Resûlullah da Cedd'in oğlunun kendisinden daha hayırlı olduğunu söylemişti. Sonra Ebû Katâde kavminden bazı kişilere rastlamış, bu kimseler Cedd'in sözlerini Hz. Peygamber'e ulaştırdığı için onu kınamışlardı. Onlara: "Siz ne kötü kavimsiniz, yazıklar olsun sizlere! Cedd b. Kays, Allah tarafından kovulmuş ve yerilmişlerden değil midir?" deyince "Evet, ama o bizim büyüğümüz ve başkanımızdır." demişlerdi. Ebû Katâde de: "Resûlullah onu Benî Seleme'nin başkanlığından düşürdü ve üzerimize Bışr b. Berâ b. Ma'rûr'u başkan yaptı. Bunun üzerine biz de Cedd'in kapısının önündeki sekî ve sofraları alarak Bışr b. Berâ'nın evinin önüne yaptık. Kıyamet gününe kadar bizim başkanımız Berâ'dır." demişti.²²²

Nâciye b. A'cem'in rivayet ettiğine göre de kuyunun dibindeki su kaynayıp her yanından avuçlanıp içilir hale geldiğinde susuzlar, son ferdine kadar suya kanmışlardı ki o sırada Cedd b. Kays ve Abdullah b. Übeyy gibi bazı münafıklar da kuyunun başına oturmuşlar suya bakıyorlar, kuyu ise, susuzları suya kandırmak için kaynayıp duruyorken Evs b. Havlî, Abdullah b. Übeyy'e: "Allah iyiliğini versin ey Ebû Hubâb! Şimdiye kadar, şu rastladığın şeyden daha şaşılacak bir şey gördün mü? Kuyudan su kaynamaya başladı." demiş, Abdullah b. Übeyy de: "Ben bunun gibisini görmüşümdür." diye cevap vermişti. Evs b. Havlî: "Allah senin belanı versin, senin görüşünün de

²²² Vâkıdî, II, 590-591

belasını versin.” demişti. Abdullah b. Übeyy görüşmek isteyerek Hz. Peygamber’in yanına gelmişti. Resûlullah: “Ey Ebû Hubâb, bugün görmüş olduğun şeyin benzerini nerede görmüştün?” diye ona sorunca Abdullah b. Übeyy: “Hiçbir zaman bunun gibisini görmedim.” demiş, Resûlullah da: “Öyleyse, o söylediğin sözü niçin söyledin?” diye sormuştu. Bunun üzerine Abdullah b. Übeyy: “Allah’tan bağışlanma dilerim.” demişti. Abdullah b. Übeyy’in oğlu Abdullah da: “Yâ Resûlullah! Bu babam için Allah’tan bağışlanma dile.” diye rica edince Hz. Peygamber, Abdullah b. Übeyy’i bağışlamasını Allah’tan dilemişti.²²³

Yine Hz. Peygamber Hudeybiye’de karargâhını kurduğu sıralarda, Huzâalılardan Amr b. Sâlim ile Büsr b. Süfyân, davar ve develer getirip Hz. Peygamber’e hediye etmişlerdi. Amr b. Sâlim, ayrıca dostu Sa’d b. Ubâde’ye de develer hediye etmişti. Sa’d b. Ubâde, davarları getirip, Amr’ın bunları hediye ettiğini haber verince o: “Allah Amr’a hediyesini mübarek kılsın.” diyerek dua etmiş, sonra da develerin boğazlanıp ashabına bölüştürülmesini emretmişti. Davarları da sahabilerin tümüne bölüştürmüştü.²²⁴

Burada bulundukları sırada Kureyşliler, Abdullah b. Übeyy’e dilerse Mekke’ye girip tavaf edebileceği yönünde bir haber göndermişlerdi. Haberin geldiği sırada Abdullah b. Übeyy’in oğlu Abdullah onun yanında oturuyordu. Babasına Allah’ı hatırlatıp yemin ederek Resûlullah tavaf etmeden tavaf ettiği takdirde kendilerinin rezil olacağını söylemiş, Abdullah b. Übeyy de tavaf etmekten vazgeçmişti. Mekke’ye de Resûlullah tavaf etmedikçe kendisinin tavaf etmeyeceği haberini göndermişti. Resûlullah onun bu sözünü işitince çok memnun olmuştu.²²⁵

Sofuoğlu’nun naklettiği bir bilgiye göre Ebû’l-Yusr Amr b. Mâlik el-Ensârî Hudeybiye’de umre niyetiyle ihramlı iken bir yaban eşiği öldürmüştü, bunun üzerine “İhramlı iken av öldürmeyiniz.” (Mâide 5/95-96) âyeti inmiştir.

²²³ Vâkıdî, II, 588-589; Seâlibî, II, 142-143.

²²⁴ Vâkıdî, II, 591-592; Şâmî, V, 70.

²²⁵ Vâkıdî, II, 605.

Ancak İbn İshâk, Mûsâ b. Ukbe, Vâkıdî ve diğer kaynaklar bu âyetin Ka'b b. Amr hakkında indiğini; Ka'b'ın Hudeybiye'de bir yaban eşiği avlamış olması neticesinde bunun gerçekleştiğini söylemişlerdir.²²⁶

Hz. Peygamber Hudeybiye'de iken Huzâalî Büdeyl b. Verkâ', kavmi olan Huzâalılar'dan birkaç kişi ile çıkagelmişti. Büdeyl, Mekke'de evi bulunduğu için Kureyşliler'in Müslümanlar aleyhindeki faaliyetlerini biliyordu.²²⁷ Ayrıca Huzâalılar Hz. Peygamber için Tihâme bölgesinden casusluk yapıyorlardı. Yani Müslüman olsun veya olmasınlar elde ettikleri bilgileri Hz. Peygamber'e iletiyorlardı. Büdeyl ve arkadaşları develerini çöktürüp Hz. Peygamber'e gelip selam verdikten sonra Büdeyl şöyle söylemişti: "Biz sana, Ka'b b. Lüeyy ile Âmir b. Lüeyy'i ve Ehâbiş ile kendilerine bağlı bulunan birçok kabileyi sana karşı toplamış, sütlü ve yavrulu develeri, kadınları ve çocukları da yanlarında bulunarak Hudeybiye'nin hiç kesilmeyen sularının yanında konaklamış halde bırakarak geldik. Cemaatleri dağılıncaya kadar Beyt ile senin arana girmeye and içmişlerdir." Hz. Peygamber de: "Biz, kimseyle savaşmak için buraya gelmedik. Biz umre yapmak üzere gelmiş bulunuyoruz. Kim, Beyt'i ziyaretten bizi men etmeye kalkışırsa onunla çarpışırız. Eğer onlar dilerlerse kendilerine bir mütareke müddeti tayin edeyim. Bu müddet içinde kendileri benden emniyet ve selamet içinde bulunsunlar. Kendileri benimle sâir halk arasına girmesinler. Beni onlarla baş başa bıraksınlar. Yahut benimle çarpışsınlar. Zaten de çarpışmak için toplanmışlardır. O zaman Allah da bana yardım edeceği hakkındaki vâdini muhakkak yerine getirecektir." demişti.

Büdeyl Hz. Peygamber'in söylediklerini ezberleyip hayvanına bindikten sonra arkadaşlarıyla birlikte Kureyşliler'e doğru yola çıkmıştı. Amr b. Sâlim de yanlarında bulunuyordu. Amr b. Sâlim kendi kendine "Vallâhi bu zâtın üzerine yürüyecek olanlar, hiçbir zaman yardım göremezler ve başarıya eremezler." diye söyleniyordu. Nihayet Kureyşliler'e varmışlardı. Kureyşli-

²²⁶ Sofuoğlu, IV, 1715.

²²⁷ Kandemir, 482.

ler’den bazıları “Bu gelenler Büdeyl ile adamlarıdır. Onlar, ancak sizden haber toplamak maksadıyla gelmişlerdir. Onlardan tek harf bile sormayınız.” demişlerdi. Büdeyl ile arkadaşları, Kureyşliler’in kendilerinden bir şey sormak istemediklerini görünce Büdeyl: “Biz, Muhammed’in yanından geldik. Size O’ndan haber vermemizi istemiyor musunuz?” diye sormuştu. İkrime b. Ebî Cehl ile Hakem b. Âs “Hayır, vallâhi haber vermenizi istemeyiz. O’ndan bize herhangi bir şey haber verilmesine ihtiyacımız yoktur. Fakat bizden O’na haber ver ki: O ne bu yıl, hattâ ne de hiçbir zaman, bizden tek kişi sağ kalmayınca kadar, sakın yanımıza uğramasın, Mekke’ye girmesin!” demişlerdi. Urve b. Mes’ûd: “Vallâhi, ben bugünkü kadar şaşılacak bir görüş görmedim! Siz, ne diye Büdeyl ve arkadaşlarını dinlemeyi istemiyorsunuz? Eğer söyleyeceği şey hoşunuza gider, işinize gelirse kabul edersiniz. Hoşunuza gitmez, işinize gelmezse, bırakırsınız. Böyle dik kafalılık eden kavim, hiçbir zaman felâh bulmaz.” diye karşı gelmişti. İçlerindeki önde gelen adamlardan Safvân b. Ümeyye ve Hâris b. Hişâm: “Haydi, O’ndan gördüklerini, işittiklerini söyle bakalım.” demişlerdi. Büdeyl de Kureyş’e Hz. Peygamber ile aralarında geçen konuşmaları anlatmıştı.²²⁸

Ebû Melîh’in babasından naklettiği bir hadise göre babası Hudeybiye’de Hz. Peygamber’le beraber bulunmuş ve burada geçirilen süre içinde bir Cuma günü yağmur yağdığını, ancak öyle ki ayakkabılarının altının bile ıslanmadığını ve bu sebeple Hz. Peygamber’in ashaba namazlarını çadırları içerisinde kılmalarını emrettiğini nakletmiştir.²²⁹

Bir rivayete göre Kureyşliler’in kölelerinden iki tanesi kaçıp Hudeybiye’deki Hz. Peygamber’e sığınmışlardı. Bu kölelerin efendileri olan Kureyş mensupları Hz. Peygamber’e bir yazı yazmış ve bu yazıda kölelerin Müslüman olmaları sebebiyle değil kölelikten kurtulmak amacıyla onun yanına sığındıklarını iddia ederek kölelerin iadesini talep etmişlerdi. Müslümanlar da onların bu sözlerini onaylamış ve Resûlullah’tan köleleri efendilerine teslim

²²⁸ Vâkıdî, II, 593-594. Taberî, I, 625-626; Abdürrezzak, 333.

²²⁹ Ebû Dâvud, “Salât”, 206-207; İbn Mâce, “İkâmetü’s-Salât”, 35.

etmesini istemişlerdi. Ancak Resûlullah bu teklifi kabul etmemiş ve onları iâde etmeye yanaşmamıştı.²³⁰

B. Taraflar Arasında Yaşanan Gelişmeler

Hudeybiye’den Mekke’ye girişleri engellenen Müslümanlar ile karşı taraftaki Kureyşliler arasındaki karşılıklı görüşmeler elçiler vasıtasıyla yapılmıştı. Elçilerin geliş sıraları konusunda kaynaklarda bir birliktelik görülmemektedir. Burada, ulaşılabilen en eski tarih kaynağı olan Mûsâ b. Ukbe’nin vermiş olduğu sıralama esas alınacaktır. Ancak bu, Mûsâ b. Ukbe’nin sıralamasının diğerlerine göre daha kabul edilebilir olduğu anlamına gelmemelidir. Bu uygulamanın sebebi, konunun bir tek sıraya göre verilmesinin zorunluluğudur. Burada, her bir elçiden bahsederken bu konudaki rivayet farkları da belirtilecektir.

1. Mikrez b. Hafs el-Ahyâf’ın Elçi Olarak Gelmesi

Büdeyl b. Verkâ’nın Müslümanlar hakkında verdiği haberlerden sonra Mekkeliler, Âmir b. Lüeyyoğulları’ndan Mikrez b. Hafs’ı Hz. Peygamber’e göndermişlerdi.²³¹ Resûlullah onu görünce ashabına Mikrez’in gaddar, vefasız biri olduğunu söylemiştir. Mikrez’le aralarında geçen konuşmada Resûlullah ona, Büdeyl ve arkadaşlarına söylediği şeylerin aynısını, niyetlerinin sadece umre yapmak olduğunu, savaşmak niyetinde olmadıklarını söylemiş, sonra da Mikrez, Mekke’ye dönüp olanları Kureyş’e anlatmıştı.²³²

Vâkıdî’nin de içlerinde bulunduğu tarih kaynaklarından bir kısmı Mikrez b. Hafs’ın, Urve b. Mes’ûd’dan sonra elçi olarak geldiğini kaydetmişlerdir.²³³

²³⁰ Köksal, XIII, 190.

²³¹ Mûsâ b. Ukbe, 236; İbn Hişâm, II, 312; İbn Hibbân, 281; İbn Kesîr, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, IV, 58; a.mlf, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, IV, 166.

²³² Mûsâ b. Ukbe, 236; Vâkıdî, II, 599; İbn Hişâm, II, 312; İbn Sa’d, II, 96; Taberî, I, 628; İbn Hibbân, 281; İbnü’l-Esir, II, 203; İbn Kesîr, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, IV, 58; a.mlf, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, IV, 166; Seâlibî, II, 148.

²³³ Vâkıdî, II, 599; İbn Sa’d, II, 96.

Bununla birlikte Buhârî’de yer alan rivayete ve bazı târîh kayıtlarına göre de Mikrez, Huleys b. Alkame’den sonra Hz. Peygamber’in yanına gelmiştir.²³⁴ Mûsâ b. Ukbe’de ise ilk elçi olarak Mikrez yer almaktadır.

2. Huleys b. Alkame el-Kinânî’nin Elçi Olarak Gelmesi

Mekkeliler, Mikrez b. Hafs’ın dönüşünden sonra o sıralar Ehâbiş’in reisi olan Huleys b. Alkame’yi Hz. Peygamber’in yanına göndermişlerdi. Benî Hâris b. Abdimenât b. Kinâne’den olan Huleys b. Alkame hakkında Mûsâ b. Ukbe “İbn Zebbân” ismine yer vermiştir.²³⁵ Resûlullah onu görünce Huleys’in çokça ibadet eden ve Allah’ın emrini ta’zîm eden biri olduğunu söyleyerek ahabına kurbanlıkları onun önüne doğru göndermelerini emretmişti. Müslümanlar da kurbanlıkları boyunlarında kurbanlık olduklarını gösteren gerdanlık gibi şeyler takılı olduğu halde Huleys’in geldiği tarafa doğru göndermişlerdi. Huleys kurbanlıkları görünce gözleri yaşarmış ve Hz. Peygamber’in yanına varmadan Mekke’ye geri dönmüştü. Oradakilere kurbanlıkları gördüğünü ve bu insanların asla geri çevrilmemesi gerektiğini söylemişti. Onun bu tavrına kızan Kureyşliler Huleys’i çöl bedevisi olduğu gerekçesiyle küçümseyerek onun bir şey bilmediğini söylemişlerdi. Mekkeliler’in kendisine karşı olan davranışlarından hoşlanmayan ve daha da önemlisi Kâbe’yi ziyaret eden kimselerin geri çevrilmesini hoş karşılamayan Huleys, Kureyş’e, kendileriyle Beytullah’ı ta’zîm için gelenleri geri çevirmek üzere anlaşmadıklarını ve Muhammed’e izin vermedikleri takdirde kendisi ve tüm Ehâbiş’in onlardan ayrılacaklarını söylemiştir. Mekkeliler bu uyarıları dikkate almayarak Huleys’e nasıl isterse öyle yapmasını, ancak kendilerini rahat bırakmasını istemişlerdir.²³⁶ Nihayetinde Huleys askerleriyle birlikte Kureyş’i terk edip gitmiştir.²³⁷

²³⁴ Buhârî, “Şurût”, 15; Taberî, I, 628; Zehebî, 370.

²³⁵ Mûsâ b. Ukbe, 237.

²³⁶ Mûsâ b. Ukbe, 237; Vâkıdî, II, 599-600; İbn Hişâm, II, 312; Buhârî, “Şurût”, 15; Taberî, I, 628; İbn Hibbân, 281-282; İbnü’l-Esîr, II, 202; Zehebî, 370; İbn Kesîr, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, II 58; *el-Bidâye ve’n-nihâye*, IV, 166; Kastallânî, I, 495-496; Hudarî, I, 125.

²³⁷ Canan, 329.

Hendek Savaşı'nda ve daha önceleri Kureyş'in yanında yer alan Ehâbîş, Hudeybiye günlerinde onlara karşı tavır almış hattâ Huleys b. Alkame'nin elçiliği sonrasında onun görüşlerinin dikkate alınmaması üzerine aralarındaki ittifâkı bozduklarını açıklamışlardı. Ancak bu günlerde imzalanan Hudeybiye Anlaşması'nın isteyen kabilenin istediği tarafla anlaşabileceği hususundaki maddesi neticesinde yine Kureyş'in yanında yer almışlardı.²³⁸

Bazı tarih kaynaklarına göre Büdeyl b. Verkâ'nın Mekkeliler'e verdiği haberlerden sonra ilk gönderilen elçi Huleys b. Alkame'dir.²³⁹ Taberî'ye göre ise Urve b. Mes'ûd'dan sonra gönderilen Huleys b. Alkame'dir.²⁴⁰ Mûsâ b. Ukbe'ye göre ise Urve, Huleys'ten sonra gönderilmiştir.²⁴¹

3. Urve b. Mes'ûd es-Sekafî'nin Elçi Olarak Gelmesi

Huleys b. Alkame'nin elçilik yapmadan Mekke'ye dönüşünden sonra uzak görüşlülüğü ve diplomasi kabiliyetiyle tanınan²⁴² ve Sübey'a bint Abdışems'in oğlu olan Urve b. Mes'ûd, Kureyş'i kendisini Muhammed'e göndermeleri için ikna etmek üzere daha önce gönderdikleri kimselerin başarılı olmadıklarını, kendisinin, kavminden itaatkâr kimseleri toplayarak onlara geldiğini ve bizzat kendilerine yardım ettiğini hatırlatmıştır. Ayrıca Urve, Kureyş'e onların kendisi için bir baba kendisinin de onlar için bir evlât gibi olduklarını tasdik ettirmiştir. Son olarak da kendisini Muhammed'e göndermeleri için izin istemiştir. Kureyş'in buna olumlu cevap vermesi üzerine Urve yola çıkıp Hz. Peygamber'in yanına gelip, önünde oturmuştu. Hz. Peygamber'in, çeşitli kabilelerden oluşan kimselerle gelerek, kendi ehlini ve kabilesini kırdırmak amacıyla olduğunu, Mekkeliler'in Müslümanların Mekke'ye girmelerine izin vermemek üzerine anlaştıklarını, hattâ kaplan derileri giymiş halde olduklarını ve Hz. Peygamber'in ashabının kendisini terk edebileceğini

²³⁸ Kapar, "Ehâbîş", DİA, X, 497.

²³⁹ Buhârî, "Şurût", 15; İbnü'l-Esîr, II, 202; Zehebî, 370.

²⁴⁰ Taberî, I, 627.

²⁴¹ Mûsâ b. Ukbe, 237.

²⁴² *Doğuştan Günümüze*, I 489.

söylemesi üzerine o sırada Resûlullah'ın arka tarafında oturan Hz. Ebû Bekir hiddetlenince Urve onun kim olduğunu sormuş, Resûlullah da Ebû Kuhâfe'nin oğlu olduğunu söylemiştir. Kaynaklarda açıkça belirtilmemiş olmasına rağmen Urve'nin Hz. Ebû Bekir'i tanımamış olmasının sebebi, o sırada zırh veya benzeri bir şey giymesi olmalıdır. Urve, vaktiyle Hz. Ebû Bekir'in kendisine yaptığı iyilik olmasaydı ona cevabını verebileceğini söyleyip susmuştu.²⁴³

Urve, Hz. Peygamber'le konuşurken zaman zaman eliyle onun sakalını tutuyordu. Bunu gören ve o esnada başucunda duran Muğîre b. Şu'be hiddetlenerek Urve'yi uyarıyor ve elini çekmemesi halinde elindeki kılıcın onun boynuna ulaşacağını söylüyordu. Urve onun bu kızgınlığına şaşırılmış ve kim olduğunu Hz. Peygamber'e sormuştu. O da onun, Urve'nin kardeşinin oğlu Muğîre b. Şu'be olduğunu söylemişti. Bunu öğrenen Urve, Muğîre'ye, onun pisliklerini kendisinin henüz temizlediğini hatırlatmıştır.²⁴⁴

Hz. Peygamber, Urve'ye de daha önce onun arkadaşlarına söylediği şeylerin benzerini söylemiş ve ona savaş yapmayı dileyerek gelmediğini bildirmiştir. Urve de Resûlullah'ın ashabının ona karşı olan davranışlarını da göreyerek oradan kalkıp dönmüştü. Öyle ki Resûlullah abdest alacağı zaman insanlar onun abdesti için yarışmasına suyunu veriyor, etrafında pervane oluyorlardı. Urve'nin burada şahit olduğu olaylara da bakılırsa onun Müslümanların yanında kaldığı süre çok da kısa olmasa gerektir. Urve b. Mes'ûd Kureys'in yanına dönünce onlara gördüğü şeyler hakkındaki hayranlığından uzun uzun bahsetmişti. Urve, Kisrâ'yı, Kayser'i, Necâşî'yi makamlarında gördüğünü, fakat hiçbir melikin kavmi içerisinde Muhammed'in kavmi içinde

²⁴³ Vâkıdî'de yer alan bilgilerden bu iyiliğin bir hâdiseye dayandığı anlaşılmaktadır. Bir vakit Urve, yüklenmiş olduğu bir diyet için yardım dilemişti. Adamlarından birisi ona iki üç deve, Ebu Bekir ise on deve vermişti. Bahsettiği iyilik buydu. Vâkıdî, II, 596-597.

²⁴⁴ Burada kasdettiği olayı İbn Hişâm anlatır: Muğîre b. Şu'be Müslüman olmadan önce Sekîf'ten Benî Mâlik'ten on üç adamı katletti. Böylece Sekîf'ten iki küçük kabile birbirleriyle vuruştular. Bunlar maktullerin kabilesi ile Muğîre'nin kabilesi Ahlâf'tı. Böylece maktuller için Urve on üç diyet ödemiş ve bu iş yatışmıştı. İbn Hişâm, II, 313.

bulunduğu konumda olmadığını söylemiş, kavminin Muhammed’i hiçbir konuda yardımsız bırakmayacağını belirterek görüşlerini ona göre belirlemeleri konusunda onları uyarmıştır.²⁴⁵

Vâkıdî, Buhârî ve diğer bir takım tarih kaynaklarına göre Urve b. Mes’ûd, Büdeyl b. Verkâ’nın Mekke’ye gelip Müslümanlar hakkında haber getirmesinden sonra gönderilen ilk elçidir.²⁴⁶

4. Hırâş b. Ümeyye el-Ka’bî el-Huzâî’nin Elçi Olarak Mekke’ye Gönderilmesi

Urve b. Mes’ûd Mekke’ye dönüp Kureyşliler’e Müslümanların umrelerine engel olmamaları gerektiğini söylemişti. Urve’nin dönüşünden sonra Hz. Peygamber, Hırâş b. Ümeyye’yi, Sa’leb adındaki devesine bindirip Mekke’ye elçi olarak göndermiş ve onlara kendisinin söylediklerini iletmesini emretmişti. Hırâş b. Ümeyye, Mekke’ye gidince Kureyşliler’e umre yapmak maksadıyla ihrama girmiş olarak geldiklerini, yanlarında kurban etmek üzere getirdikleri kurbanlıkları olduğunu, Beytullah’ı tavâf edip geri döneceklerini söylemiş, onlar ise Hırâş’a çok kötü muamelede bulunmuşlardı. Önce Hz. Peygamber’in devesi olan Sa’leb’i kesmiş, sonra da Hırâş’ı öldürmek istemişlerdi.²⁴⁷ Deveyi kesen İkrime b. Ebî Cehil idi. Ancak daha önce reisleri Huleys b. Alkame’nin elçiliği sebebiyle Kureyşliler’le araları açılan Ehâbîş, Hırâş b. Ümeyye’yi korumuş ve onu Resûlullah’ın yanına varmak üzere serbest bırakmıştı.²⁴⁸

²⁴⁵ Mûsâ b. Ukbe, 237; İbn Hişâm, II, 312; İbn Kesîr, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, II 58; *el-Bidâye ve’n-nihâye*, IV, 166.

²⁴⁶ Vâkıdî, II, 594-599; İbn Sa’d, II, 96; Buhârî, “Şurût”, 15; Taberî, I, 626-627; İbnü’l-Esîr, II, 200-201; Zehebî, 368-370; Kastallânî, I, 493.

²⁴⁷ Sarıçam, 198.

²⁴⁸ Mûsâ b. Ukbe, 238; Vâkıdî, II, 600; İbn Hişâm, II, 314; İbn Sa’d, II, 96-97; İbn Hibbân, 280; İbnü’l-Esîr, II, 203; İbn Seyyidinnâs, II, 322; İbn Kesîr, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, II 59; Ferec, 522.

5. Osman b. Affân'ın Elçi Olarak Mekke'ye Gönderilmesi

Hırâş b. Ümeyye canını zor kurtararak Hudeybiye'ye vardıktan sonra Hz. Peygamber, Mekke'ye göndermek üzere Hz. Ömer'i yanına çağırmişti. O'na Mekke'ye gidip savaş niyetiyle değil, umre yapmak arzusuyla geldiklerini Mekkeliler'e bildirmesini istemişti. Hz. Ömer ise, kendisinin Mekke'deki düşmanlarının çokluğundan bahsetmiş, can tehlikesinin olduğu endişesini belirterek ona başkasını önerebileceğini söylemiş ve Osman b. Affân'ı önermişti. Onu önermesinin sebebi ise, Hz. Osman'ın o esnada Mekke'de yakınlarının bulunması ve onu koruyabilecek olmalarıydı. Hz. Peygamber bu teklifi uygun görmüş ve Hz. Osman'ı Mekke'ye gitmesi için göndermişti.²⁴⁹ Ona geliş amaçlarını bildirmekle beraber Mekkeli ileri gelenleri İslâm'a davet etmesini de emretmişti. Ayrıca Mekke'de bulunan Müslüman kadın ve erkeklerin yanına giderek onlara fetih müjdesini vermesini ve Allah'ın Mekke'de dinini muzaffer kılacağını müjdelemesini istemişti.²⁵⁰

Hz. Osman yola çıkınca önce o sıralar Beldah'ta konuşlanmış halde bulunan Kureyşliler'le karşı karşıya gelmişti. Kureyşliler, Hz. Osman'a nereye ve ne amaçla gittiğini sorunca o, Hz. Peygamber'in onları İslâm'a davet ettiğini, Allah'ın dinini yayıp rasûlünü azîz kılacağını, harplerin onlardan çok şey götürdüğünü, bununla beraber Hz. Peygamber'in savaşmak için değil, umre yapmak niyetiyle geldiğini onlara bildirmiş ve yanlarındaki kurbanlık develerden bahsetmiştir. Hz. Osman'ı dinleyen Kureyşliler, Müslümanların Mekke'ye asla zorla giremeyeceklerini söylemişlerdi. Bu arada Ebân b. Saîd b. Âs gelip Hz. Osman'a ulaşmış ve onu himayesine alarak Mekke'ye götürmüş, ne amaçla geldiyse onu rahatlıkla yerine getirebileceğini de söylemiştir.

Hz. Osman gerek Beldah'ta gerek Mekke'de Ebû Süfyân, Safvân b. Ümeyye ve bunlar gibi diğer Kureyş eşrâfıyla görüşmüş, ancak hepsi de Muhammed'in asla Mekke'ye giremeyeceğini söylemişlerdi. Bununla birlikte

²⁴⁹ Hasan, I, 170.

²⁵⁰ Şeybe, II, 1267.

Kureyşliler, Hz. Osman’a dilerse emniyet içerisinde Kâbe’yi tavâf edebileceğini söylemişler, ancak o, Hz. Peygamber ve ashâbı Hudeybiye’de alıkonulmuş iken kendisinin aslâ tavâf etmeyeceği cevabını vermişti.²⁵¹

Mekke’de iken Hz. Osman, Medine’ye göç edememiş olan ve Mekke’de yaşayan bir takım Müslüman kadın ve erkeklerle görüşmüştü. Onlara Hz. Peygamber’in kendilerine Mekke’nin fethedileceğini müjdelediğini, Mekke’de imanın gizlenmeyeceği, açığa vurulacağı günün yaklaşmış olduğunu iletmmişti. Hz. Osman’ın anlattığına göre o, Mekke’de iken Müslümanlardan bir kadın ve bir erkeğe Hz. Peygamber’in müjdesini ulaştırdığında onlar bir hayli duygulanmışlardı. Bunlar Hz. Peygamber’e selam söylemiş ve onu Hudeybiye’ye kadar getiren Allah’ın Mekke’ye de girdireceğini söylemişlerdi. Hz. Osman Mekke’de iken sahâbiler onun tavaf etmiş olduğunu düşünerek ona imrenmişlerdi. Hz. Peygamber ise, Müslümanlar tavaf etmediği için Hz. Osman’ın tavâf etmiş olamayacağını belirtmişti. Ancak sahâbiler Mekke’ye kadar giden birinin tavaf etmeyeceğinden emin değillerdi.²⁵²

Hz. Osman Mekkeliler tarafından hapsedilmişti²⁵³ ve Mekke’de toplam üç gün geçirmişti.²⁵⁴ Mekkeliler’in onu hapsedme sebebinin, yaptıkları tavaf teklifine rağmen onun bu teklifi reddetmesi olduğu da söylenmektedir.²⁵⁵ Bu sıralarda Hz. Peygamber’e Hz. Osman’ın öldürüldüğü haberi ulaşmıştı. Bunun üzerine o, onlarla savaşmadan oradan ayrılmayacaklarını söyleyerek Müslümanları biat etmeye çağırmıştı.²⁵⁶

Hz. Osman’ın Mekke’de olduğu sırada Müslümanlardan bir grup Hz. Peygamber’in izniyle ailelerini görmek amacıyla Mekke’ye girmişti.²⁵⁷ Bu

²⁵¹ Hamîdullah, “Hudeybiye Antlaşması”, DiA, XVIII, 298.

²⁵² Necdî, 132.

²⁵³ Vâkıdî, II, 600-602; İbn Hişâm, II, 315; Taberî, I, 631-632 İbnü’l-Esîr, II, 203; İbn Kesîr, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, II 59; *el-Bidâye ve’n-nihâye*, IV, 167.

²⁵⁴ Âkil, 137; Alwaye, 1.

²⁵⁵ Hamîdullah, “Hudeybiye Antlaşması”, DiA, XVIII, 298.

²⁵⁶ İbn Hişâm, II, 315; İbn Sa’d, II, 97; İbn Hibbân, 280; Taberî, I, 631-632; İbnü’l-Esîr, II, 203; İbn Kesîr, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, IV, 59; *el-Bidâye ve’n-nihâye*, IV, 167.

²⁵⁷ Vâkıdî, II, 602; Şâmî, V, 79-80.

grup Kürz b. Câbir el-Fihri, Abdullah b. Süheyl b. Amr b. Abdişems, Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî, Ebu'r-Rûm b. Umeyr el-Abderî, Ayyâş b. Ebî Rebîa, Hişâm b. Âs b. Vâil, Ebû Hâtıb b. Amr Abdişems, Umeyr b. Vehb el-Cumahî, Hâtıb b. Ebî Beltea ve Abdullah b. Ebî Ümeyye'den oluşan on kişilik bir gruptu. Bu kişilerin Mekke'ye Hz. Osman'ın emânıyla girdikleri ya da gizlice girdikleri söylenir.²⁵⁸ Ancak Mekke'de hapsedilmiş birinin emân verebilmesi pek de mümkün gözükmemektedir. Bu sebeple gizli girdiklerini söyleyebiliriz.

Hz. Osman'ın Mekke'de geçirdiği üç gün sonrasında Müslümanların ondan hiçbir haber alamamış olmaları, Müslümanlar arasında onun ve yanında bulunan on Müslümanın öldürülmüş olduğu haberinin yayılmasına yol açmış, biat hâdisesi de bundan sonra gerçekleşmişti.²⁵⁹

6. Kureys Tarafından Gerçekleştirilen Saldırıları

Hz. Osman'ın Mekke'de tutulduğu sıralarda bir gece Mikrez b. Hafs komutasındaki 50 kişilik bir grup Kureysliler'in emriyle Müslüman ordugâhına saldırmak amacıyla gelmişti. Yine o sıralarda Resûlullah Evs b. Havlî, Abbâd b. Bişr ve Muhammed b. Mesleme'yi sabaha kadar karargâhın çevresini dolaşarak korumaları için görevlendirmişti. Muhammed b. Mesleme ve arkadaşları bu 50 kişilik grubu yakalayıp Hz. Peygamber'e getirmişlerdi. Adamlarının hapsedildiği haberini alan Kureyslilerden bir grup da Hz. Peygamber ve ahabının üzerine giderek onlara taş ve oklarla saldırıda bulunmuşlardı.²⁶⁰ Bu olayların üzerine de Süheyl b. Amr elçi olarak Mekke'den gönderilmişti.

7. Rıdvân Biati

Kureysliler'e savaş için gelmediklerini bildirmek üzere Mekke'ye gönderilen Osman b. Affân'ın Kureysliler tarafından alıkonulması ve öldürüldüğü

²⁵⁸ Şâmî, V, 79-80.

²⁵⁹ Vâkıdî, II, 602; Hammâş, 102.

²⁶⁰ Vâkıdî, II, 602-603; İbn Hibbân, 282-283; İbn Abdilber, *El-İstî'âb*, II, 670; İbnü'l-Esir, II, 203; Şeybe, II, 1268.

haberinin yayılması üzerine Hz. Peygamber, insanları kendisine biat etmeleri için davet etmiş²⁶¹ ve bu davet üzerine ağaç altında biat gerçekleşmişti. Bu ağacın yeşil,²⁶² sakız veya mugaylan cinsi bir çeşit çöl ağacı olan²⁶³ bir semûre ağacı olduğu ifade edilmektedir.²⁶⁴

İbn Lehîa'nın Urve b. Zübeyr'den nakline göre Kureyşliler Hz. Osman'ı da yanlarına katarak Süheyl b. Amr, Huveytib b. Abdiluzzâ ve Mikrez b. Hafs'ı Hz. Peygamber'e göndermişlerdi. Onlar Müslümanların yanında iken birden bazı Müslümanlarla müşrikler arasında bir söz atışı başlamış, birbirlerine ok ve taşlarla saldırmışlar ve her iki grup da bağrışarak yanlarında bulunan elçileri rehin almışlardı. Bunun üzerine de Allah biat emrini vermişti. Müslümanların bu biatı müşrikleri korkutmuş ve yanlarında bulunan Müslümanları göndererek mütâreke ve barış istemişlerdi.²⁶⁵ Ancak burada söz konusu edilen elçiler açık değildir. Hz. Osman dışında başka bir elçinin gönderilmesi gibi bir durum olmadığına göre bu bilginin doğruluğu kabul edilemez.

Ümmü Umâre'nin rivayetine göre Müslümanlar bu sırada silahlarını kuşanmışlardı. Ancak yanlarında çok da fazla silah yoktu. Ümmü Umâre'nin kocası Gaziyye b. Amr kılıcını kuşanmış, Ümmü Umâre ise gölgelik için kullandıkları sırığa doğru giderek onu eline almış, ev bıçağını beline bağlamış ve kendi kendine: "Kim, bana yaklaşırsa umarım ki onu bunlarla öldürebilirim." demişti.²⁶⁶

²⁶¹ Vâkıdî, II, 602; İbn Hişâm, II, 315-316; İbn Sa'd, II, 97; Müslim, "İmâre", 18; İbn Kuteybe, 162; Taberî, I, 632; İbnü'l-Esir, 203-204; Zehebî, 383; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, II, 59-60; *el-Bidâye ve'n-nihâye*, IV, 167-168; Sallâbî, II, 351; Makdisî, 224; *Doğuştan Günümüze*, I, 490.

²⁶² Vâkıdî, II, 604.

²⁶³ Fayda, "Bey'atürrihvân", *DİA*, VI, 39.

²⁶⁴ İbn Sa'd, II, 100; Müslim, "İmâre", 18; Taberî, I, 632; İbnü'l-Esir, II, 203-204; Başümeyl, 208.

²⁶⁵ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri*, XIII, 7341.

²⁶⁶ Vâkıdî, II, 603.

Biat esnasında Ma'kıl b. Yesâr'ın naklettiğine göre kendisi,²⁶⁷ Şâmi'de yer alan Atâ b. Ebî Rebâh rivayetine göre Nu'man b. Mukarrin el-Mâzinî,²⁶⁸ Abdullah b. Mugaffel'in İbn Abdilberr'deki rivayetine göre kendisi,²⁶⁹ İbn Sa'd'daki rivayetine göre ise Ebî Râfi',²⁷⁰ Hz. Peygamber'i güneşten korumak için ağacın dallarını başının üzerinde tutmuştu. Hudeybiye'deki Müslümanların sayısının bini aşkın olduğunu göz önünde bulundurursak bu kadar kalabalık bir topluluğun tek tek biat etmesi oldukça uzun bir zaman almış olmalıdır. İşte bu süre içerisinde yukarıda adı geçen kişilerin Resûlullah'ı gölgelemiş ve ona çeşitli hizmetlerde bulunmuş olduklarını söyleyebiliriz.

Söz konusu biatın ne üzerine olduğu hakkında farklı bilgiler mevcuttur. Müslümanlar Seleme b. Ekvâ'nın da rivayet ettiğine göre, ölünceye dek savaşmak²⁷¹ ya da Nâfi, Câbir b. Abdillâh ve Ma'kıl b. Yesâr'ın rivayet ettiği gibi herhangi bir durumda sabırlı olup kaçmamak üzere²⁷² Hz. Peygamber'e biat etmişlerdi. Ancak bu iki farklı nakil de aynı sonuca ulaşmaktadır. Sabredip kaçmamak da eğer savaş söz konusu olursa bir anlamda ölümü göze almak demektir.

İlk biat eden Ebû Sinan el-Esedî idi²⁷³ ki o, Ukkâşe b. Mihsân'ın kardeşi Vehb b. Mihsân'dır.²⁷⁴ İbn Kuteybe'de ise, ilk biat edenin Abdullah b. Ömer olduğu nakledilmektedir.²⁷⁵ Ancak bu rivayeti, Abdullah b. Ömer ve babasının biat hadisesine ilk anda katılmadıkları bilgisinden dolayı kabul etmeyi

²⁶⁷ İbn Sa'd, II, 99-100; Müslim, "İmâre", 18; el-Ali, 308.

²⁶⁸ Şâmi, V, 82.

²⁶⁹ İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, III, 996-997.

²⁷⁰ İbn Sa'd, II, 99.

²⁷¹ Vâkıdî, II, 603; Buhârî, "Megâzi", 35; "Ahkâm", 44; Müslim, "İmâre", 18 (1860); Nesâî, "Biat" 8; Belâzürî, *Ensâb*, I, 351; Zehebî, 383; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, II, 64; *el-Bidâye ve'n-nihâye*, IV, 172; Davutoğlu, I, 429; Makdisî, 224.

²⁷² İbn Hişâm, II, 315-316; İbn Sa'd, II, 99-100; Buhârî, "Cihâd ve's-Siyer", 109; Müslim, "İmâre", 18; Zehebî, 383; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, II, 59-60; *el-Bidâye ve'n-nihâye*, IV, 167-168; Sallâbî, II, 351; Davutoğlu, I, 429; el-Ali, 308; Nedvî, 237.

²⁷³ Vâkıdî, II, 603; İbn Hişâm, II, 316; İbn Sa'd, II, 100; Taberî, I, 632; İbnü'l-Esîr, II, 203-204; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, II, 59, 64; *el-Bidâye ve'n-nihâye*, IV, 168, 172; Ebû Halîl, 81; el-Ali, 308.

²⁷⁴ İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, II, 64; *el-Bidâye ve'n-nihâye*, IV, 172.

²⁷⁵ İbn Kuteybe, 162, 249.

uygun görmüyoruz. Yine İbn Hacer'in *el-İsâbe'* sinde yer alan bir bilgiye göre Ebû Sinân el-Esedî Hz. Peygamber'e gelip ona, elini uzatmasını ve kendisine biat edeceğini söylemesi üzerine Resûlullah ne üzerine biat edeceğini sorunca Ebû Sinan: "Canımda olan şey üzere." demişti. Bu şekilde Hz. Peygamber'e biat etmiş ve diğer insanlar da onun biatı üzere biat etmişlerdir.²⁷⁶ Ancak İbn Sa'd, hocası Vâkıdî'den naklen ilk biat edenin Ebû Sinan el-Esedî değil, Sinan b. Sinan el-Esedî olduğunu nakletmektedir. Verdiği bu farklı bilginin sebebini açıklarken de Ebû Sinan'ın Benî Kureyza kuşatmasında öldürüldüğünü dile getirmektedir.²⁷⁷ Büreyde el-Eslemî'nin de ilk biat edenlerden olduğu bilinmektedir.²⁷⁸

Seleme b. Ekvâ'nın naklettiğine göre kendisi biat ettikten sonra çekilmiş, ortalık rahatlayınca Hz. Peygamber onu tekrar biate çağırılmış ve ikinci kez biat ettirmiştir.²⁷⁹ Yine Taberî'de yer alan ve Hasan b. Yahyâ yoluyla gelen bir başka rivayette ise üç kez biat ettiği bildirilmiştir.²⁸⁰ Sofuoğlu, Seleme b. Ekvâ'nın sahabenin en yiğit ve harpte en sabırlı olanlarından biri olduğu için Hz. Peygamber'in kendisini daha fazla şereflendirmek amacıyla ikinci kez biat ettirdiğini söylemektedir.²⁸¹

Yine hadislerde Seleme b. Ekvâ'nın rivayeti ile ilgili onun kendisinden naklen Hz. Peygamber biate davet ettiğinde kendisinin ilk biat eden kişi olduğunu, daha sonra onun kendisine biat etmesini emredince ilk biat edenin kendisi olduğunu zikretmesine rağmen tekrar biat etmesini emrettiği bildirilmektedir. Bu sırada Resûlullah, Seleme'yi silâhsız olarak görmüş ve ona deriden bir kalkan vermişti. Biatleşmenin sonunda Resûlullah: "Ey Seleme, sen biat etmiyor musun?" diye sormuş Seleme de: "Yâ Resûlullah ben sana hem halkın başında, hem ortasında biat ettim." diye cevap vermişti. Resûlullah ise

²⁷⁶ İbn Hacer, VII, 191. Ayrıca bk. el-Âli, 308.

²⁷⁷ İbn Sa'd, II, 100.

²⁷⁸ İbn Abdilber, I, 185.

²⁷⁹ Buhârî, "Cihâd ve's-Siyer", 109; "Ahkâm", 44.

²⁸⁰ Taberî, I, 633; Zehebî, 385-386.

²⁸¹ Sofuoğlu, XV, 7063.

tekrar biat etmesini söylemişti. Bu esnada Resûlullah Seleme'ye daha önce vermiş olduğu kalkanının nerede olduğunu sormuş, o da amcasıyla karşılaş-tığını, onun silâhsız olduğunu görünce kalkanı ona verdiğini söylemişti. Bu-nun üzerine Hz. Peygamber: "Senin amcanla halin, 'Ey Allahım! Bana ken-dimden daha sevgili bir dost ver' diye dua eden kişinin haline benzedi." di-yerek gülmüştü.²⁸²

Topluluktan sadece Cedd b. Kays isimli şahıs Hz. Peygamber'a biat etme-miştir.²⁸³ O, insanlardan saklanmak için devesinin karnının altına saklanmış halde beklemişti.²⁸⁴

Biat esnasında Hz. Peygamber'in üstünde pamuktan bir kamîs, cübbe, ridâ ve kılıç vardı.²⁸⁵ İlk biat esnasında Arap örfünde görüldüğü üzere biat edenler ellerini Hz. Peygamber'in eli üzerine koyarak biat etmişlerdi.²⁸⁶ Onun bazı kişilerden sözle biat aldığı da bilinmektedir.²⁸⁷

Kaynaklarda Hz. Ömer'in biat meselesi ile ilgili üç farklı olaydan bahse-dilmektedir. Vâkıdî'de yer alan bir bilgiye göre o, biate çağırarak üzere insan-lara seslenmiş, daha sonra oğlu Abdullah'ı, biati insanlara haber verdiğine dair bilgi vermesi için Hz. Peygamber'e göndermişti. Bu sırada insanlar biate başlamış olduğundan Abdullah da biat edip babasının yanına dönmüştü. Du-rumu babasına bildirince Hz. Ömer de gidip biat etmişti.²⁸⁸

Buhârî'de yer alan ve Abdullah b. Ömer'den gelen rivayete göre ise, Hz. Ömer ve o, insanların Hz. Peygamber'in başına toplandıklarını görünce Hz.

²⁸² Ahmed b. Hanbel, IV, 47-49.

²⁸³ Mûsâ b. Ukbe, 239; İbn Hişâm, II, 315-316; İbn Sa'd, II, 100; Müslim, "İmâre", 18; Taberî, I, 632; İbn Hibbân, 286; İbnü'l-Esîr, II, 203-204; Zehebî, 383; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, II, 59-60; *el-Bidâye ve'n-nihâye*, IV, 167-168; Sallâbî, II, 351; Başümeyl, 208; Es'ad, 651.

²⁸⁴ İbn Hişâm, II, 315-316; İbn Sa'd, II, 100; Müslim, "İmâre", 18; Taberî, I, 632; İbn Hibbân, 286; Zehebî, 383; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, II, 59-60; *el-Bidâye ve'n-nihâye*, IV, 167-168; Sallâbî, II, 351; Başümeyl, 208.

²⁸⁵ Şâmî, V, 82.

²⁸⁶ Vâkıdî, II, 604; Danışman, II, 10.

²⁸⁷ Buhârî, Şurût, 1.

²⁸⁸ Vâkıdî, II, 604.

Ömer, Abdullah'ı neler olduğunu öğrenmesi üzerine göndermiş, biat edildiğini gören Abdullah da biatini tamamlayıp babasının yanına dönmüştü. Arından da Hz. Ömer'in biati gerçekleşmişti.²⁸⁹ Bu rivayetin tamamen doğru olarak bize ulaşmadığını düşünüyoruz. Çünkü Hz. Osman'ın Mekke'den dönmemesi üzerine karışık olan bir ortamda insanlar her an gelecek bir emri bekliyor olmalılar. Bununla beraber Vâkıdî'de yer alan ve ayrıca Taberî'de Seleme b. Ekvâ'dan nakledilen rivayetlere göre de Hz. Peygamber biat olayını insanlara duyurması için münâdileri görevlendirmiş, böylece insanlar biat edileceğini öğrenerek Hz. Peygamber'e gelip biat etmişlerdir.²⁹⁰ Hattâ yukarıda da bahsettiğimiz üzere bu münâdînin veya münâdîlerden birinin Hz. Ömer olduğu da söylenmektedir.²⁹¹ Bu durumda Abdullah b. Ömer'in babasından önce biat etmiş olması mümkün olmakla beraber Hz. Ömer'in biat hâdisesinden bu kadar geç haberinin olması pek mümkün gözükmemektedir.

Üzerinde tartışılması gereken bir diğer rivayet de Bûhârî'nin Nâfi kanalıyla naklettiği rivayettir. Buna göre Hz. Ömer Hudeybiye'de iken oğlu Abdullah'ı Ensar'dan bir adamın yanına atını getirmesi için göndermişti. Bu esnada Hz. Peygamber'e biat edildiğini gören Abdullah biatini edip babasının yanına öyle dönmüştü. Ona biat hadisesini haber verince Hz. Ömer de gidip biat etmişti.²⁹² Bu rivayetin de bir önceki paragrafta sunulmuş olan gerekçelerle kabul edilmesi uygun bulunmamaktadır.

Hz. Osman bu sırada Mekke'de tutulduğu için biat etmesi söz konusu değildi.²⁹³ Hz. Peygamber, onun bu şerefli biatten mahrum kalmaması için²⁹⁴ sağ eline işaret ederek onun Osman'ın eli olduğunu söylemiş,²⁹⁵ sağ eliyle sol

²⁸⁹ Buhârî, *Megâzî*, 35; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, II, 64; *el-Bidâye ve'n-nihâye*, IV, 173.

²⁹⁰ Vâkıdî, II, 604; Taberî, I, 632.

²⁹¹ Vâkıdî, II, 604.

²⁹² Buhârî, *Megâzî*, 35; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, II, 64; *el-Bidâye ve'n-nihâye*, IV, 173.

²⁹³ İbn Kuteybe, 193.

²⁹⁴ Buhârî, "Fezâilü Ashâbî'n-Nebî", 7.

²⁹⁵ Buhârî, "Fezâilü Ashâbî'n-Nebî", 7; Arcûn, IV, 271.

elinin üzerine vurmuş²⁹⁶ ve bunun Osman'ın biati olduğunu bildirmişti.²⁹⁷ Burada dikkatimizi çeken bir şey var ki biat, Hz. Osman'ın öldürülmüş olduğu haberi ulaşınca gerçekleşiyor. Ölen biri için biat etmek gerekli miydi? Ayrıca bu düşüncemizi destekleyen ve İbn İshâk rivayeti olarak Zehebî'de yer almasına rağmen İbn Hişâm'da bulamadığımız bir bilgi de onun Hz. Osman için biat ederken "Bu Osman'ın biatıdır. Tabii eğer yaşıyorsa." dediğidir.²⁹⁸ Bu durumda diğer kaynaklarda bu ayrıntının yer almadığını görüyoruz.

Berâ b. Âzib, Fetih Sûresi'nin bu olayla ilgili olduğunun açıklığını belirterek ashâbın büyük fetih olarak Rıdvân Biatı'nı kabul ettiğini söylemiştir.²⁹⁹ Bu biata bu ismin verilmesinin sebebi de Allah'ın buna katılanları övmesi ve onlardan razı olmasıdır.³⁰⁰

Hz. Osman'ın Hudeybiye'ye döndükten sonra biat tamamlanmış olduğu³⁰¹ halde Hz. Peygamber'e biat etmiş bulunduğunu konu içerisinde yer vermemiz daha uygun olduğu için burada zikretmiş olduk.

8. Süheyl b. Amr'ın Elçi Olarak Gelmesi

Mekke tarafından Müslümanlara yapılan baskın hâdisesi üzerine Müslümanların biat meselesini de haber alan Mekkeliler Hz. Osman'ı salıverip Âmir b. Lüeyyoğulları'ndan Süheyl b. Amr'ı yanına Mikrez b. Hafs ve Huveytî b. Abdiluzzâ'yı da katarak Hz. Peygamber'e göndermişlerdi. Süheyl b. Amr güzel söz söyleyen ünlü bir hatipti.³⁰²

Süheyl b. Amr ve adamları, Müslümanların ağaç altında Hz. Peygamber'e biat için üşüşüklerini, biat yapanların da çarpışmak için harıl harıl hazırlık

²⁹⁶ Vâkıdî, II, 605; İbn Hişâm, II, 316; Buhârî, "Fezâilü Ashâbî'n-Nebî", 7; Zehebî, 384.

²⁹⁷ Buhârî, "Fezâilü Ashâbî'n-Nebî", 7.

²⁹⁸ Zehebî, 384.

²⁹⁹ Algül, I, 445; Seâlibî, II, 156.

³⁰⁰ Habeşî, 213.

³⁰¹ Köksal, XIII, 187.

³⁰² Aktan, 141.

yapmakta olduklarını görünce korkuları artmış ve bir an önce anlaşmak için gayret etmişlerdi.³⁰³

Grubun niyeti anlaşma yapmaktı. Kureyşliler bu konuda da Süheyl'e sıkıca tembihte bulunmuşlar, yapılacak olan anlaşmada Müslümanların bu yıl Mekke'ye giremeyeceği şartının mutlaka bulunması gerektiğini ısrarla belirtmişlerdi. Aksi takdirde Araplar, Kureyşliler'in Müslümanlara boyun eğdiğini düşüneceklerdi.

Kureyş'in Hz. Osman'ı serbest bırakması meselesinin farklı bir şekilde gerçekleştiği de söylenmektedir. Buna göre biat hadisesini öğrenen Kureyşliler Süheyl b. Amr'ı Hz. Peygamber'e göndermişlerdi. Ancak bundan önce Kureyş'e Hz. Osman ve beraberindeki Müslümanların serbest bırakılması isteğiyle bir elçi gönderilmişti. Kureyş de bunu kabul etmiş ve Osman ile diğer Müslümanları serbest bırakmıştı.³⁰⁴ Burada dikkatimizi çeken husus şu ki; eğer Müslümanlar Mekke'deki grubun öldürüldüğünü düşünüyorlarsa nasıl olur da serbest bırakılması talebinde bulunmuş oluyorlar. Bu açıdan bakınca ilk haberin daha doğru olduğunu söylememiz uygun gözükmektedir.

Hz. Peygamber, Süheyl b. Amr'ı görünce ashabına "Artık işiniz kolaylaştı." buyurmuş ve Kureyş'in sulh isteği ile bu adamı gönderdiğini belirtmişti.³⁰⁵ Onun bu şekilde söylemesinin sebebi, Süheyl'in isminin kolaylık anlamına gelen "sehele" kökünden gelmiş olmasıdır.

Mûsâ b. Ukbe, Hırâş b. Ümeyye'nin ardından Süheyl b. Amr'ın elçiliği konusuna yer vermiştir. Ancak diğer kaynakların da ittifâk ettiği üzere Süheyl b. Amr, Rıdvân Biatı'nın ardından gönderilmiştir. Rıdvân Biatı da Hz. Osman'ın Mekke'de hapsedilmesi sebebiyle gerçekleşmiştir. Bu sebeple Hırâş b.

³⁰³ Vâkıdî, II, 604.

³⁰⁴ Hammâş, 102.

³⁰⁵ Vâkıdî, II, 603-604; İbn Hibbân, 282-283; İbn Abdilber, *el-İstî'âb*, II, 670; İbnü'l-Esir, II, 203; Şeybe, II, 1268.

Ümeyye'nin ardından, önce Osman b. Affân'ın, daha sonra da Süheyl b. Amr'ın elçiliğini ele almış bulunmaktayız.

Süheyl b. Amr Hz. Peygamber'a gelip Müslümanlarla çarpışanların akıllı, uslu kişiler olmadığını ve kendilerinin onların davranışlarını asla tasvip etmediklerini, hattâ olayları meydana geldikten sonra öğrendiklerini söylemiş ve ondan Müslümanların esir aldığı Mekkeliler'i serbest bırakmasını istemişti.³⁰⁶ Hz. Peygamber ise, Mekke'de tutulan ashâbı salıverilmediği takdirde bu isteklerini yerine getiremeyeceği cevabını vermişti. Bunun üzerine Süheyl b. Amr, Mikrez b. Hafs ve Huveytî b. Abdiluzzâ'yı Kureys'e, Şüeym b. Abdimenâf et-Teymî'ye yollamış ve bu kişiye Resûlullah'la aralarında geçenleri anlatarak Müslümanları salmalarını istemişlerdi. Sonuç olarak Kureysliler yanlarında bulunan 11 kişiyi serbest bırakmışlardı. Resûlullah da elinde bulunan esirleri Mekkeliler'e iade etmişti.³⁰⁷ Ardından Süheyl b. Amr, Kureys'in şartlarını Hz. Peygamber'e iletmişti.

Vâkıdî'de yer alan ve Ümmü Umâre'den gelen rivayete göre Hz. Peygamber o gün bağdaş kurarak oturmuştu. Abbâd b. Bişr ile Seleme b. Eslem de tamamıyla silâhlanmış olarak Hz. Peygamber'in başucunda ayakta dikilmiş duruyorlardı. Bu kişilerin demirden maskeleri olduğu da söylenmiştir.³⁰⁸ Konuşmalar sırasında Süheyl b. Amr sesini yükseltince ona Resûlullah'ın yanında sesini kısmasını söylüyorlardı. Öyle ki Süheyl yüksek sesle konuşurken üst dudağının yarığından altlı üstlü sivri dişleri gözükiyordu. Yine bu esnada Müslümanlar da Hz. Peygamber'in çevresinde oturuyorlardı.³⁰⁹ Bu şekilde iki taraf arasındaki görüşme başlamış ve uzun bir görüşmeden sonra Müslümanlar ile Mekkeliler arasında bir anlaşma gerçekleşmişti.

³⁰⁶ Hasan, I, 171.

³⁰⁷ Vâkıdî, II, 603-604.

³⁰⁸ Vâkıdî, II, 605-606; Şâmî, V, 85.

³⁰⁹ Vâkıdî, II, 605-606.

C. Taraflar Arasında Anlaşma İmzalanması

Mekkeliler Süheyl b. Amr'ı gönderirken Müslümanların o yıl oradan ayrılmaları, gelecek yıl üç gün boyunca isteklerini yerine getirmek için Mekke'ye gelmeleri, iki taraf arasında on yıl boyunca savaşı bırakmaları ve birbirlerinden sakınmaları, Kureyş'ten onlara gelen olursa iade etmeleri ve Muhammed'den Kureyş'e gidenler olursa iade etmemeleri, dileyenin Kureyş'in akdine ve ahdine girmesi üzere anlaşması için Hz. Peygamber'e göndermişlerdi.³¹⁰ Ancak burada şu soru akla gelmektedir: Süheyl b. Amr, Hz. Peygamber'e gelirken anlaşma maddeleri bu kadar kesin bir şekilde tasarlanmış mıydı? Anlaşmanın görüşülmesinden önce onun, ashabına Kureyşliler kendilerinden ne isterse vereceğini söylemesi bunun mümkün olduğunun bir göstergesi olabilir.

Uzunca süren görüşmelerden sonra nihayet aralarında anlaşacakları hususlar belirlenmişti. Bu maddeleri ve onlarla ilgili olan olayları anlaşmanın yazıya geçirilmesinden önce ele almak daha uygun olacaktır.

1. Anlaşma Maddeleri

Taraflar Arasında On Senelik Sulh

Anlaşmanın bu maddesine göre taraflar arasında on sene sürecek olan bir barış hâkim olacaktı. Bu süre içerisinde insanlar birbirlerinden emin olacaklar, kimsenin canına ve malına zarar gelmeyecekti.³¹¹

Bu maddeye göre Hz. Peygamber'in ashabından hac, umre yapmak veya Yemen'e, Tâif'e geçmek yahut da ticaret amacıyla Mekke'ye gelen kimselerin ve Kureyşliler'den de Şam'a, Batı'ya veya Mısır'a geçmek üzere Medine'ye gelen kimselerin canları ve malları güven içerisinde olacaktı.³¹²

³¹⁰ Makdisî, 224-225.

³¹¹ İbn Hişâm, II, 317; İbnü'l-Esir, II, 203-204; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, II 60; *el-Bidâye ve'n-nihâye*, IV, 168-169.

³¹² Belâzürî, *Ensâb*, I, 351.

Ya'kûbî ise barış anlaşmasının üç senelik olduğunu bildirmektedir.³¹³

İsteyen Topluluğun İsteddiği Tarafı Anlaşabilmesi

Anlaşmanın bu maddesine göre Muhammed'in akid ve ahdine girmek isteyen kimse bu konuda serbest olacak, Kureyş'in akid ve ahdine girmek isteyen kimse de yine bu hususta serbest olacaktı.³¹⁴ Bu maddeye göre Benû Bekr ve Huzâalılar tuttukları tarafı açıklamışlardı. Ancak bu, anlaşmanın yazıya geçirilmesi esnasında yaşandığı için konuyu ilerleyen sayfalarda yeri geldiğinde zikretmeyi daha uygun gördük.

Müslümanların Umrelerinin Gelecek Yıla Ertelenmesi

Anlaşmanın bu maddesine göre Müslümanlar o yıl niyet ettikleri umreyi yerine getirmeyeceklerdi. Ancak gelecek yıl Mekke'ye girebilecek ve orada üç gün kalacaklardı. Gelirken yanlarında herhangi bir yolcunun yolculuk esnasında yanında bulundurması gerekenden başka silah olmayacaktı. Bu silah da kınları içinde bulunan kılıçlardı. Bu sırada Mekkeliler şehri boşaltıp dağlara çıkacaklardı.³¹⁵ Taberî'de yer alan bir bilgiye göre bu madde yazıya geçirilirken Mekke'nin elçileri, Müslümanların gelecek yıl umre amacıyla Mekke'ye gelişlerinden dönerken yanlarında bulunan kişilerden Mekke'de kalmak isteyen olursa onların Mekke'de kalmalarına müsaade edilmesi meselesini de dile getirmişlerdi.³¹⁶

Resûlullah bu maddenin bu şekilde değil de tavaf etmeleri üzere Mekkeliler'in aradan çekilmeleri ve onları tavafta serbest bırakmaları şeklinde olmasını teklif etmişti. Ancak Kureyşliler'in bu konuda hiç taviz vermeye niyetleri

³¹³ Ya'kûbî, 54.

³¹⁴ Vâkıdî, II, 611-612; İbn Hişâm, III, 248-249; İbn Sa'd, II, 93; Belâzürî, I, 440; Taberî, II, 635; İbn Seyyidinnâs, II, 164.

³¹⁵ Vâkıdî, II, 611-612; İbn Hişâm, II, 317; İbn Sa'd, II, 97; İbn Kesir, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, II, 60; *el-Bidâye ve'n-nihâye*, IV, 168-169; Ronart, 223.

³¹⁶ Taberî, I, 636-637.

yoktu. Aksi takdirde Araplar, Resûlullah ve ashabının Mekke'ye zorla girdikleri ve Kureyşliler'e boyun eğdirdikleri şeklinde konuşacaklardı.³¹⁷

Mekke'ye Gelenlerin İade Edilmemesi

Buna göre Arap kabileleri arasından Hz. Peygamber'in tarafındaki biri Kureyş tarafına gitmek isterse buna engel olunmayacaktı.³¹⁸

Medine'ye Gelenlerin İade Edilmesi

Bu madde ise Kureyş tarafından Medine'ye gidip Hz. Peygamber'in tarafına geçmek isteyenlerin Mekke'ye iade edilmesini öngörüyordu.³¹⁹ Bu iki maddenin tek bir maddede zikredilmiş olması da söz konusudur.³²⁰ Bu madde birazdan da görüleceği üzere Müslümanları en çok rahatsız eden ve üzülmelerine sebep olan maddelerden biridir.

Ancak burada şu ayrıntıyı da zikretmekte fayda var ki, Resûlullah kadınların iadesi ile ilgili herhangi bir şart kabul etmemişti.³²¹ Bununla ilgili açık emir Mümtetine Sûresi'nin 10. âyetinde yer almaktadır.³²² Bu âyetin Sübey'a bint Hâris hakkında nâzil olduğu da bildirilmektedir.³²³ Ancak Watt bu maddede kadınların ve çocukların da dâhil edilmiş olabileceğini söylemektedir.³²⁴

³¹⁷ Köksal, XIII, 200.

³¹⁸ İbn Hişâm, II, 317; İbnü'l-Esir, II, 203-204; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, II 60; *el-Bidâye ve'n-nihâye*, IV, 168-169.

³¹⁹ Vâkıdî, II, 611-612; İbn Hişâm, II, 317; İbn Sa'd, II, 102; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, II 60; *el-Bidâye ve'n-nihâye*, IV, 168-169.

³²⁰ İbn Sa'd, II, 101-102; Buhârî, Sulh, 7.

³²¹ Hammâş, 103.

³²² "Ey iman edenler! Mümin kadınlar hicret ederek size geldiği zaman, onları, imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz de onların inanmış kadınlar olduklarını öğrenirseniz onları kâfirlere geri göndermeyin. Bunlar onlara helâl değildir. Onlar da bunlara helâl olmazlar. Onların (kocalarının) sarfettiklerini (mehirleri) geri verin. Mehirleri kendilerine verdiğiniz zaman onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur. Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın, sarfettiğinizi isteyin. Onlar da sarfettiklerini istesinler. Allah'ın hükmü budur. Aranızda O hükmeder. Allah bilendir, hikmet sahibidir."

³²³ el-Mekkî, 74.

³²⁴ Watt, "Hudaybiya", 539.

Buna rağmen bu görüşün kabul edilmesi mümkün değildir. Çünkü bu maddeyle ilgili olarak anlaşmanın geçerli olduğu süre içerisinde ileriki zamanlarda gerçekleşen bazı olaylar düşüncemizi desteklemektedir.

Bu maddeden istisna edilen kadınlardan biri Ümmü Gülsüm bint Ukbe b. Ebî Muayt idi. Hattâ onun anlaşma süresi içerisinde Mekke'den Medine'ye hicret eden ilk kadın olduğu ifade edilmektedir.³²⁵ Ümmü Gülsüm Mekke'den Medine'ye hicret edince kardeşleri Umâre ve Velîd anlaşma gereği iadesini Resûlullah'tan talep etmişlerdi. Ancak Hz. Peygamber anlaşmanın kadınları kapsamadığını söyleyerek bu tekliflerini kabul etmemişti. Eğer bu husus açıkça anlaşma maddesinde bulunsa idi karşı tarafın itiraz etmesi kaçınılmaz olurdu. Fakat böyle bir ayrıntı maddenin kabulünde dile getirilmemiş ve buna dayanarak Hz. Peygamber iade taleplerini rahatlıkla geri çevirebilmişti.

Yine Hz. Peygamber'in amcası Hamza'nın öksüz kızı Ammâre, Müslümanların kaza umresi sonunda Mekke'den ayrılışları esnasında Hz. Peygamber'e "Amcacığım, amcacığım!" diye seslenerek arkalarına takılmıştı. Ali b. Ebû Tâlib ona uzanarak elinden tutmuş ve eşi Fâtıma'ya amcasının kızını almasını söylemişti. Böylece onu Medine'ye götürmüşlerdi. Hattâ Medine'ye ulaştıklarında Ali b. Ebû Tâlib, Ca'fer b. Ebû Tâlib ve Zeyd b. Hârise onun bakımını üstlenme konusunda çekişmişlerdi. Hz. Peygamber de Ammâre'nin bakımını Ca'fer b. Ebû Tâlib'e vermişti. Gerekçe olarak da Ca'fer'in hanımının Ammâre'nin teyzesi olmasını göstermişti. Çünkü teyze anne yarısı demektir.³²⁶

Yukarıda da bahsettiğimiz ve kadınların iade edilmemesini emreden âyet, adından da anlaşıldığı üzere imtihan âyeti denilen Mümteherine Sûresi'nin 10. âyetidir. Bu âyetin Ukbe b. Ebî Muayt'ın kızı Ümmü Gülsüm'ün hicreti neticesinde nâzil olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Hz. Peygamber bu hanım sahâbinin iadesinin reddine bu âyet neticesinde karar vermiştir.

³²⁵ İbnü'l-Cevzî, II, 271.

³²⁶ Buhârî, "Sulh", 6.

Taberî'nin İbn Abbas'tan yaptığı nakle göre İbn Abbas'a Hz. Peygamber'in kadınları imtihan etmesinin nasıl olduğu sorulmuş ve o da Resûlullah'ın onlara; kocasına kızdığı için yurdundan çıkmadığı, bir topraktan bir başka toprağı arzulayarak çıkmadığı, dünya adına ve dünya peşinde koşarak çıkmadığı, yalnız ve yalnız Allah ve Rasûlü için çıktığı konusunda Allah adına yemin ettirerek söylediğini ve bu şekilde imtihan ettiğini söylemiştir.

Mücâhid 'imtihan edin' kavlinin 'niçin geldiklerini soruşturun' anlamında olduğunu söylemektedir. Buna göre eğer kocalarına kızarak, onları kızdırarak veya başka bir sebeple iman etmeksizin gelmişlerse onların geri gönderilmeleri gerekmektedir.

Katâde der ki: "Onların imtihan edilmeleri şöyle idi: Sizi yurduunuzdan kocanıza karşı olan nefretiniz mi çıkardı? İslâm'a ve Müslümanlara sevgi ile İslâm tutkusundan başka bir şey mi çıkardı?" diye Allah'a yemin ettirilirdi. Bunu söyledikleri takdirde imtihanları kabul edilirdi."³²⁷

2. Anlaşma Maddelerine Müslümanların Gösterdiği Tepki

Maddeler görüşülmüş, ancak henüz yazıya geçirilmemişti ki Hz. Ömer ortaya çıkan durum sebebiyle duyduğu rahatsızlığı dile getirmişti. Aynı şekilde ashab da durumdan rahatsızlık duymuştu.³²⁸ Hz. Ömer, Resûlullah'a gelip: "Yâ Resûlullah! Bu mudur fetih?" demiş, Resûlullah da: "Evet, nefsim elinde olana yemin olsun ki bu fetihtir." diye cevap vermişti.³²⁹ Sonra o: "Sen, bize Mescid-i Harâm'a girileceğini, Kâbe anahtarının ele alınacağını söylememiş miydin?" deyince Hz. Peygamber: "Ben size, bu yıl gireceğinizi söyledim mi?" diye sormuştu. Hz. Ömer de: "Hayır" demişti. Hz. Peygamber: "Yine de size söylüyorum, Beyt'e girecek ve Allah'ın izniyle onu tavaf edeceksiniz." demişti. Hz. Ömer diğer bir maddeyle ilgili olarak: "Yâ Resûlullah Müslüman olarak bize gelmiş birini nasıl iade edebiliriz?" demiş Hz. Peygamber de: "Her

³²⁷ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri*, XIV, 7842-7843.

³²⁸ Muranyî, 278.

³²⁹ Habeşî, 217; Nedvî, 240.

kim bizden onlara giderse Allah onu iade etmiş, yani terk etmiştir. Onlardan her kim bize gelirse de biz onu iade ederiz ancak Allah onun için bir saadet ve ferahlık yolu açacaktır.” diye buyurmuştur.³³⁰

Bu konuşmalardan sonra Hz. Peygamber, Hz. Ömer’e dönerek: “ Sizler, Uhud Savaşı günü, savaş meydanından boyuna uzaklaştığınızı ve bir kimseye dönüp bakmadığınızı ve o zaman, benim de sizi arkanızdan çağırıp durduğumu unuttunuz mu? Ahzâb günü de, onların hem üstünüzden hem alt tarafınızdan size geldiklerini, o zaman gözlerin döndüğünü, yüreklerin gırtlaklara dayandığını unuttunuz mu? Ve diğer şeyleri unuttunuz mu?” demiş, Müslümanlar: “Allah ve Rasûlü doğrudur, Ey Allah’ın peygamberi, biz senin düşündüğün gibi düşünememiştik. Muhakkak ki sen Allah’ı ve Allah’ın emrini bizlerden daha iyi bilirsin.” diye cevap vermişlerdi.³³¹

Hz. Ömer, Resûlullah’tan sonra Hz. Ebû Bekir’e giderek ona da aynı şeyleri söylemişti. Hz. Ebû Bekir de aynen Hz. Peygamber’in verdiği cevabı vermişti. Ayrıca sözlerine Hz. Peygamber’in hak yol üzerinde olduğunu ve ölünceye kadar onun yanından ayrılmamasını da eklemişti.³³²

Bu sırada Ebû Cendel Mekke’nin alt tarafından ıssız bir yerden ve kılıcını kuşanmış olarak kaçmış ve o sırada Süheyl’le anlaşma içerisinde olan Hz. Peygamber’in yanına gelmişti. Diğer tarih kaynaklarında silahlı geldiği ile ilgili bir bilgiye yer verilmemektedir. Daha çok onun ayaklarındaki demirleri sürüye sürüye geldiği rivayet edilmektedir.³³³ Süheyl b. Amr başını kaldırıp bakınca oğlu Ebû Cendel’i görmüş ve hemen kalkıp yanına doğru varmıştı. Ebû Cendel’in boynundan tutup elindeki dikenli, budaklı ağaç dalını onun yüzüne çarpmıştı. Yine Vâkıdî’de yer aldığına göre bu sırada Huveytıb b. Ab-

³³⁰ Vâkıdî, II, 609; Habeşî, 217; İbn Abdilber, *ed-Dürer*, 193.

³³¹ Vâkıdî, II, 609; Mübârekfûrî, 345.

³³² Necdî, 135.

³³³ İbn Hişâm, II, 318-319; İbn Sa’d, II, 97; Buhârî, “Sulh”, 7; “Megâzî”, 35; Belâzürî, *Ensâb*, I, 253-255; Taberî, I, 635-636; İbn Kesîr, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, II, 60-61; *el-Bidâye ve’n-nihâye*, IV, 169; Nedvî, 249; *Doğuştan Günümüze*, I, 492.

diluzzâ, Mikrez b. Hafs’a: “Muhammed’in ashabının Muhammed’e, kendilerine tâbi ve Müslüman olanlara ve de birbirlerine karşı gösterdikleri derin sevgi kadar sevgi gösteren hiçbir kavim görmedim. Ben sana derim ki, artık bundan sonra, gelip Mekke’ye zorla girinceye kadar Muhammed’den hiçbir şey alamayacak, koparamayacağız.” demiş, Mikrez b. Hafs da onun görüşüne katıldığını dile getirmişti.

Süheyl b. Amr Hz. Peygamber’e, Ebû Cendel’in anlaşma gereği geri çevireceği ilk kişi olduğunu söyleyince o, barış ve anlaşma yazısını henüz yazıya geçirmediikleri gerekçesiyle itiraz etmek istedi ise de Süheyl’in kesin tavrı ve aksi takdirde hiçbir konuda kendileriyle anlaşmayacağını dile getirmesi³³⁴ üzerine Ebû Cendel’i babası Süheyl b. Amr’a iade etmek zorunda kalmıştı. Ebû Cendel yüksek bir sesle bağırarak: “Ey Müslümanlar cemaati! Beni dinimden döndürsünler diye mi müşriklere iade ediliyorum?” deyince Müslümanlar onun sözlerine dayanamayıp ağlamaya başlamışlardı.³³⁵

Hz. Peygamber Süheyl’den Ebû Cendel’i hiç olmazsa himayesine almasını istediye de Süheyl b. Amr buna yanaşmamıştı.³³⁶ Mikrez b. Hafs ve Huveytîb b. Abdiluzzâ: “Yâ Muhammed! Onu senin için himaye altına alıyoruz.” diyerek Ebû Cendel’i kıldan yapılmış bir çadıra sokup korumuş ve babası da ondan elini çekmişti. Hz. Peygamber sesini yükselterek demişti ki: “Ey Ebû Cendel! Sen biraz sabret ve Allah’tan bunun ecrini iste. Şüphesiz Allah senin ve yanında bulunan kimsesiz Müslümanlar için bir genişlik ve çıkar yol bulacaktır. Biz şu kavim ile aramızda barış anlaşması yapmış ve bu yolda kendilerine Allah’ın ahdiyle söz vermiş bulunuyoruz. Onlar da bize Allah’ın ahdiyle söz vermiş bulunuyorlar. Biz asla ihanet etmeyiz.”³³⁷

³³⁴ İbn Hüseyin, 417.

³³⁵ Vâkıdî, II, 608-609; İbn Hişâm, II, 318-319; Taberî, I, 635-636; İbn Kesîr, *Es-Sîretü’n-nebeviyye*, II 60-61; *el-Bidâye ve’n-nihâye*, IV 169; *Doğuştan Günümüze*, I, 492.

³³⁶ *Doğuştan Günümüze*, I, 492.

³³⁷ İbn Hişâm, II, 318-319; Belâzürî, *Ensâb*, I, 253-255; Taberî, I, 635-636; İbn Kesîr, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, II 60-61; *el-Bidâye ve’n-nihâye*, IV 169. Ebû Cendel’le ilgili yaşanan bu olayla ilgili olarak

Hız. Ömer, Resûlullah'a dönüp: "Yâ Resûlullah! Sen Allah'ın elçisi değil misin?" demiş Resûlullah da onu onaylamıştı. Ömer "Peki biz hak yol üzerinde, düşmanlarımız ise bâtıl üzere değiller mi?" deyince o yine onaylamış bunun üzerine Ömer: "Öyleyse niçin dinimizin küçük düşürölmesine izin veriyoruz?" diyerek memnuniyetsizliğini dile getirmişti. Hız. Peygamber ise: "Ben Allah'ın Rasûlüyüm, O'na karşı gelecek değilim ve O beni asla zâyi etmez." demişti. Hız. Ömer daha sonra Hız. Ebû Bekir'in yanına gelip ona da Hız. Peygamber'e söylediğı şeylerin benzerini söylemiş, o da: "O muhakkak ki Allah'ın Rasûlüdür ve asla ona karşı gelmez, o da onu zarara uğratmaz." diye karşılık vermişti.³³⁸

Hız. Ömer'in kendisinin anlattığına göre o, Ebû Cendel'in yanına giderek ona sabırlı olmasını ve babasının da içlerinde olduğı karşı grubun müşrik olduğunu, kanlarının da köpeğin kanı gibi olduğunu söylemiş, bir taraftan da kılıcının kabzasını Ebû Cendel'e doğru uzatmıştı. Bundaki maksadı Ebû Cendel'in kılıcı alıp babasını öldürmesini sağlamaktı. Ancak Ebû Cendel babasını öldürmekten sakınmıştı. Ömer onu cesaretlendirmek için kişinin Allah yolunda babasını öldürebileceğini, eğer kendileri babalarına yetişmiş olsa idiler Allah yolunda onları öldürebileceklerini, nihayetinde Ebû Cendel'in kendisinin de babasının da bir insan olduğunu söylemişti. Buna rağmen Ebû Cendel babasını öldürmemiş³³⁹ ve Hız. Ömer'e onu niçin kendisinin öldürmediğini sorarak yanıt vermişti. O ise bunun gerekçesi olarak Resûlullah'ın kendisini onu ve başkalarını öldürmekten menettiğini göstermişti. Bunun üzerine de Ebû Cendel, Ömer'e "Sen Resûlullah'a itaatte herhalde benden daha lâıyk değilsin." diyerek meseleye son noktayı koymuştu.³⁴⁰

bk. Esra Atmaca, "İslâm'ın İlk Döneminde Müslüman Gençlerin Aile İçi Din Mücadelesi ve Ebû Cendel Örneğı", *Dinî Değerler ve Gençlik*, Ankara 2016.

³³⁸ İbn Hişâm, II, 318-319; Taberî, I, 635-636; İbn Kesir, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, II, 60-61; *el-Bidâye ve'n-nihâye*, IV, 169.

³³⁹ Mübârekfûrî, 342.

³⁴⁰ İbn Hişâm, II, 318-319; Belâzürî, *Ensâb*, I, 253-255; Taberî, I, 635-636; İbn Kesir, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, II, 60-61; *el-Bidâye ve'n-nihâye*, IV, 169.

3. Anlaşmanın Yazıya Geçirilmesi

Hiz. Peygamber ile Süheyl b. Amr arasındaki konuşmalar epeyce uzamıştı. Anlaşmanın yazıya geçirilmesi için gerekli olan malzemeler hazırlandıktan sonra Hiz. Peygamber yazıyı yazması için Evs b. Havli'yi çağırması, ancak Süheyl b. Amr yazıyı onun amcasının oğlu Ali veya Osman b. Affân'ın yazmasını isteyince Hiz. Ali'yi görevlendirmişti.

Hiz. Peygamber anlaşmanın yazımına besmele ile başlamak istemiş, Hiz. Ali'ye "Bismillâhirrahmânirrahîm" yazmasını emretmişti. Ancak karşı tarafın yetkilisi olan Süheyl b. Amr bu konuya itiraz etmiş ve kendilerinin "Rahmân"ı bilmediklerini ve her zaman yazdıkları gibi "Bismikellâhümme" yazılmasını istemişti. Müslümanlar bu duruma çok kızmış ve Ali'ye Allah'ın rahmân olduğunu, bundan başkasını yazmamasını söylemişlerdi. Süheyl, istediği olmadığı takdirde hiçbir husus üzerine anlaşma yapmayacaklarını dile getirince Resûlullah, "Bismikellâhümme, bu Resûlullah'ın onunla anlaşmasıdır yaz." demişti. Ancak Süheyl b. Amr burada da "Resûlullah" lâfzına itiraz ederek şayet kendileri Muhammed'in Allah Rasûlü olduğunu kabul etmiş olsalardı ona muhalefet etmek yerine tâbi olacaklarını söylemiş, "Resûlullah" yerine "Muhammed b. Abdullah" yazılmasını istemişti.³⁴¹ Müslümanlar bu itiraza da çok sinirlenmiş, öncekinden daha fazla bağışmaya başlamış, bazıları ayağa kalkıp "Biz de Muhammed Resûlullah'dan başkasını yazdırmayız." demişlerdi. Vâkîd b. Amr'ın rivayetine göre ona Üseyd'i görenler anlatmış ki, Üseyd b. Hudayr'la Sa'd b. Ubâde Ali'nin elini tutarak "Sen, Muhammed Resûlullah'dan başkasını yazma, aksi takdirde aramızı ancak kılıç halleder. Biz niye dinimiz uğrunda bu eksikliği kabul ediyoruz." demişlerdi. Hiz. Peygamber onlara, seslerini kısımlarını ve susmalarını eliyle işaret etmişti. Bu sırada Allah Süheyl hakkında şu âyetleri indirmişti: "*De ki, Allah deyin, Rahman*

³⁴¹ İbn Hüseyin, 418.

deyin, hangisini dersiniz hep onun en güzel isimleridir (İsrâ 17/110)”.³⁴² Hz. Peygamber onlara kendileri kabul etmese de kendisinin Allah Rasûlü olduğunu, bununla beraber Muhammed b. Abdullah olduğunu söylemiş³⁴³ ve Hz. Ali’ye yazıyı düzeltmesini emredince o, “Resûlullah” lâfzını silmeyeceği cevabını vermişti. Bunun üzerine Resûlullah eline kalemi almış, “Resûlullah” ifadesinin yerine “Muhammed b. Abdullah” ibaresini yazdıktan sonra Ali’ye: “Bunun benzeriyle imtihan edilerek sen de karşı karşıya kalacaksın.” diye buyurmuştu.³⁴⁴ Bir rivayete göre de Hz. Ali parmağını Resûlullah’ın adının yazılı olduğu yere koymuş, Hz. Peygamber de o ifadeyi silmişti.³⁴⁵

Zehebî’de yer alan Zührî’nin rivayetine göre bu hususlar Hz. Peygamber’in önceden kendisinden haram dışında ne isterlerse vereceği şeylerdi.³⁴⁶

Medine’ye gelen Müslümanların Kureys’e iade edilmelerini farklı bir açıdan lehte görenler de vardır. Buna göre Müslümanlardan bazı kimselerin bir çeşit gözcü gibi Kureyşliler arasında bulunması Müslümanlar için avantaj verici bir durumdu. Çünkü bunlar her fırsatta Medine’ye haber uçuracaklardı. Müşriklerin olası komplolarından Müslümanları haberdar edebileceklerdi.³⁴⁷

On senelik sulh meselesine iki taraftan da itiraz gelmemiştir.

Bir diğer madde olan isteyen topluluğun istediği tarafla anlaşabileceği maddesi yazılırken Benû Bekr Kureys’in, Huzâalılar ise Hz. Peygamber’in akdine ve ahdine girdiklerini açıklamışlardı. Bu kabilelerin tüm mensupları elbette ki orada değillerdi. Ancak orada bulunan bazıları diğerleri adına da sözleşmişlerdi.³⁴⁸

³⁴² Vâkıdî, II, 610-611; Buhârî, Sulh, 6; Müslim, Kitâbu’l-Cihâd ve’s-Siyer, 1783; es-Seâlibî, II, 151; Ferec, 527.

³⁴³ Zehebî, 371; San’ânî, 338.

³⁴⁴ İbnü’l-Esir, II, 203-204.

³⁴⁵ Şibli Nu’mânî, 287.

³⁴⁶ Zehebî, 371.

³⁴⁷ Şâkir, 56.

³⁴⁸ Vâkıdî, II, 612; İbn Hişâm, II, 318; İbn Sa’d, II, 98; Belazürî, *Fütûh*, 49-50; Makdisî, 225; Hudarî, 126.

Kaynakların genelinde Benû Bekr ve Huzâalılar'ın taraflıklarını açıklamalarının anlaşmanın yazılması esnasında olduğu bildirilmektedir. Ancak Vâkıdî, anlaşmanın yazıya geçirilip bir nüshanın Hz. Peygamber'e, bir nüshanın da Süheyl b. Amr'a verilmesinden sonra bu grupların taraflıklarını açıkladıklarını söylemektedir. Ayrıca bu esnada Kureyş'in Süheyl b. Amr'ın beraberinde gönderdiği elçilerden biri olan Huveytıb b. Abdiluzzâ'nın Süheyl ile yaptığı konuşmadan da bahseder. Buna göre Huveytıb, Süheyl b. Amr'a: "Dayılarının, bize düşmanlıklarına bak! Onlar bizim yanımıza hiç uğramamışlar, bizden sakınmışlardı da şimdi Muhammed'in akd ve ahbine girdiler." demiş, Süheyl de: "Senin dediğin kimseler, bunlar değildir, daha başkalarıdır. Muhammed'in akd ve ahbine girmiş olan şu kişiler ise, bizim akrabalarımızdan ve kavimlerimizdendirler. Kendileri için bir iş seçmişlerse, biz onlara ne diyebiliriz? Ne yapabiliriz?" demişti. Huveytıb: "Bunlara karşı, biz de, müttefikimiz olan Bekir oğullarına yardım ederiz." deyince Süheyl: "Sakın, Bekiroğulları, senden böyle bir şey işitmesin! Çünkü onlar uğursuz, yaramaz kişilerdir. Huzâalılar'a musallat olurlar. Muhammed de, müttefiki olan Huzâalılar'a yapılandan dolayı kızar, aramızdaki muâhedeyi bozar." demişti. Huveytıb, "Vallâhi, sen, zaten her zaman, her yönden dayılarına bir pay çıkarırsın." deyince Süheyl: "Sen dayılarımın bana Bekiroğulları'ndan daha kıymetli, daha üstün olduğunu mu sanıyorsun? Vallahi, Kureyşiler ne zaman bir şey yapmışsa, ben de onu yapmışımdır. Huzâalılar'a karşı, Bekiroğulları'na bir yardım yapılacağı zaman, ben de ancak Kureyşilerden bir kişiyim. O zaman, elimden geleni yaparım. Kaldı ki, Bekiroğulları bana, dayı düşen şu kişilerden soy kütüğünce daha yakındırlar. Bununla beraber, Bekiroğullarından senin de tanıdığın birtakım kimseler her yerde ve bu cümleden olmak üzere Ukâz günü bize hiç de iyilik etmiş değildir!" demişti.³⁴⁹

³⁴⁹ Vâkıdî, II, 612.

Huzâalılar'ın ittifâkı ile ilgili olarak da yalnızca Hamîdullah'ın *el-Vesâiku's-Siyâsiyye'*sinde rastladığımız bilgiye göre Huzâalılar'dan Übeyy b. Ka'b o gün dedelerinden kalma olan bir ittifâk yazısını getirip okumuştur.³⁵⁰

Yazı şöyleydi: “Senin adınla Allah'ım! Bu, Abdulmuttalib b. Hişâm'ın, ileri gelenleri ve görüş sahipleri (seçkinleri) geldiğinde Huzâa ile (yazdığı) ittifâkıdır. Hazır bulunmayanlar bulunanların belirlediği hükmü kabul eder. Bizimle sizin aranızda Allah'ın ahidleri ve akitleri ile ebediyen unutulmamacak şeyler vardır. El tektir, yardım tektir. Güneş Sebîr dağına doğduğu, Hîra'ya yerleştiği ve denizde bir tüy ıslatacak kadar su bulunduğu sürece (bu antlaşma geçerlidir). Bizimle sizin aranızdakine asla ve ebediyen bir şey eklenmeyecektir. Bir yenileme hariç.” Bir başka rivayete göre ise yazı şöyledir: “Senin adınla Allah'ım! Bu, Abdulmuttalib b. Hişâm ile Huzâa'dan Amr b. Rebîa'nın adamları arasındaki ittifâktır. Denizde bir tüy ıslatacak kadar su bulunduğu sürece yardımlaşma ve destekleme ittifâkı yaptılar; bu beraberlik ittifâkıdır, ayrılık değil. Yaşlılar yaşlılara, küçükler küçüklere, hazır bulunanlar bulunmayanlara. En sağlam ahdi ve en güvenilir akdi yaptılar. Bu ittifâk, güneş Sebîr'den doğduğu, çölde deve böğürdüğü [Mekke'yi kuşatan Ebu Kubeys ve el-Ahmer isimli] iki dağ yerinde durduğu ve Mekke'ye bir insan gittiği sürece bozulmaz. Ebedî bir ittifâktır. Güneşin doğuşu onu sağlamlaştırır; gecenin karanlığı uzatır. Abdulmuttalib, oğulları ve beraberindekiler ile Huzâa'nın adamları yardımlaşma ve dayanışma içindedir. Abdulmuttalib bütün bağlarıyla her istekte bulunana yardım etmekle mükelleftir. Huzâa da, Abdulmuttalib'e, oğullarına ve beraberindekilere doğuda ve batıda, dağda ve

³⁵⁰ Huzâa, Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib'in müttefiki idi. Amcası Nevfel'le Abdulmuttalib'in elindeki su alanları ve bahçeleri tartışma konusu olup, Nevfel onlara el koyunca, müttefiki Huzâa'yı karşı koymaya çağırdı. Ancak bu çağrıya hiç kimse katılmadı ve “Biz seninle amcan arasına girmeyiz” dediler. Sonra dayıları Neccaroğullarına yazdı, onlardan yetmiş kişi geldi ve “Bu yapının Rabbine and olsun ki, aldığını kızkardeşinin oğluna iade edeceksin, yoksa sana kılıç çekeriz.” dediler. Bunun üzerine Nevfel, aldığı toprağı iade etti. Daha sonra Nevfel, kardeşi Abdüşems oğullarıyla ittifâk yaptı. Abdulmuttalib de Huzâa ile ittifâk kurdu. Hz. Peygamber bunu biliyordu.

ovada bulunan bütün Araplara karşı yardımla mükelleftir. Bu ittifâka Allah'ı kefil kıldılar, kefil olarak O yeter.”

Huzâa, Hudeybiye günü bu ittifâkı Hz. Peygamber'e hatırlatınca o, şöyle buyurmuştu: “İttifâkınızı çok iyi biliyorum. Siz Müslüman olurken daha önceden yapılmış ittifâkınız geçerlidir. Câhiliye devrinde yapılmış ittifâkı, İslâm ancak sağlamlaştırdı.” İki taraf arasındaki durum, bu ittifâkın kabûlü ve ahdin yenilenmesiyle sağlama alınmıştı. Ancak Hz. Peygamber zâlîme değil, mazlûma yardım etmeyi de şart koşmuştu.³⁵¹

Yazılan anlaşmanın şahitleri olarak Ebû Bekir, Ömer b. Hattâb, Abdurrahman b. Avf, Abdullah b. Süheyl b. Amr, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Muhammed b. Mesleme, Mikrez b. Hafs³⁵² isimleri zikredilmektedir. Vâkıdî'nin de içlerinde bulunduğu bazı tarih kaynaklarına göre Osman b. Affân, Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Huveytîb b. Abdüluzza da şahitler arasındadır.³⁵³

Anlaşma yazılıp tamamlanınca Süheyl yazının kendi yanında durmasını istemiş, ancak Resûlullah, Süheyl'de değil kendisinde durmasını isteyerek itiraz etmişti. Nihâyetinde anlaşmadan bir nüsha daha yazılarak asıl nüshayı Hz. Peygamber, yazılan ikinci nüshayı da Süheyl b. Amr almıştı.³⁵⁴

Seleme b. Ekvâ'nın anlattığı üzere o, Müslümanların Mekkeliler'le anlaşma yaptığı sırada bir ağacın yanına gidip dallarından dökülen dikenleri süpürerek altına uzanmıştı. Bu sırada Mekke müşriklerinden dört kişi yanına gelmiş ve Hz. Peygamber hakkında ileri geri konuşmaya başlamışlardı. Bu dört kişi silâhlarını asarak ağaç altına uzanmışlardı. Bu halde iken vadinin altından biri: “Yetişin ey Muhacirler! Züneym'in oğlu öldürüldü.” diye seslenmişti. Seleme b. Ekvâ bunun üzerine hemen kılıcını sıyırmış ve uyuyan

³⁵¹ Hamîdullah, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, 273.

³⁵² İbn Hişâm, II, 319; Taberî, I, 636; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, II, 61; *el-Bidâye ve'n-nihâye*, IV, 169.

³⁵³ Vâkıdî, II, 612; İbn Sa'd, II, 97; Belâzürî, *Ensâb*, I, 350.

³⁵⁴ Vâkıdî, II, 612; Belâzürî, *Ensâb*, I, 350.

dört kişinin silahlarını almak için harekete geçmişti. Ağaçta asılı duran silâhları alıp demet halinde elinde tutarak bu kişilere “Muhammed’in zâtını peygamberlikle şereflendiren Allah’a yemin ederim ki eğer sizden birisi başını kaldıracak olursa onun iki gözünün bulunduğu başına kılıcımı vururum.” dedikten sonra bunları alıp Hz. Peygamber’e getirmişti.

Seleme’nin amcası Âmir de Kureys’in Abele kolundan Mikrez’in oğlunu yetmiş kişilik bir grubun başında üzeri çullu bir at üzerinde olduğu halde Hz. Peygamber’in yanına getirilince o: “Bırakınız onları! Varsın kötülüğün başı da sonu da onların olsun!” diyerek hepsini affetmişti.³⁵⁵

D. Medine’ye Dönüş

Anlaşma tamamlanıp yazıya geçirildikten sonra artık Medine’ye dönme vakti gelmişti. Resûlullah ashabına kurbanlarını kesip tıraş olmalarını emretmiş, ancak hiç kimse bu emre itimat etmemişti. Hz. Peygamber’in aynı emirleri üç kez tekrar etmesine rağmen sonuç değişmemişti. Bir görüşe göre Resûlullah, Kureys’e karşı bir anlaşmazlık havası vermemek için kurbanları kesip tıraş olarak oradan ayrılmayı uygun görmüştü.³⁵⁶ Kızgın bir şekilde kırmızı çadır içerisinde bulunan³⁵⁷ hanımı Ümmü Seleme’nin yanına girince onun bu kızgın halini fark eden hanımı Resûlullah’a neyi olduğunu sormuş, o da insanlara defalarca kurbanlarını kesmelerini, tıraş olmalarını ve ihramdan çıkmalarını söylediği halde onların hiçbir şey yapmaya yeltenmeden sadece yüzüne baktıklarını söyleyerek kızgınlığının sebebini ona bildirmişti. Bunun üzerine Ümmü Seleme, Hz. Peygamber’e kendisinin gidip kurbanını kesmesini, tıraş olup ihramdan çıkmasını, bu şekilde insanların da onu taklid edeceklerini söylemişti. Hz. Peygamber elbisesini alıp çıkmış, eline bir harbe³⁵⁸ alıp kurbanlığını kesmişti. Harbeyle deveye vururken yüksek bir

³⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, IV, 49; Köksal, XIII, 213.

³⁵⁶ Nâmık Kemal, 57.

³⁵⁷ Caetânî, IV, 405.

³⁵⁸ Mızrak.

sesle “Bismikellâhümme” diyordu. Bunun üzerine insanlar kurbanlıklara doğru öyle bir sıçramışlar ki Ümmü Seleme birbirlerini ezeceklerinden korktuğunu dile getirmektedir.³⁵⁹

İbn Abbas’tan gelen bir rivayette Hz. Peygamber’in tıraş olduktan sonra eşlerinin yanına gittiği ve kurban kestiği bildirilmektedir.³⁶⁰

Mücemmi’ b. Ya’kûb’dan rivayet edilen bir hadiste saçların tıraş olup kurbanların kesilmesinden sonra Allah şiddetli bir rüzgâr göndermiş ve bu rüzgâr onların saçlarını harem bölgesine savurmuştu.³⁶¹

Hz. Peygamber’in kurban ettiği develer arasında Ebû Cehil’e âit erkek bir deve de vardı. Bu deve Bedir ganimetlerindendi ve onun başında gümüşten bir halka vardı. Bununla müşrikleri gayza gazaba getirdiği belirtilir.³⁶² Câbir b. Abdullah’tan rivayet edilen bir hadise göre bu kurbanlıklar arasında deve ve sığırlar vardı. Bunlardan her iki tür de yedi kişi için kesilmişti.³⁶³

Ümmü Kürz’ün rivayetine göre de Müslümanlar ve orada bulunan miskinler o gün orada kesilen kurbanlardan yemişlerdi. Hz. Peygamber 20 kurbanlığı Merve yanında kesilmesi için Eslem’den bir adamla göndermiş, onlar orada kesilip dağıtılmıştı.³⁶⁴

Kurbanlıkların sayısından yola çıkarak o gün orada bulunanların 700 kişi olduğu da söylenmiştir. Bu sonuca kurbanlıkların 70 adet ve her birinin 10 kişi için kesilmiş olması sebebiyle ulaşılmıştır. Ancak bu haberi nakleden Vâkîdî, Müslümanların o günkü sayısının 1600 olduğunu bildiren rivayetin daha kabul edilebilir olduğunu söylemektedir.³⁶⁵

³⁵⁹ Vâkîdî, II, 613; Taberî, I, 637; Zehebî, 372.

³⁶⁰ Buhârî, “Cezâü’s-Sayd”, 1.

³⁶¹ el-Mekkî, s.75.

³⁶² Taberî, I, 637-638.

³⁶³ el-Hakemî, 229.

³⁶⁴ Vâkîdî, II, 614-616.

³⁶⁵ Vâkîdî, II, 613-614.

Hakemî'nin yer verdiği rivayetler arasında Hz. Peygamber'in kurbanlıklardan 63 tanesini kendi eliyle kestiği söylenmektedir.³⁶⁶ Ancak bu meselenin Vedâ hacı esnasında vukû bulduğu bilinmektedir. Neticede mevcut bilgilerden kurbanlıkların kaç tanesini Hz. Peygamber'in kendi eliyle kestiği çok da açık değildir.

İbn İshâk'ın rivayetine göre o gün Resûlullah'ı tıraş eden kimse Hırâş b. Ümeyye b. el-Huzâî idi.³⁶⁷ Ancak Hırâş b. Ümeyye'nin sadece Umretü'l-Kazâ'da Hz. Peygamber'in saçını kestiği de söylenmektedir.³⁶⁸

Hz. Peygamber'in ardından Müslümanlar onun yaptığı gibi kurbanlarını kesip tıraş olmuşlardı. Bir kısmı ise tıraş olmak yerine saçlarını kısaltmayı yeterli görmüştü.³⁶⁹ Zehebî'de yer alan Ebû Saîd'den gelen habere göre o gün yalnızca iki kişi saçlarını kısaltmıştı. Diğerleri ise tıraş olmuşlardı.³⁷⁰ İbn Sa'd'ın yer verdiği ve yine Ebû Saîd'in rivayetine göre bu iki kişi Osman b. Affân ve Ebî Katâde el-Ensârî idi.³⁷¹

Hz. Peygamber tıraş olanlar için Allah'tan rahmet dilemiştir. Oradakilerden bazıları saç kısaltanlar için de duada bulunmasını istemiş, ancak o ısrarla tıraş olanlar için rahmet duasında bulunmuştur. Üç kez bu duayı yineledikten sonra saç kısaltanlar için de dua etmişti. Sahabeden, tıraş olanların duasını defalarca te'kid etmesine rağmen saç kısaltanlarınkini geciktirmesinin sebebini soranlara, onların şikayetçi olmadığını söyleyerek cevap vermişti.³⁷² Buradaki şikâyetin Rıdvân Biati'ndeki biat emrine şikâyet olduğu bildirilmektedir.³⁷³

³⁶⁶ el-Hakemî, 236.

³⁶⁷ Taberî, I, 637.

³⁶⁸ Çubukçu, 325.

³⁶⁹ Taberî, I, 637-638; İbn Hibbân, 285; İbnü'l-Esir, II, 205; Zehebî, 391-392; Sofuoğlu, IV, 1633-1634; Hudârî, *Muhâdaratu târîhu'l-ümemi'l-İslâmiyye*, I, 127.

³⁷⁰ Zehebî, 391-392.

³⁷¹ İbn Sa'd, II, 104.

³⁷² Vâkıdî, II, 614-616; İbn Hişâm, II, 319-320; İbn Sa'd, 98; Taberî, I, 637-638; İbn Hibbân, 285; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, II, 61; *el-Bidâye ve'n-nihâye*, IV, 169-170; Sofuoğlu, IV, 1633-1634.

³⁷³ İbn Hibbân, 285.

Hudeybiye'ye geldikten sonra Mekkeliler ile çeşitli ilişkiler içerisine girip karşılıklı elçilerin gidiş gelişinden sonra imzalanan anlaşmadan sonra ihramdan da çıkan Müslümanlar artık Medine'ye dönmek üzere yola çıkmışlardı. Hudeybiye'de 12,³⁷⁴ 19 veya 20 gün kaldıkları söylenir.³⁷⁵ İbn Habîb'in *Muhabber*'inde yer alan bir rivayete göre Zilhicce ayının sonlarında veya 27 Mayıs 627 Çarşamba gününe tekabül eden Muharrem ayının 5. gününde dönülmüştü.³⁷⁶ Zuhûri Danışman'ın kitabında yer verdiği bilgiye göre Resûlullah Hudeybiye'de üç gün kalmıştır.³⁷⁷ Ancak bu bilgiyi kabul etmek mümkün değildir. Çünkü sadece Hz. Osman'ın Mekke'de tutulma süresi üç gün iken bunun Hudeybiye'de geçirilen günlerin tamamıyla eşit olduğunu düşünmek söz konusu olamaz.

Mekke yakınlarına kadar gidilmesine rağmen umre yapamadan Hudeybiye mevkiinden Medine'ye geri dönülmesi Müslümanları çok rahatsız etmişti. Bu konudaki rahatsızlıklarını Resûlullah'a da bildirmekten çekinmemişler ve sitemkâr bir biçimde fethin bu olmadığını, kendilerinin ve kurbanlıklarının Kâbe'den men edildiklerini, Hz. Peygamber'in Hudeybiye'de tutulduğunu söylemişlerdi.³⁷⁸ Resûlullah da onların bu sözlerine karşı çıkarak Mekkeliler'in, Müslümanların rahat içerisinde şehirlerinden çıkmalarına müsaade edip anlaşma talep ettiklerini ve Müslümanlardan eman istediklerini söyleyerek bunun en büyük fetih olduğunu belirtmişti.³⁷⁹

Medine'ye dönüş amacıyla yapılan yolculuk esnasında ashab yorulmuş ve artık dinlenmeleri gerekmektedir ki Hz. Peygamber herkese hitâben kendileri uyurken onları kimin beklemeye gönüllü olduğunu sorunca Bilâl bu görevi üstlenmek istediğini söylemişti. Ancak Bilâl de dâhil olmak üzere ashabın

³⁷⁴ Hamîdullah, "Hudeybiye Antlaşması", XVIII, 298.

³⁷⁵ Vâkıdî, II, 616; İbn Sa'd, II, 98. İbn Seyyidinnâs, II, 161; Kastallânî, I, 509; Seâlibî, II, 155; Es'ad, 655.

³⁷⁶ İbn Habîb, 115.

³⁷⁷ Danışman, II, 16.

³⁷⁸ Mûsâ b. Ukbe, 240.

³⁷⁹ Mûsâ b. Ukbe, 240; Seâlibî, II, 156-157.

tamamı uyuyakalmış ve uyandıklarında da güneş doğmuştu. Abdullah b. Mes'ûd'dan yapılan rivayete göre ashab uyandığında Hz. Peygamber henüz uyumaktaydı. Ashab onun uyanması için yüksek sesle konuşmaya başlayınca ancak uyanmıştı.³⁸⁰ Sonuç olarak sabah namazını kılamamışlardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Daha önce yaptığınız gibi yapınız." buyurmuş, yani namazı vaktinde edâ eder gibi kılmalarını emretmişti. Ashab da onun dediğini yaparak namazlarını kılmışlardı. Bundan sonra da Hz. Peygamber: "Uyuyan veya unutan işte böyle yapsın." buyurarak bu uygulamanın her zaman geçerli olacağını belirtmişti.³⁸¹ Mes'ûdi'nin bir hadisinde ise bu göreve talip olan kişinin İbn Mes'ûd olduğu nakledilmektedir.³⁸²

Bu sıralarda Hz. Peygamber'in ve topluluğun develeri dağılmışlardı. İnsanlar onları aramak için çıkmış, Hz. Peygamber'in devesi dışında hepsini getirmişlerdi. Sonra Resûlullah, Abdullah'a deveyi oraya getirmesini söylemişti. Abdullah da onu, ön ayağı ağacın dallarına takılmış halde bulmuş, sonra onu Resûlullah'a getirmiş ve deveyi ne halde bulduğunu ona anlatmıştı. Bundan sonra da Hz. Peygamber'e "*Muhakkak ki biz sana apaçık bir fetih verdik.*" âyeti nâzil olmuştu.³⁸³

Bu âyetlerin nüzûlü ile ilgili başka bir rivayete göre ise dönüş esnasında bir gece yol alırlarken Hz. Ömer, Hz. Peygamber'e bir şey sormuştu. O ise cevap vermemiş ve bu üç kez tekrarlanmıştı. Sonra Ömer kendisi için üzülerek devesini hızla sürmüş ve insanların önünden gitmeye başlamıştı. Bu sırada hakkında bir âyet inmesinden de korkuyordu. Çok geçmeden bir münâdînin kendisine seslendiğini işitmiş ve nihâyetinde Resûlullah'ın yanına varmıştı. Hz. Peygamber sevinçli bir şekilde ona, indirilen âyeti haber vermişti. Bunlar Fetih Sûresi'nin ayetleriydi.³⁸⁴

³⁸⁰ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri*, XIII, 7334.

³⁸¹ Ebû Dâvud, "Salât", 11.

³⁸² el-Hakemî, 244.

³⁸³ Ahmed b. Hanbel, I, 391.

³⁸⁴ Mûsâ b. Ukbe, 240; Vâkıdî, II, 617; Buhârî, Tefsîr, Suretu'l-Feth, 1; Kitâbu Fadâilî'l-Kur'ân, 12; Megâzî, 35.

Bu âyetleri halka Kürâu'l-Gamim'de³⁸⁵ veya Dacenân³⁸⁶ denen yerde bildirdiği söylenmiştir. Mücemmi' b. Cârîye el-Evsî'nin nakline göre Hz. Peygamber Kürâu'l-Gamim'de iken insanlara Fetih Sûresi'nin ilk âyetini okumuştur. İnsanlar bu sırada onun başında toplanmış haldeydiler. İnsanlardan biri "Fetih bu mudur? Biz ve kurbanlıklarımız Beyt'ten menedildik." diye seslenince Hz. Peygamber bu sözün çok kötü bir söz olduğunu söylemiş ve açıklama yapmıştı. "Elbetteki bu fetihtir. Müşrikler şehirlerinden rahatlık içinde dönmenize müsaade ettiler, sizden anlaşma talep ettiler, yine sizden eman istediler. Sizden istemedikleri şeyi gördüler. Allah onlara karşı sizi muzaffer kıldı. Sizi salimen, ganimet sahibi olarak ve kazanmış olarak döndürdü. Bu en büyük fetihtir. Uhud gününü unuttunuz mu? Siz çıkıyordunuz, ben sizi arkanızdan çağırıyordum da hiçbir şey görmüyordunuz. Ahzâb gününü unuttunuz mu? Üstünüzden ve altınızdan size gelmişlerdi. Gözler dönmüştü, kalpler boğazlara gelmişti ve Allah hakkında çeşitli zanlara kapılmıştınız." demişti.³⁸⁷ Aynı haber Mûsâ b. Ukbe'de de yer almaktadır. Hz. Peygamber'in verdiği cevaptan sonra Müslümanlar: "Allah ve Rasûlü doğru söylemiştir. Bu fetihlerin en büyüğüdür. Yâ Nebiyyallah, Allah'a yemin olsun ki biz senin düşündüğün konuda düşünmedik. Sen Allah'ı ve bizden olan şeyleri en iyi bilensin." demişlerdi.³⁸⁸ Ancak orada dikkatimizi çeken, bahsedilen âyetlerin ashab ile Hz. Peygamber arasında geçen bu konuşmadan sonra indirildiğinin söylenmesidir. Bu durumda henüz âyetler nazil olmadan Hz. Peygamber'in bu seferin fetih olduğunu söylediğini veya âyetlerin ashaba nakli esnasında tartışmanın yaşanıp daha sonra tekrar onun âyetleri okumaya devam ettiğini düşünebiliriz.

İmâm Ahmed'in Enes b. Mâlik'ten rivayet ettiğine göre Resûlullah'a Hudeybiye dönüşünde Fetih Sûresi'nin ikinci âyeti olan "*Tâ ki Allah, senin geçmiş*

³⁸⁵ Vâkıdî, II, 616; İbn Sa'd, II, 105; İbn Seyyidinnâs, II, 161; Kastallânî, I, 509; Seâlibî, II, 155; el-Ömerî, II, 449; Es'ad, 655.

³⁸⁶ İbn Sa'd, II, 98.

³⁸⁷ İbn Sa'd, II, 105; Seâlibî, II, 156-157.

³⁸⁸ Mûsâ b. Ukbe, 240.

ve gelecek günahını başışlasın” âyeti nazil olunca Hz. Peygamber ashâbına “Bana öyle bir âyet inzâl olundu ki; o bana, yeryüzünde olan her şeyden daha sevimlidir.” diye buyurduktan sonra bu âyeti okumuştur. Bunun üzerine ashab: “Ey Allah’ın peygamberi, mübârek olsun. Allah arttırsın. Allah Teâlâ sana ne yapacağını beyân buyurmuştur. Peki bize ne yapacak?” deyince Hz. Peygamber “İşte Allah katında en büyük kurtuluş budur.” kısmına gelinceye kadar “Tâ ki mü’min erkeklerle mü’min kadınları, içinde ebediyen kalacakları cennetlere koysun.” âyetini onlara okumuştur.³⁸⁹

Fetih sûresinin 24. âyetindeki “Onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çeken O’dur.” ibâresinin de Kureyşliler’den seksen kişinin Hz. Peygamber ve ashabına saldırmak istemesi, ancak muzaffer olamamaları ve Müslümanlar tarafından yakalanıp Hz. Peygamber’e getirildikten sonra serbest bırakılmaları hakkında nâzil olduğu belirtilmektedir. Ancak Katâde’nin nakline göre bu âyet, İbn Züneym’in öldürülmesi üzerine Hz. Peygamber’in bunu yapanlar üzerine atlıları göndermesi ve neticede Kureyşliler’den 12 süvârînin yakalanıp getirilmesi konusunda nâzil olmuştur. Bu karşılaşmada Hz. Peygamber onlara: “Siz herhangi bir anlaşma üzere misiniz? Siz herhangi bir zimmet üzere misiniz?” diye sormuş onların hayır cevabı üzerine de kendilerini serbest bırakıp göndermişti.³⁹⁰

Bu dönüş yolu üzerindeyken önce Merru’z-Zahrân’da daha sonra da Usfân’da konaklamışlardı. Bu sırada yol azıkları da tükenmişti. Sahâbîler, açlıklarının son dereceye vardığını Resûlullah’a şikâyet edip halkta olan binit develerinin bazılarını kesip etlerinden kavurup yağ sızdırmayı ve derilerinden de çarık yapmayı teklif etmişlerdi. Hz. Peygamber de onlara izin vermişti. Hz. Ömer bunu haber alınca onun yanına gelip binit develerinin kesilmesine izin vermemesini, çünkü binit develerinin yanlarında kalmasının daha uygun olacağını söylemişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber’in bu tasvibinden vazgeçtiği

³⁸⁹ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsîri*, XIII, 7333.

³⁹⁰ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsîri*, XIII, 7353-7355.

ve mevcut yiyeceklerin bir araya getirilerek bir müddet daha sabredildiği anlaşılmaktadır.

Bundan sonra Hz. Peygamber, hareket etmek üzere tâlimat vermişti. Hareket edileceği sırada da sıcağın bitkin durumda olmaları sebebiyle çokça arzuladıkları yağmura kavuşmuşlardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber ve onunla beraber ashab da oraya tekrar inmiş, kana kana su içmişlerdi. Hz. Peygamber orada ayakta durarak: “Üç kişi gelip ikisi peygamberin yanında oturmuş, birisi ise peygamberden yüz çevirip geri gitmiştir. Oturanlardan biri, Allah’tan utanmış, Allah da ondan utanmıştır. İkincisi tövbe etmiş, Allah da onun tövbesini kabul etmiştir. Üçüncüsü ise Allah’dan yüz çevirmiş, Allah da ondan yüz çevirmiştir.” buyurmuştu.³⁹¹ Medine’ye varılan günün kesin tarihi kaynaklarda belirtilmemektedir. Ancak İbn Habîb’in yer verdiği bir bilgiye göre Medine’ye Zilhicce ayının sonlarında veya Muharrem ayının beşinci günü dönülmüştü.³⁹²

³⁹¹ Vâkıdî, II, 616-617; Zehebî, 379; Şâmî, V, 94-95.

³⁹² İbn Habîb, 115.

– SONUÇ –

İlk dönem İslam Tarihi'nde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilen Hudeybiye Anlaşması ile neticelenen Hudeybiye Seferini konu alan bu çalışmada tarihî malzemenin imkân verdiği ölçüde Medine'den çıkıştan dönüş kadar yaşananlar tüm detayları da işlenerek sunulmaya çalışılmıştır.

Bu seferin yaşanmasına sebep olan olaylar çok çeşitli olmakla beraber tarafların hicrî 6. yıla kadar yaşayageldiği siyasî hadiselerin en önemli faktör olduğu anlaşılmaktadır.

Hudeybiye Seferi amacı açısından diğer askerî seferlerden ayrılan bir seferdir. Çünkü onda Müslümanlar umre niyeti taşıyarak yola çıkmış, ancak amaçlarına ulaşamadan geri dönmek zorunda kalmışlardı.

Seferin gerçekten umre niyetiyle mi yoksa görünüşte umre amaçlı gösterilerek Mekke'yi ele geçirme amacıyla mı yapıldığı tartışılan konulardan biri olmuştur. Hz. Peygamber'in hazırlıklarından ve yanlarına silah almamaları konusundaki emrinden amacın gerçekten bir umre ziyareti olduğu kabul edilmektedir. Nitekim Arap örfüne göre hac veya umre için yola çıkan kimse bu niyetini çeşitli şekillerde belli ederdi. Bunlardan biri yanlarına kurbanlık hayvan almaları şeklindeydi. Hz. Peygamber de umre niyetini belirtmek üzere yanına kurbanlıklar almıştı. Yine Arap geleneğindeki emân sistemine göre Haram aylar içerisinde Mekke'ye giden hac veya umre yolcuları emân altında kabul edilirdi. Hz. Peygamber ve Müslümanların Mekke'ye girişlerinin engellenmesi geleneklere aykırıydı. Ancak bazı kaynakların, umre yolcularının ayrıca kabile veya önemli bir kişiden emân alması gerektiğini vurguladığı da

ifade edilmektedir. Bu durumda Mekkeliler, Müslümanlara bu emânı vermemiş, onları kutsal Kâbe'yi ziyaretten menetmişlerdi. Fakat bu mesele Arap toplumu içinde hoş karşılanacak bir durum değildi. Neticede taraflar arasında uzlaşma sağlanması kaçınılmaz hale gelmişti.

Hız. Peygamber'in umre niyetiyle çıkmadığını ifade eden rivayetlerin olduğu da vurgulanması gereken bir meseledir. Hamîdullah'ın naklettiği bilgiye göre Resûlullah yolda iken ashabın da tavsiyesi üzerine savaş gereçlerini Medine'den getirtmişti. Bu bilgi gerek Mûsâ b. Ukbe gerekse Vâkıdî'nin rivayetleriyle uyuşmamaktadır. Üstelik böyle bir olay söz konusu olmuş ise Hız. Peygamber'in, gönderilen ve kendisinin gönderdiği elçiler vasıtasıyla karşı tarafa ısrarla umre niyetiyle geldikleri haberini göndermesi içerisinde bulunan duruma uygun düşmemiş olurdu.

Hudeybiye mevkiinde taraflar arasında yaşanan ilk münasebet, birbirlerine elçiler göndermeleri olmuştur. Bu süreçte önce, gönderiliş sıraları hakkında kaynakların ittifak edemediği Kureyş tarafından üç elçi Resûlullah'a gönderilmiştir. Bunlar Mikrez b. Hafs el-Ahyâf, Huleys b. Alkame el-Kinânî ve Urve b. Mes'ud es-Sekafî'dir. Bu elçilerin sıraları konusunda biz, kesin bir sonuca ulaşmamızın mümkün olmadığını görerek ulaşabildiğimiz en eski kaynak olan Mûsâ b. Ukbe'nin eserinde yer verdiği sırayı esas almayı uygun gördük. Karşı taraftan gelen bu üç elçinin ardından Müslümanlar tarafından Hırâş b. Ümeyye el-Ka'bî ve sonra da Osman b. Affân gönderilmiştir.

Osman b. Affân'ın tahmin edilen süre içerisinde Mekke'den dönmemesi ve öldüğü şeklindeki bir haberin yayılması üzerine Hız. Peygamber, durum neyi gerektirirse gerektirsin her hâlükârda onun yanında olacaklarına dair ashabını biat etmeye çağırmıştır. Bu biat sonraları İslâm Tarihi'nde Rıdvân Biati diye şöhret bulmuştur.

Tüm bu yaşananların ardından Rıdvân Biati'nı da haber alan Mekkeliler, Süheyl b. Amr'ı Resûlullah'a göndermiş ve onun elçiliği yoluyla Mekkeliler ile Müslümanlar arasında bir anlaşma imzalanmıştır.

Anlaşma maddelerinin kapsamı ile ilgili bazı farklı görüşlerle karşılaştık. Örneğin Montgomery Watt, Mekke'den Medine'ye gelen Müslümanların ve- lilerinin isteği çerçevesinde iade edilmesi ile ilgili olan maddeye kadınların ve çocukların da dâhil edilmiş olabileceğini söylemektedir. Ancak daha sonraları bu maddeyle ilgili yaşananlar, Mekke'den gelen bazı Müslüman kadınları Hz. Peygamber'in iade etmemiş olması, bu konunun maddede zikredilmiş olabi- leceği düşüncesini haksız kılmaktadır.

Hudeybiye mevkiinde yaşanan gelişmeler neticesinde Müslümanlar bü- yük bir coşkuyla çıktıkları yolculuktan hazin bir son ile dönmek zorunda kal- mışlar, üstelik imzalanan anlaşmanın maddeleri her açıdan Müslümanların aleyhinde kabul edilmişti. Ancak dönüş esnasında nâzil olan Fetih Sûresi se- bebiyle ashab biraz daha sükûnet bulmuş ve zamanla yaşanan gelişmeler son- rasında da anlaşmanın aslında tamamen kendi lehlerinde bir olay olduğunu anlamışlardı.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Hudeybiye Seferi, hicretten sonra Müslüman- ları Medine'de de baskı altında tutan ve onların varlıklarını tanımayan Ku- reyşliler'in tutumlarının değişmesini sağlayan bir adım olmuştur. Bu çalış- mada, söz konusu seferle ilgili detaylar tespit edilebildiği kadarıyla sunul- maya çalışılmıştır.

– KAYNAKÇA –

- ABDÜRREZZÂK, Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî (ö. 211/826), *el-Musannef* (thk. Habîburrahmân el-A' zamî), I-XII, Beyrut 1983.
- AHMAD, Maulvi Mohammad Inayat , "The Authenticated Miracles of Mo-hammad", *Award Publishing House*, New Delphi, ts., 101-102.
- AHMED B. HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855), *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, I-VI, Beyrut, ts.
- ÂKÎL, Nebih, *Târîhu asri'r-Rasûl ve'l-hulefâü'r-râşidîn*, Dımaşk 1980-1981.
- AKTAN, Ali, *İslâm Tarihi-Başlangıçtan Günümüze*, Kayseri 2003.
- ALGÜL, Hüseyin, *İslâm Tarihi*, I-IV, İstanbul 1986.
- el-ALÎ, İbrahim, *Sahîhu's-sîreti'n-nebevî*, Ürdün 1995.
- ÂL-İ 'ÂBİD, Ebû Dedr Muhammed b. Bekr, *Hadîsu'l-Kur'ani'l-Kerîm an gaz-veti'r-Rasûl*, I-II, Beyrut, ts.
- ALWAYE, Mohiaddin, "The Truce of Hudeybiya and The Conquest of Mecca", *Mecelletü'l-Ezher*, X (Kâhire 1973), 1-6.
- ARCÛN, Muhammed Sâdık İbrâhîm, *Muhammed Resûlullah*, I-IV, Dımaşk 1985.
- ATMACA, Esra, "İslâm'ın İlk Döneminde Müslüman Gençlerin Aile İçi Din Mücadelesi ve Ebû Cendel Örneği", *Dinî Değerler ve Gençlik*, Ankara 2016.
- BAŞÜMEYL, Muhammed Ahmed, *Mevsûatü'l-gazavâti'l-kübra: Sulhu'l-Hudey-biyye*, *Gazvetü'l-Hayber*, I-V, Kâhire 1985.
- BEKRÎ, Abdullah b. Abdülazîz b. Muhammed Ebû Ubeyd (ö. 487/1094), *Mu'cem me'sta'cem min Esmâi'l-bilâd ve'l-mevâdi* (thk. Mustafa es-Sekâ) I-IV, Beyrut 1983.

- BELÂZÜRÎ, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (ö. 279/892), *Fütûhu'l-bül-dân* (thk. Abdullah Enîs et-Tabbâ' ve Ömer Enîs et-Tabbâ'), Beyrut 1987.
- _____, *Ensâbü'l-eşrâf* (thk. Süheyl Zekkâr ve Riyâz Zerkeşî), I-XIII, Beyrut 1996.
- BİLGE, Mustafa L., "Cuhfe", *DİA*, XIII (İstanbul 1993), 82-83.
- BOZKURT, Nebi, "Kasvâ", *DİA*, XXV (Ankara 2002), 2-3.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî (ö. 256/870), *Sahîhu'l-Buhârî*, I-VIII, İstanbul 1979.
- BÛTÎ, Muhammed Saîd Ramazan, *Fıkhu's-Sîretü Dirâseti menheciyyeti ilmiyyeti li sîreti Mustafa*, b.y. 1980.
- CAETÂNÎ, Leon, *İslâm Tarihi* (çev. Hüseyin Câhit Yalçın), I-X, İstanbul 1924-1927.
- CANAN, Mehmet Zeki, *İslâm Tarihi-- Cahiliye Devri-Siyer-i Nebî-Halifeler Devri*, İstanbul 1977.
- ÇUBUKÇU, Asri, "Hırâş b. Ümeyye", *DİA*, XVII (İstanbul 1998), 325.
- DANIŞMAN, Zuhûri, *Büyük İslâm Tarihi*, I-V, İstanbul 1967.
- DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. Fazl, *Sünenü Dârimî* (thk. Abdullah Hâşim el-Yemânî el-Medenî), I-II, Kâhire 1966.
- DARYAL, Ali Murat, *İslâm'ın Doğuş ve İlk Yayılışının Psiko-Sosyal Açıdan Tahlîli*, İstanbul 1989.
- DAVUTOĞLU, Ahmed, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, I-XI, İstanbul 1977-1980.
- DİYARBEKRÎ, Kadı Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasan (ö. 995/1582), *Târihu'l-hâmis fî ahvâli'l-enfüsi nefis*, I-II, Beyrut ts.
- DOĞUŞTAN GÜNÜMÜZE BÜYÜK İSLAM TARİHİ (haz. Hakkı Dursun Yıldız ve diğr.), I-XIV, İstanbul 1986-1989.

- EBÛ DÂVUD es-SİCİSTÂNÎ, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889), *Sünenü Ebû Dâvud* (thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd), I-IV, Beyrut, ts.
- EBÛ HALÎL, Şevkî, *Silsiletü Gazavâtü'r-Rasûli'l-A'zam: Sulhü'l-Hudeybiye*, Dımaşk 1986.
- ERKAYA, H. Ali, Hudeybiye Foto Albümü: Mekke ve Medine Fotoğrafları, <http://www.sonuyari.org/hudeybiye/index.html>, 12.05.2007.
- ES'AD, Mahmûd, *İslâm Tarihi* (haz. Ahmet Lütü Kazancı ve Osman Kazancı), İstanbul 1995.
- FAYDA, Mustafa, *Halid bin Velid*, İstanbul 1992.
- _____, "Bey'atürrıdvân", *DİA*, VI, (İstanbul 1992), 39-40.
- _____, "Ebvâ", *DİA*, X (İstanbul 1994), 378-379.
- _____, "Hâlid b. Velîd", *DİA*, XV (İstanbul 1997), 289-292.
- FEREC, Muhammed, *el-Abkâriyyetü'l-askeriyye fî gazavâtü'r-Rasûl*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kâhire 1977.
- FERRÛH, Ömer, *Târîh-u sadri'l-İslâm ve'd-devleti'l-Emeviyye*, Beyrut 1085.
- FOTOĞRAFLARLA KUTSAL TOPRAKLAR, Hicaz Albümü, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2006.
- HABEŞÎ, Muhammed, *Sîret-i Rasûlillah: Safvetü's-Siyer*, Dımeşk 1996.
- HAKEMÎ, Hâfız Muhammed, *Merviyât gazvetü'l-Hudeybiyye*, Medîne, 1990.
- HALÎL, İmadüddîn, *Muhammed Aleyhisselâm* (çev. İsmail Hakkı Sezer), Konya 2003.
- HAMÎDULLAH, Muhammed (ö. 1423/2002), *el-Vesâiku's-siyâsiyye li 'ahdi'n-nebevî ve'l-hilâfeti'r-râşid*, 5. Baskı, Beyrut 1985.
- _____, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, İstanbul 2002.

_____, *İslâm Peygamberi* (çev. Salih Tuğ), 5. Baskı, I-II, Ankara 2003.

_____, “Hayber”, *DİA*, XVII (İstanbul 1998), s.20-22.

_____, “Hudeybiye Antlaşması”, *DİA*, XVIII (İstanbul 1998), 297-299.

_____, “Îlâf”, *DİA*, XXII (İstanbul 2000), 63.

HAMMÂŞ, Necde, “Hudeybiye”, *el-Mevsûatü'l-Arabiyye*, Dımaşk 2003.

HASAN, Hasan İbrahim, *Siyâsî Dînî Kültürel Sosyal İslâm Tarihi* (çev. İsmail Yiğit ve dğr.), I-X, İstanbul 1987-1995.

HUDARÎ, Muhammed b. Afîfî el-Bacurî, *Muhadaratu Târihu'l-ümemi'l-İslâmiyye*, I-II, Beyrut, ts.

_____, *Nûru'l-yakîn fî sîreti seyyidi'l-mürselîn*, by., ts.

İBN ABDİLBER, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yusuf b. Abdullah b. Muhammed en-Nemerî (ö. 463/1071), *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb* (thk. Ali Muhammed el-Becavî), I-IV, Kâhire, ts.

_____, *ed-Dürer fî'htisâri'l-megâzî ve's-siyer* (thk. Mustafa Dîb el-Buğâ), Beyrut 1984.

İBN HABÎB, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye Amr el-Hâşimî el-Bağdâdî (ö. 245/860), *el-Muhabber* (thk. Ilse Lichtenstadter), Beyrut ts.

İBN HACER, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449), *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe* (thk. Ali Muhammed el-Becavî), I-VIII, Kâhire 1972.

İBN HİBBÂN, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî el-Bustî (ö. 354/965), *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahhâru'l-hulefâ'*, Beyrut 1991.

İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî (ö. 218/833), *es-Sîretü'n-nebeviyye* (thk. Mustafa es-Sakkâ ve dğr.), I-II, Kâhire 1956.

İBN HÜSEYİN, Abdullah, *el-Âsâru'l-kâmile li'l-melîk*, Beyrut 1985.

İBN İSHÂK, Muhammed b. Yesâr, *Kitâbü'l-Mübtede' ve'l-meb'as ve'l-megâzî-Sîretü İbn İshâk* (thk. Muhammed Hamîdullah), Konya 1981.

İBN KESİR, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr b. el-Kaysî el-Kureşî el-Busravî ed-Dimeşkî eş-Şâfiî (ö. 774/1373), *es-Sîretü'n-Nebeviyye* (thk. Ahmed Abduşşâfi), I-II, Beyrut ts.

_____, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XIV, Beyrut 1966.

_____, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri* (çev. Bekir Karlıağa, Bedrettin Çetiner), I-XVI, İstanbul 1983-1992.

İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (ö. 276/889), *el-Meârif* (thk. Servet Ukkâşe), Kâhire 1992.

İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (ö. 273/887), *Sünenü İbn Mâce*, (*el-Kütübü's-Sitte ve Şurûhuhâ*), XVII-XVIII, İstanbul 1992.

İBN SA'D, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî (ö. 230/845), *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, I-IX, Beyrut 1985.

İBN SEYYİDİNNÂS, Ebü'l-Feth Fethüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî (ö. 734/1334), *'Uyûnü'l-eser fî fûnüni'l-megâzî ve's-şemâil ve's-siyer*, I-II, Beyrut, ts.

İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (ö. 597/1201), *el-Muntazam fî târihi'l-ümem ve'l-mülûk* (thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ- Mustafa Abdülkâdir Atâ), I-XVIII, Beyrut 1992.

İBNÜ'L-ESİR, İzzeddîn Ebü'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerîm b. Abdulvâhid eş-Şeybânî (ö. 630/1232), *el-Kâmil fî't-târih* (thk. Carolus Johannes Tornberg), I-XIII, Beyrut 1979-1982.

KANDEMİR, M. Yaşar, "Büdeyl b. Verkâ", *DİA*, VI (İstanbul 1992), 482-483.

KAPAR, M. Ali, "Ehâbîş", *DİA*, X (İstanbul 1994) s. 496-497.

_____, "Fezâre", *DİA*, XII (İstanbul 1995), 538-539.

_____, “Gıfâr”, *DİA*, XIV (İstanbul 1996), 49.

KASTALLÂNÎ, Ebü'l-Abbas Şehâbüddîn Ahmed b. Muhammed (ö. 923/1517), *el-Mevâhibü'l-ledûniyye bi'l-minâhi'l-Muhammediyye* (thk. Sâlih Ahmed eş-Şâmî), I-IV, Beyrut 1991.

KAYA, Büşra Sıdika, *Cahiliye Dönemi Emân Uygulamaları*, Sakarya 2007, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KEHHÂLE, Ömer Rıza, *Mu'cemü kabâili'l-'arab*, I-V, Beyrut 1982.

KEMAL, Nâmık, *Büyük İslâm Tarihi* (haz. İhsan İlgar), İstanbul 1975.

KÖKSAL, Mustafa Âsım, *İslâm Tarihi*, I-XVIII, İstanbul 1987.

KÜÇÜK, Râşit, “Abbâd b. Bîşr”, *DİA*, I (İstanbul 1988), 12.

LAMMENS, H, “Hudeybiye”, *MEB İslâm Ansiklopedisi*, V/I (İstanbul 1988), 578-579.

LİNGS, Martin, *H. Muhammed'in Hayatı*, İstanbul 2003.

MAHMUDOV, Elşad, *Sebepler ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, İstanbul 2005, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

MAKDÎSÎ, Ebû Nasr el-Mutahhar b. Tâhir (ö. 355/966'dan sonra), *el-Bed' ve't-târîh*, I-VI, Beyrut 1899.

MEKKÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk b. Abbâs el-Fâkihî, *Ahbâru Mekke fî kadîmi'd-dehr ve hadîsihi*, I-VI, Beyrut 1994.

MES'ÛDÎ, Ebü'l-Hasan Ali b. el-Hüseyn b. Ali (ö. 346/957), *Mürûcu'z-zeheb ve meâdinü'l-cevher* (thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd), I-IV, B.y.y. 1973.

MURANYÎ, Miklos, “Die Auslieferungsklausel des Vertrages von al-Hudaibia und Ihre Folgen”, *Arabica*, XXIII (Leiden 1976), ss. 275-295.

- MÛSÂ B. UKBE, Ebû Muhammed Mûsâ b. Ukbe b. Ebû Ayyâş Esedî (ö. 141/758), *el-Megâzî* (thk. Muhammed Bâkşîş Ebû Mâlik), Rabat 1994.
- MÜBÂREKFÛRÎ, Safiyyurrahmân, *er-Rahîku'l-Mahtûm*, Katar, ts.
- MÜSLİM, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî (ö. 261/875), *Sahîhu Müslim*, I-IV, İstanbul, ts.
- NEBHÂNÎ, Yusuf b. İsmail b. Yusuf (ö. 1350/1932), *Gazavâtü'r-Rasul*, Suse 1989.
- NECDÎ, Muhammed b. Abdulvehhâb b. Süleyman et-Temîmî (ö. 1206/1792), *Muhtasar Sîreti'r-Rasûl* (thk. Muhammed Hamid el-Fâki), Kâhire 1956.
- NEDVÎ, Ebû'l-Hasan Ali el-Hasenî, *es-Sîretü'n-Nebî*, Beyrut 1982.
- NESÂÎ, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb (ö. 303/915), *Sünenü Nesâî (el-Kütübü's-Sitte ve Şurûhuhâ)*, XV-XVI, İstanbul 1992.
- ÖMERÎ, Ekrem Ziyâ, *es-Sîretü'n-nebevîti's-aahîha*, I-II, 6. baskı, Medine 1994.
- ÖNKAL, Ahmet, "Cüheyne", *DİA*, VIII (İstanbul 1993), 107.
- ÖZTÜRK, Levent, Hz. Peygamber Döneminde Sağlık Hizmetlerinde Kadınların Yeri, İstanbul 2001.
- RONART, Stephan, "Hudaybiyah", *Concise Encyclopedia of Arabic Civilization* (Amsterdam 1959), 223.
- SEÂLİBÎ, Abdülazîz b. İbrâhim b. Abdurrahmân et-Tunûsî (ö. 1363/1944), *er-Risâletü'l-Muhammediyye* (thk. Sâlih el-Hirafî), Beyrut 1997.
- SALLÂBÎ, Ali Muhammed Muhammed, *es-Sîretü'n-nebî: arzu vekâi' ve tahlîlî ehdâs durûs ve 'iber*, I-II, Beyrut 2004.
- SARI, Yasemin, *Hendek Savaşı*, Sakarya 2006, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- SARIÇAM, İbrahim, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı, Ankara 2003.
- SOFUOĞLU, Mehmed, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, I-XVI, İstanbul 1987-1989.

- SÖNMEZ, Abidin, *Rasulullah'ın Diplomatik Münasebetleri ve Sulh Muahedeleri*, İstanbul 1984.
- ŞÂKİR, Mahmud, Hz. Adem'den Bugüne İslâm Tarihi, I-VIII, İstanbul 1993.
- ŞÂMÎ, Muhammed Yusuf es-Sâlihî (ö. 942/1536), *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-'ibâd* (thk. Mustafa el-Bâbî el-Halebî), I-VIII, Kâhire 1971.
- ŞEYBE, Mustafa, "Sulhu'l-Hudeybiyye fî Itâr Nizâmî't-Te'âhüdi'l-İslâmiyyi", *el-Mevsim*, II (Beyrut 1990), 1263-1272.
- ŞİBLÎ NU'MÂNÎ, Mevlânâ (ö. 1332/1914), *Sîretü'n-Nebî (Son Peygamber Hz. Muhammed)* (çev. Yusuf Karaca), İstanbul 2003.
- TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd (ö. 310/922), *Târihu't-Taberî: Târihu'l-ümem ve'l-mülûk* (thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm), I-XI, Kâhire 1967.
- TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre es-Sülemî (ö. 279/892), *Sünenü Tirmizî*, I-X, İstanbul, ts.
- ÜLKÜ, Hayati, *Başlangıçtan Günümüze Kadar İslâm Tarihi*, İstanbul 1979.
- VÂKIDÎ, Muhammed b. Ömer (ö. 207/822), *el-Megâzî* (thk. Marsden Jones), I-III, London 1966.
- WATT, W. Montgomery, "Al-Hudaybiya", *The Encyclopaedia of İslâm (New Edition)*, Cilt. III, Leiden 1971, 539.
- _____, "Hz. Muhammed" (çev. İlhan Kutluer), *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, I-IV, İstanbul 1997.
- YA'KÛBÎ, Ahmed b. Ebû Ya'kûb b. Ca'fer b. Vehb b. Vâdih (ö. 294/897), *Târihu'l-Ya'kûbî*, I-II, Beyrut, ts.
- YÂKÛT, Şihâbüddîn Ebî Abdillâh Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî er-Rûmî el-Bağdâdî (ö. 626/1229), *Mu'cemu'l-büldân*, I-V, Beyrut 1957.
- YAŞAROĞLU, Kamil, "Kureyş Sûresi", *DİA*, XXVI (Ankara 2002), 444-445.

YENİEL, Necati ve Hüseyin KAYAPINAR, *Sünen-i Ebû Dâvud Terceme ve Şerhi*, I-XII, İstanbul 1987-1991.

ZAKZÛK, Mahmud Hamdi, “Sulhu’l-Hudeybiye”, *el-Mevsûatü’l-İslâmiyyetü’l-Âmme*, LVI (Kâhire 2001), 881.

ZEHEBÎ, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö. 748/1348), *Târîhu’l-İslâm ve vefeyâti’l-meşâhîr ve’l-a’lâm: Megâzî* (thk. Ömer Abdusselâm Tedmurî), Beyrut 1990.

– EKLER –

EK 1: Listeler

Liste 1: İbn Abdülber'in el-İsti'âb adlı eserinde Hudeybiye'ye katıldıkları belirtilen şahıslar

1. Abdullah b. Ebî Evfâ el-Eslemî³⁹³
2. Abdullah b. Ebî Hadred el-Eslemî³⁹⁴
3. Abdullah b. Mugaffel el-Müzeni³⁹⁵
4. Abdullah b. Mes'ûd³⁹⁶
5. Abdullah b. Ömer³⁹⁷
6. Abdullah b. Revâha³⁹⁸
7. Abdullah b. Übeyy b. Selûl³⁹⁹
8. Ali b. Ebî Tâlib⁴⁰⁰
9. Ammâr b. Yâsir⁴⁰¹
10. Amr b. Abdünnühm el-Eslemî⁴⁰²
11. Büreyde el-Eslemî⁴⁰³
12. Câbir b. Abdillâh⁴⁰⁴
13. Cedd b. Kays⁴⁰⁵

³⁹³ İbn Abdilber, *el-İsti'âb*, III, 870.

³⁹⁴ A.g.e., III, 887.

³⁹⁵ A.g.e., III, 996-997.

³⁹⁶ A.g.e., III, 987-988.

³⁹⁷ A.g.e., III, 950.

³⁹⁸ A.g.e., III, 898.

³⁹⁹ A.g.e., III, 940.

⁴⁰⁰ A.g.e., III, 1096.

⁴⁰¹ A.g.e., III, 1136.

⁴⁰² A.g.e., III, 1192.

⁴⁰³ A.g.e., I, 185.

⁴⁰⁴ A.g.e., III, 1386.

⁴⁰⁵ A.g.e., I, 266-267.

14. Cehcâh b. Mes'ûd el-Gıfârî⁴⁰⁶
15. Cü'süm el-Hayr b. Huleybe es-Sadeî⁴⁰⁷
16. Ebû Huzeyfe b. Utbe⁴⁰⁸
17. Ebû Sa'lebe el-Huşenî⁴⁰⁹
18. Hâlid b. Ubâde el-Gıfârî⁴¹⁰
19. Hâris b. Hâtıb el-Ensârî⁴¹¹
20. Hâtıb b. Ebî Beltea⁴¹²
21. Hırâş b. Umeyye b. Fazl Huzâî⁴¹³
22. Huzeyfe b. Esîd (Ebû Süreyha el-Gıfârî)⁴¹⁴
23. Külsüm b. Husayn (Ebû Rühm el-Gıfârî)⁴¹⁵
24. Ma'kıl b. Yesâr⁴¹⁶
25. Mâlik b. Rabîa es-Selûlî⁴¹⁷
26. Mes'ûd b. Esved el-Belevî⁴¹⁸
27. Muğîre b. Şu'be⁴¹⁹
28. Müseyyeb b. Hazn⁴²⁰

⁴⁰⁶ A.g.e., I, 268.

⁴⁰⁷ A.g.e., I, 277.

⁴⁰⁸ A.g.e., IV, 1631.

⁴⁰⁹ A.g.e., IV, 1618.

⁴¹⁰ A.g.e., II, 433.

⁴¹¹ A.g.e., I, 285.

⁴¹² A.g.e., I, 312.

⁴¹³ A.g.e., II, 445.

⁴¹⁴ A.g.e., I, 335; IV, 1667.

⁴¹⁵ A.g.e., III, 1327, 1659.

⁴¹⁶ A.g.e., III, 1432-1433.

⁴¹⁷ A.g.e., III, 1352.

⁴¹⁸ A.g.e., III, 1390-1391.

⁴¹⁹ A.g.e., IV, 1441.

⁴²⁰ A.g.e., III, 1400.

29. Nâciye b. Cündüb⁴²¹
30. Ömer el-Fâruk⁴²²
31. Rübeyyi' bint. Mu'avviz b. Afrâ⁴²³
32. Sâbit b. Dahhâk⁴²⁴
33. Sehl b. Hanzele⁴²⁵
34. Sehl b. Haseme⁴²⁶
35. Sinan b. Ebî Sinan el-Esedî (Vehb b. Abdullah)⁴²⁷
36. Süleyym b. Sâbit⁴²⁸
37. Sürâka b. Amr b. Atiyye⁴²⁹
38. Umeyr b. Habib b. Hubâşe⁴³⁰
39. Umeyr b. Sâbit b. Nu'man (Ebû Dayyâh)⁴³¹
40. Üseyd b. Hudayr⁴³²
41. Ya'lâ b. Mürre⁴³³
42. Zeyd b. Hattâb b. Nüfeyl⁴³⁴
43. Zübeyr b. Avvâm⁴³⁵

⁴²¹ A.g.e., IV, 1522.

⁴²² A.g.e., III, 1144.

⁴²³ A.g.e. IV, 308.

⁴²⁴ A.g.e., I, 205

⁴²⁵ A.g.e., II 662.

⁴²⁶ A.g.e., II, 661.

⁴²⁷ A.g.e., II, 658, 1684.

⁴²⁸ A.g.e., II, 646.

⁴²⁹ A.g.e., II, 580.

⁴³⁰ A.g.e., III, 1213.

⁴³¹ A.g.e., IV, 1695.

⁴³² A.g.e., I, 93.

⁴³³ A.g.e., IV, 1587.

⁴³⁴ A.g.e., II, 550.

⁴³⁵ A.g.e., II, 513.

Liste 2: İbn Abdülber'in *el-İstî'âb* adlı eserinde Bedir veya Uhud'dan sonraki tüm savaşırlara katıldıkları belirtilen şahıslar

1. Abdullah b. Abs (İbn Ubeys)⁴³⁶
2. Abdullah b. Ka'b b. Amr⁴³⁷
3. Abdullah b. Mahreme b. Abdiluzza⁴³⁸
4. Abdullah b. Mirba' b. Kayzî⁴³⁹
5. Ammâr b. Muâz b. Zûrâre (Ebû Nemle el-Ensârî)⁴⁴⁰
6. Amr b. Ebî Serh b. Rabîa⁴⁴¹
7. Amr b. Evs b. Atîk⁴⁴²
8. Amr b. Sürâka b. Mu'temir⁴⁴³
9. Dîhye b. Halife el-Kelbî⁴⁴⁴
10. Ebû Ahzem b. Atîk⁴⁴⁵
11. Ebû Bürde b. Niyâr⁴⁴⁶
12. Ebû Eyyûb el-Ensârî⁴⁴⁷
13. Ebû Hâlid (Hâris b. Kays b. Hâlid)⁴⁴⁸

⁴³⁶ A.g.e., III, 944.

⁴³⁷ A.g.e., III, 981.

⁴³⁸ A.g.e., III, 985.

⁴³⁹ A.g.e., III, 986.

⁴⁴⁰ A.g.e., IV, 1766.

⁴⁴¹ A.g.e., III, 1176-1177.

⁴⁴² A.g.e., III, 1165.

⁴⁴³ A.g.e., III, 1176.

⁴⁴⁴ A.g.e., II, 461.

⁴⁴⁵ A.g.e., IV, 1594.

⁴⁴⁶ A.g.e., IV, 1608-1609.

⁴⁴⁷ A.g.e., IV, 1606.

⁴⁴⁸ A.g.e., IV, 1634.

14. Ebû Hasme el-Ensârî⁴⁴⁹
15. Ebû Lübâbe b. Abdülmünzir (Beşîr b. Abdülmünzir)⁴⁵⁰
16. Ebû Leylâ⁴⁵¹
17. Ebû Selîl el-Ensârî (Üseyre b. Amr b. Kays)⁴⁵²
18. Ebû Sırma el-Ensârî⁴⁵³
19. Ebû Ukayl el-Belevî⁴⁵⁴
20. Fedâle b. Ubeyd⁴⁵⁵
21. Ferve b. Amr⁴⁵⁶
22. Ferve b. Nu'mân⁴⁵⁷
23. Habbâb b. Eret⁴⁵⁸
24. Hadîc b. Selâme⁴⁵⁹
25. Hânî b. Niyâr⁴⁶⁰
26. Havlî b. Ebî Havlî⁴⁶¹
27. Hubeyb b. İsâf⁴⁶²

⁴⁴⁹ A.g.e., IV, 1629.

⁴⁵⁰ A.g.e., IV, 1740.

⁴⁵¹ A.g.e., IV, 1742.

⁴⁵² A.g.e., IV, 1683.

⁴⁵³ A.g.e., IV, 1691.

⁴⁵⁴ A.g.e., IV, 1718.

⁴⁵⁵ A.g.e., III, 1262.

⁴⁵⁶ A.g.e., III, 1259-1260.

⁴⁵⁷ A.g.e., III, 1262.

⁴⁵⁸ A.g.e., II, 438.

⁴⁵⁹ A.g.e., II, 459-460.

⁴⁶⁰ A.g.e., IV, 1535.

⁴⁶¹ A.g.e., II, 453.

⁴⁶² A.g.e., II, 443.

28. Ka'b b. Amr⁴⁶³
29. Ka'b b. Mâlik⁴⁶⁴
30. Kudâme b. Maz'ûn⁴⁶⁵
31. Kutbe b. Âmir⁴⁶⁶
32. Ma'n b. Adiyy⁴⁶⁷
33. Mes'ûd b. Evs⁴⁶⁸
34. Mikdâd b. Esved⁴⁶⁹
35. Muâz b. Cebel⁴⁷⁰
36. Nehîk b. Evs⁴⁷¹
37. Râfi' b. Hâris b. Sevâd⁴⁷²
38. Râfi' b. Sehl b. Râfi'⁴⁷³
39. Rifâa b. Râfi' b. Mâlik⁴⁷⁴
40. Rifâa b. Abdûlmünzir⁴⁷⁵
41. Sâib b. Avvâm⁴⁷⁶
42. Sa'd b. Hârise⁴⁷⁷

⁴⁶³ A.g.e., III, 1322.

⁴⁶⁴ A.g.e., III, 1323-1324.

⁴⁶⁵ A.g.e., III, 1277.

⁴⁶⁶ A.g.e., III, 1282.

⁴⁶⁷ A.g.e., III, 1441.

⁴⁶⁸ A.g.e., III, 1391.

⁴⁶⁹ A.g.e., IV, 1480-1481.

⁴⁷⁰ A.g.e., III, 1402.

⁴⁷¹ A.g.e., IV, 1511.

⁴⁷² A.g.e., II, 479.

⁴⁷³ A.g.e., II, 481.

⁴⁷⁴ A.g.e., II, 497.

⁴⁷⁵ A.g.e., II, 500.

⁴⁷⁶ A.g.e., II, 575.

⁴⁷⁷ A.g.e., II, 583.

43. Sa'd b. Hımar⁴⁷⁸
44. Sa'îd b. Zeyd⁴⁷⁹
45. Sâlim b. Umeyr⁴⁸⁰
46. Sehl b. Amr⁴⁸¹
47. Seleme b. Eslem⁴⁸²
48. Seleme b. Selâme⁴⁸³
49. Selîl b. Kays⁴⁸⁴
50. Sevâd b. Gâziyye⁴⁸⁵
51. Sürâka b. Ka'b⁴⁸⁶
52. Süheyl b. Râfi'⁴⁸⁷
53. Süleyym b. Kays⁴⁸⁸
54. Sünen b. Amr⁴⁸⁹
55. Süveyd b. Nu'mân⁴⁹⁰
56. Şücâ' b. Ebî Vehb⁴⁹¹

⁴⁷⁸ A.g.e., II, 585.

⁴⁷⁹ A.g.e., II, 615.

⁴⁸⁰ A.g.e., II, 567.

⁴⁸¹ A.g.e., II, 666.

⁴⁸² A.g.e., II, 638.

⁴⁸³ A.g.e., II, 641.

⁴⁸⁴ A.g.e., II, 646.

⁴⁸⁵ A.g.e., II, 673.

⁴⁸⁶ A.g.e., II, 580.

⁴⁸⁷ A.g.e., II, 668.

⁴⁸⁸ A.g.e., II, 647.

⁴⁸⁹ A.g.e., II, 659.

⁴⁹⁰ A.g.e., II, 680.

⁴⁹¹ A.g.e., II, 707.

57. Ukbe b. Âmir b. Nâbi b. Zeyd⁴⁹²
58. Ukkâşe b. Mihsân⁴⁹³
59. Umâre b. Hazm b. Zeyd⁴⁹⁴
60. Umeyr b. Evs b. Atîk⁴⁹⁵
61. Umeyr b. Adıyy el-Hatamî⁴⁹⁶
62. Umeyr b. Ma'bed b. Ez'ar⁴⁹⁷
63. Usayme el-Eşca'î⁴⁹⁸
64. Utbe b. Gazvân b. Câbir⁴⁹⁹
65. Utbe b. Mes'ûd⁵⁰⁰
66. Uveymir b. Âmir⁵⁰¹
67. Uveyf b. Ezbât ed-Deylî⁵⁰²
68. Vâkîd b. Abdullah et-Temîmî⁵⁰³
69. Vahvah b. Eslet⁵⁰⁴
70. Vedka b. İyâs⁵⁰⁵
71. Yezîd b. Kays⁵⁰⁶

⁴⁹² A.g.e., III, 1074.

⁴⁹³ A.g.e., III, 1080.

⁴⁹⁴ A.g.e., III, 1141.

⁴⁹⁵ A.g.e., III, 1212-1213.

⁴⁹⁶ A.g.e., III, 1217-1218.

⁴⁹⁷ A.g.e., III, 1220.

⁴⁹⁸ A.g.e., III, 1070.

⁴⁹⁹ A.g.e., III, 1026.

⁵⁰⁰ A.g.e., II, 1030.

⁵⁰¹ A.g.e., III, 1227.

⁵⁰² A.g.e., III, 1247-1248.

⁵⁰³ A.g.e., IV, 1550.

⁵⁰⁴ A.g.e., IV, 1566.

⁵⁰⁵ A.g.e., IV, 1567.

⁵⁰⁶ A.g.e., IV, 1578-1579.

72. Zeyd b. Erkâm⁵⁰⁷

73. Zeyd b. Sâbit b. Dahhâk⁵⁰⁸

74. Zeyd b. Su'ne⁵⁰⁹

75. Ziyâd b. Lebîd b. Sa'lebe⁵¹⁰

⁵⁰⁷ A.g.e., II, 535.

⁵⁰⁸ A.g.e., II, 537.

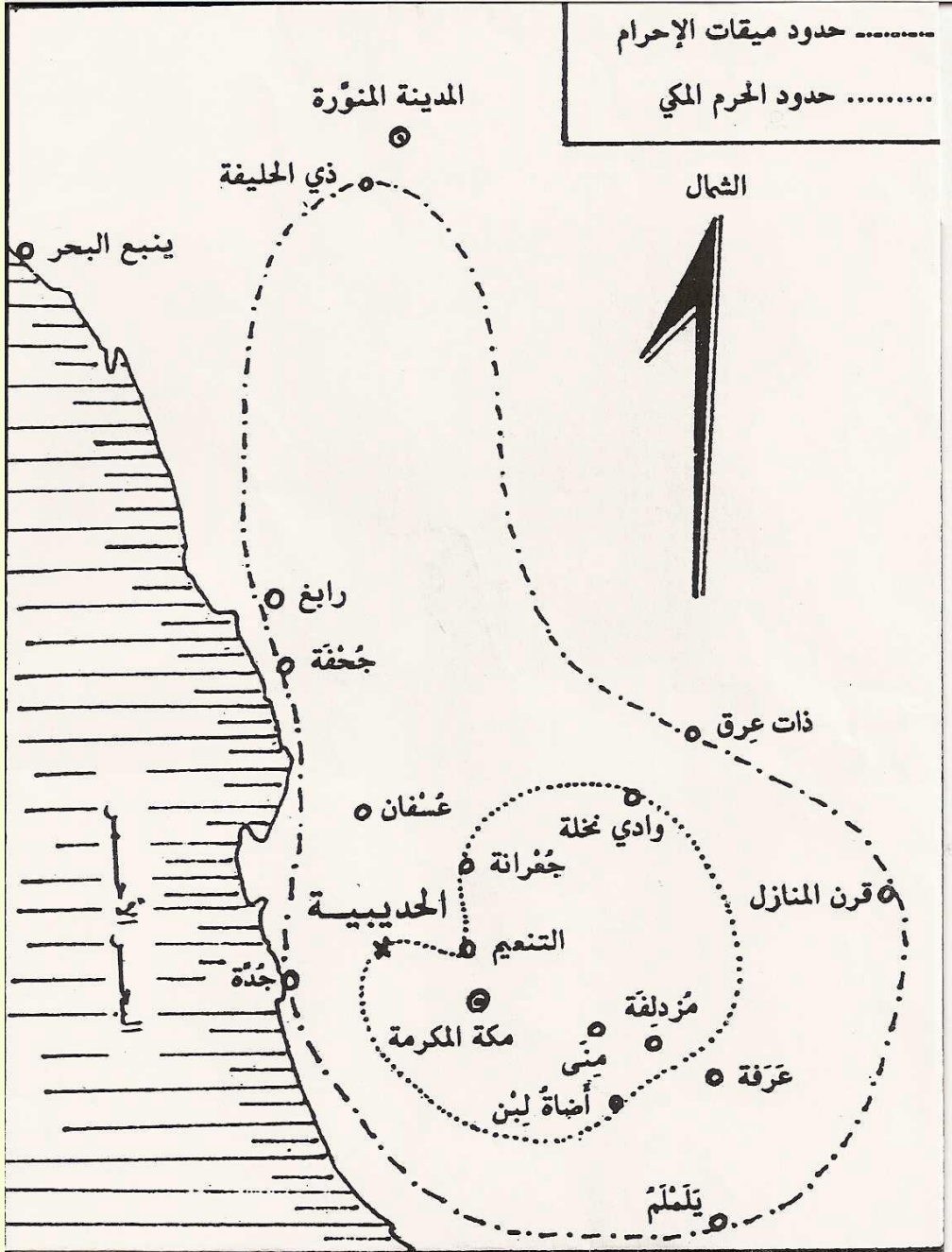
⁵⁰⁹ A.g.e., II, 553.

⁵¹⁰ A.g.e., II, 533.

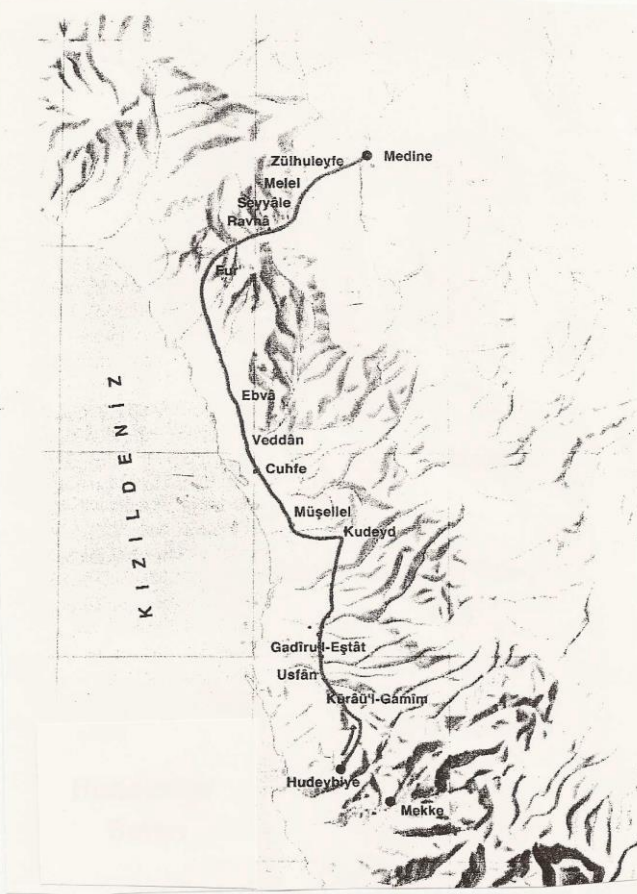
EK 2: Kronoloji

- Medine 2 Zilkade 6/14 Mart 628 Pazartesi
- Zülhuleyfe 2 Zilkade 6/14 Mart 628 Pazartesi
- Melel 3 Zilkade 6/15 Mart 628 Salı
- Seyyâle 3 Zilkade 6/15 Mart 628 Salı
- Ravhâ 4 Zilkade 6/16 Mart 628 Çarşamba
- Ebvâ
- Cuhfe
- Usfân
- Zâtu'l-Hanzal Tepesi
- Zerâ
- Seniyyetü'l-Mürâr
- Hudeybiye

EK 3: Haritalar

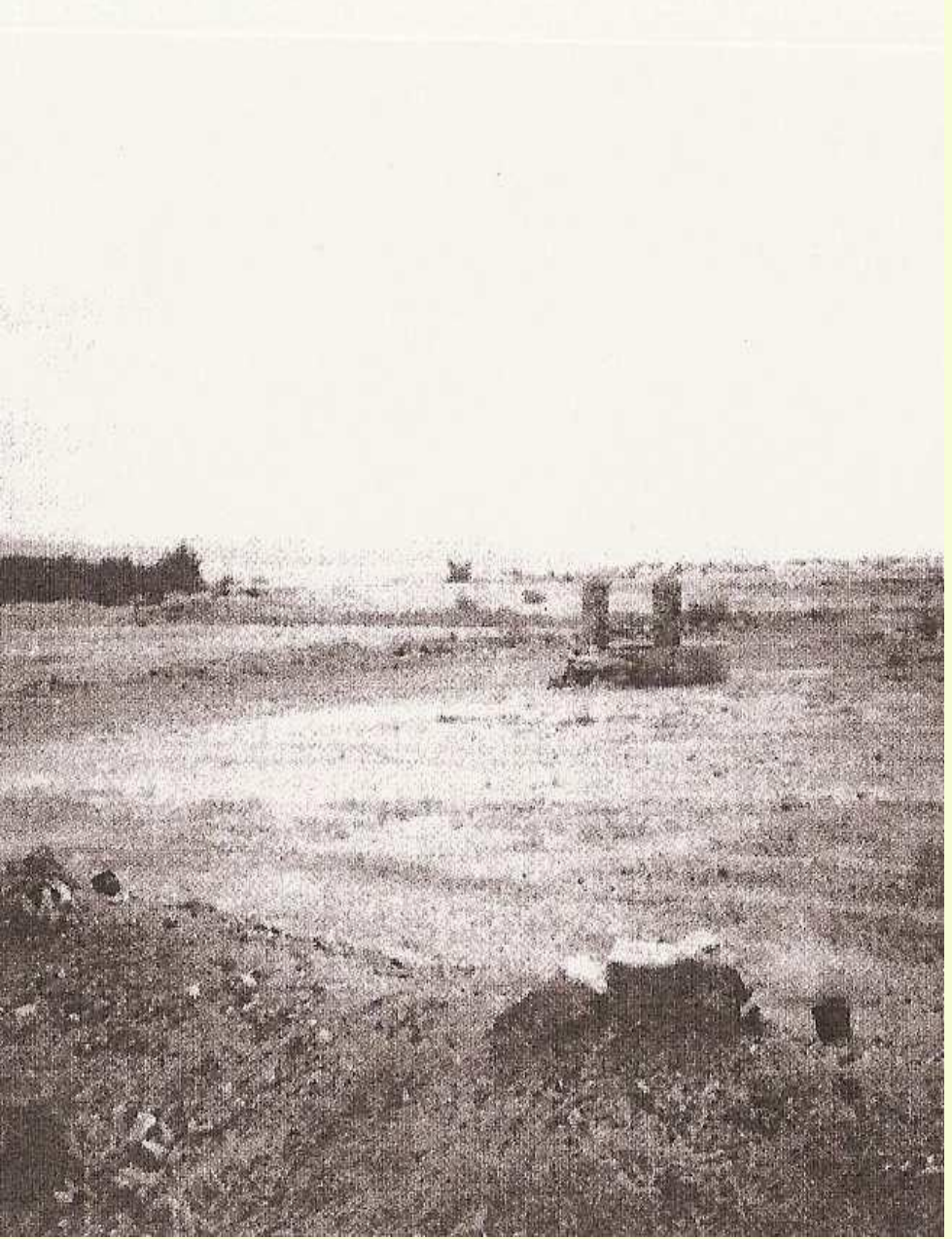

Harita 1: Hudeybiye Mevkii ve Harem Sınırları (Ebû Halîl, 120)

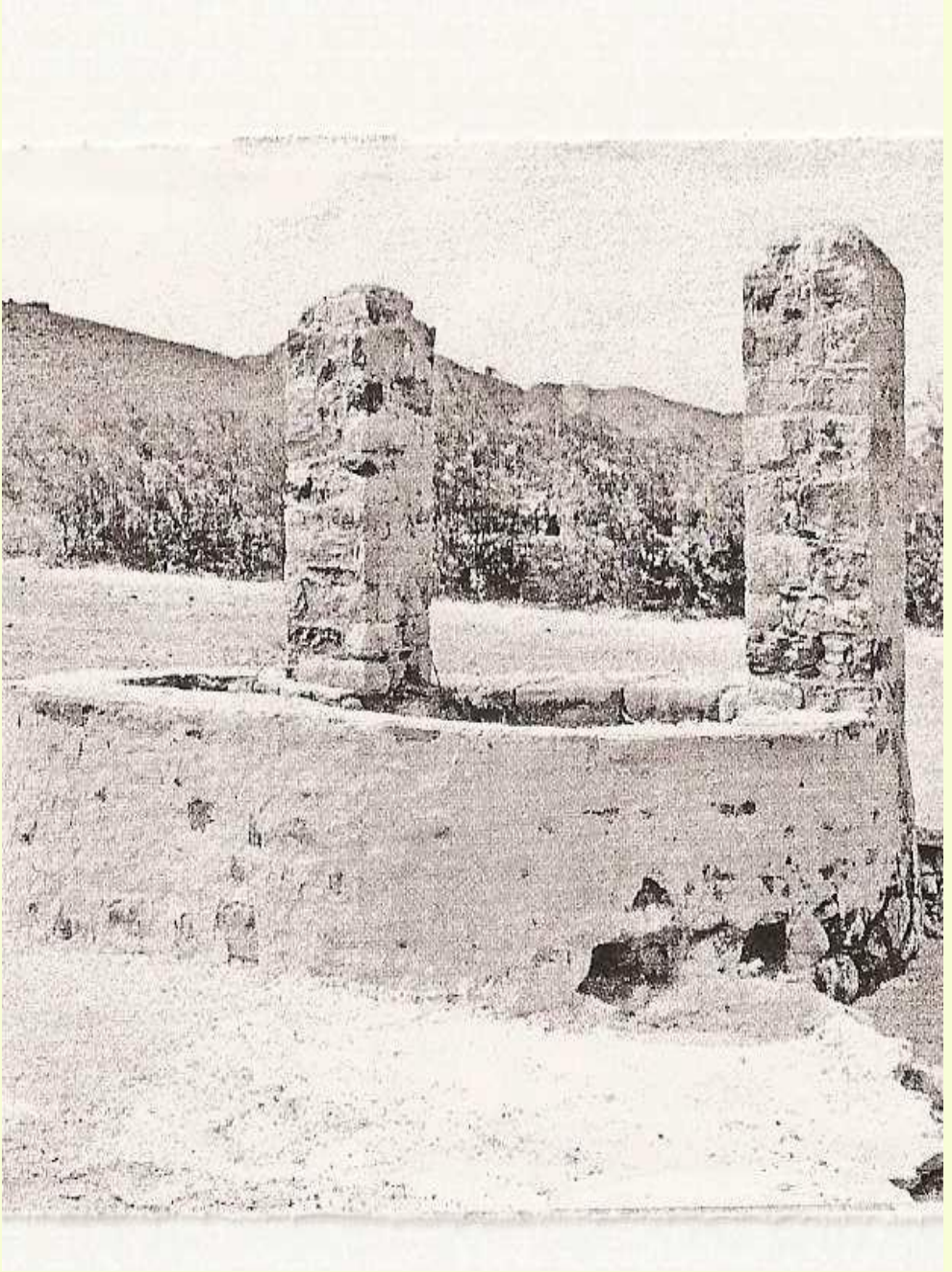

Harita 2: Hudeybiye Seferi'nin Güzergâhı (Sarıçam, 197)

EK 4: Resimler

Resim 1: Hudeybiye Alanı ve Hudeybiye Kuyusunda Bir Görünüm
(Sarıçam, 201)

Resim 2: Hudeybiye Kuyusunun Yakından Görünümü
(D.İ.B. Albümü s. 77)

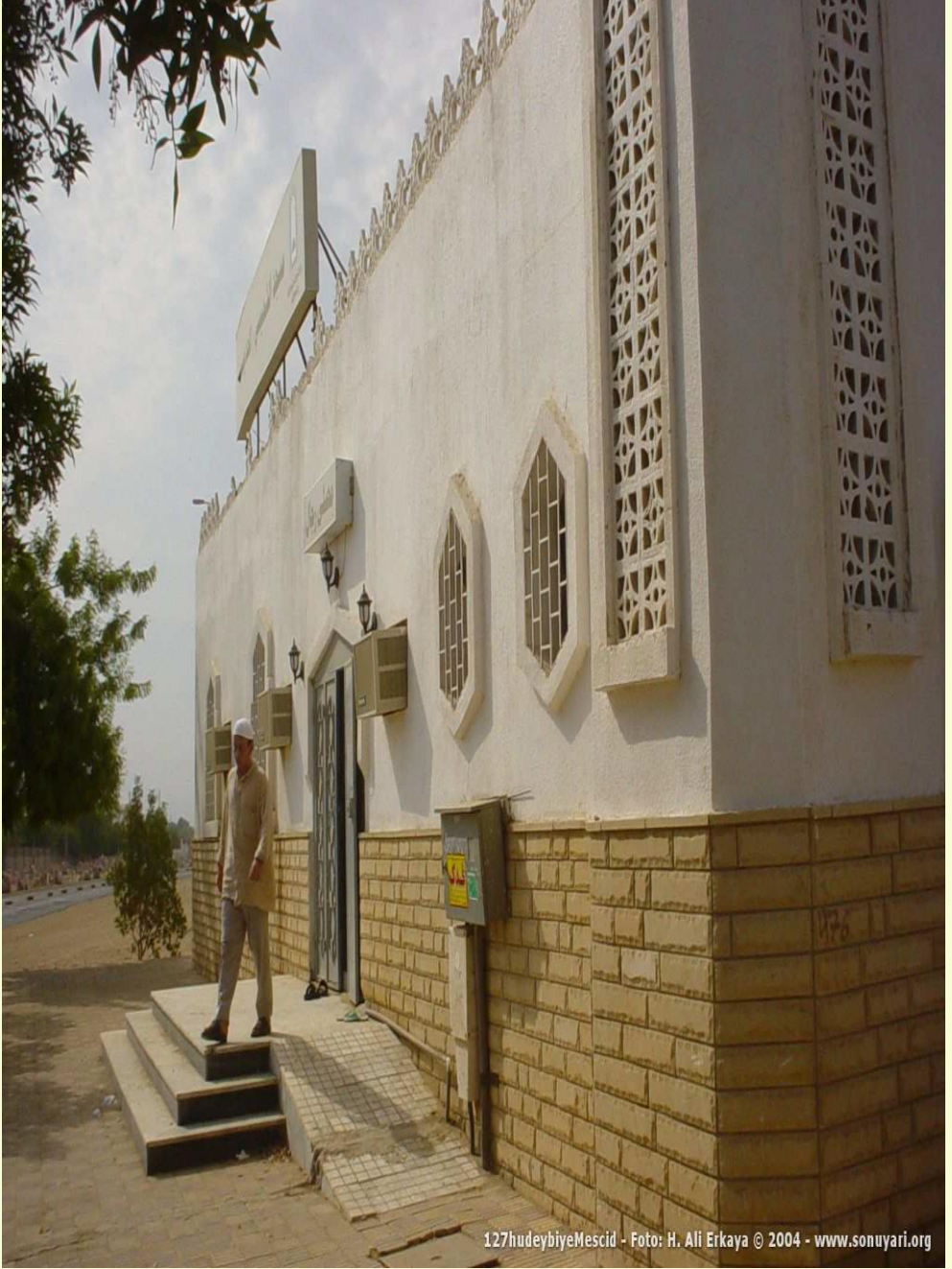

Resim 3: Hudeybiye Mevkiinden Biri Görünüm (H. Ali Erkaya)

Resim 4: Hudeybiye Kuyusu'ndan Bir Başka Görünüm (H. Ali Erkaya)

127hudeybiyeMescid - Foto: H. Ali Erkaya © 2004 - www.sonuyari.org

Resim 5: Bugünkü Hudeybiye Mescidi'nden Bir Görünüm
(H. Ali Erkaya)

